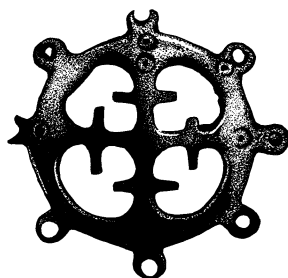

Balti-Ameerika Partnerlusprogramm

**KODANIKUALGATUSE
INSTITUTIONALISEERUMINE
EESTIS: ORGANISEERUMISE
STRUKTUUR JA RESSURSID**

Uurimuse raport

Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut
2005

Eessõna

Eesti kodanikeühiskonnast ja mittetulundus- või kolmandast sektorist kõneldes on saanud tavaks alustada sellega, et mainitakse registreeritud mittetulundusühenduste koguarv. See küünib üle 22 000 ja avaldab muljet isegi siis, kui võtame arvesse, et registreeritud ühendustest umbes pooled on korteri-, garaaži- ja suvilaühistud. Teema edasisel arutelul on aga seni tulnud toetuda üsna ebakindlale või ühekülgsale teabele. Eelmine kõiki tegutsevaid mittetulundusühendusi esindava valimiga uurimus viidi läbi 1998. aastal ja pärast seda on muutunud kiiresti nii mittetulundussektor kui ka terve Eesti ühiskond. Uuem teave on kogunenud mittetulundussektori uurijatele, aktivistidele, rahastajatele ja katusorganisatsioonidele igapäevase töö käigus, mis on viinud neid kokku oma regiooni või tegevusvaldkonna aktiivsemalt võrgustunud ühendustega. See teave on olnud piisav tavapärase tegutsemise jaoks, kuid osutub ebapiisavaks olukorras, mil tuleb tegeleda kogu sektori tulevikku mõjutavate strateegiliste otsuste väljatöötamisega.

Strateegilisi otsuseid tuleb aga peagi langetada. Eesti Kodanikuühiskonna Arengu Kontseptsioon (EKAK), mille Riigikogu 2002. aasta detsembris heaks kiitis, näeb ette mittetulundus- ja avaliku sektori vaheliste koostöösuhete ning rahastamispõhimõtete arendamist. Euroopa Liidu struktuurifondide avanemine Eestile on andnud mittetulundusühendustele uue võimaluse leida rahastamist oma algatatud projektidele. Tekib küsimus, milline täpselt on mittetulundusühenduste võime uues olukorras edukalt tegutseda, ning millised võiksid olla erinevate koostöö- ja rahastamispõhimõtete mõjud erinevat laadi ühendustele ja sektori arengule tervikuna.

Käesolev aruanne kajastab uurimust, mis on tehtud taoliste küsimuste ajendil. Eesmärgiks on olnud saada sedavõrd täielik kogupilt Eestis tegutsevatest mittetulundusühingutest ja sihtasutustest, et edasiste arutelude ja otsuste juures oleks võimalik arvestada nii ühiskonnas hästi nähtavate kui ka oma siseelule keskendunud ühenduste, suurte ja väikeste, aktiivselt võrgustunute ja ainult oma kogukonnas tegutsevate organisatsioonide, kodanikeühiskonna nii tuntud kui ka tundmatu osaga. Aruandes on esitatud need uurimustulemused ja analüüsid, mida uurimusrühm pidas Eesti kolmanda sektori hetkeseisu ja arengusuundade mõistmise seisukohast kõige olulisemateks. Samas annab kogutud andmestik veel mitmesuguseid võimalusi erinevate valdkondade ja uurimusprobleemide üksikasjalikumale analüüsile.

Uurimustöö sisaldas mitu töömahukat osa, alates kogu uurimusstrateegia välja mõtlemisest ja jätkates küsitlusankeedi ning valimi koostamisega, vastajate aadresside kontrollimisega, postitamisega, vastuste kodeerimisega ja arvutisse sisestamisega, intervjuude planeerimisega ja kokku leppimisega, rühma- ja individuaalintervjuude tegemise ja transkribeerimisega, ning

päädides praeguseks valminud analüüsidega ning aruande kirjutamise ja toimetamisega. Lisaks käesoleva aruande autoritele osalesid selles töös mitmed Eesti Humanitaarinstituudi sotsioloogia eriala üliõpilased. Eriti soovime tänada Lisa Kärpi, Kaisa Laidi, Kersti Murumäge, Mari Seppa ja Tea Tammistut. Kommentaaride ja ettepanekutega aitasid töö valmimisele kaasa Aare Kasemets, Ülle Lepp, Ivi Proos ja Rein Ruutsoo. Täname Balti-Ameerika Partnerlusprogrammi esindajaid Eestis nende abivalmiduse ja toetava suhtumise eest.

Töö õnnestumise seisukohast kõige olulisemad isikud jäävad selles aruandes nimepidi mainimata. Mittetulundusühendustes tehtava, enamasti tasustamata ja tihti pingelise töö kõrvalt leidsid nad aega meie küsitluslehtedele vastata ja intervjuudes osaleda, nii nagu ka maakondlike arenduskeskustes töötavad nõustajad. Loodame, et valminud uurimus on tõhusaks toeks mittetulundusliku tegevuse arengule Eestis ja saab seega omakorda meie vastajatele nende püüdlustes abiks olla.

Tallinnas, 6. juunil 2005. aastal

*Erle Rikmann
Meril Ümarik
Sofia Joons
Mikko Lagerspetz*

SISUKORD

1. SISSEJUHATUS	6
1.1 UURIMUSE MEETODID JA VALIM	7
1.1.1 Ankeetküsitlus.....	7
1.1.2 Intervjuude uuring.....	9
1.2 EESTI MITTETULUNDUSSEKTOR AASTATUHANDE VAHETUSEL	10
1.2.1 Mittetulundussektori struktuur ja ressursid 1998. aastal	10
1.2.2 Avaliku, äri- ja mittetulundussektori omavahelised suhted aastal 2000.....	13
2. ÜLEVAADE KODANIKUALGATUSLIKE ORGANISATSIOONIDE HETKESEISUST EESTIS.....	15
2.1 ORGANISATSIOONIDE ASUKOHAD	15
2.2 ORGANISATSIOONIDE ASUTAMISE AEG	16
2.3 ORGANISATSIOONIDE TEGEVUSVALDKONNAD.....	17
2.4 ORGANISATSIOONIDE TEGEVUSULATUS.....	19
2.5 ORGANISATSIOONIDE LIIKMESKOND JA PALGALINE TÖÖJÕUD	21
3. KODANIKUALGATUSLIKE ORGANISATSIOONIDE DÜNAAMIKA JA ARENG	23
3.1 LIIKMESKOND JA SELLE KAASAMINE ORGANISATSIOONI TÖÖSSE.....	23
3.1.1. Liikmete arv, aktiivsus ja sooline kuuluvus.....	23
3.1.2. Liikmeskonna kasv ja uute liikmete värbamise viisid.....	26
3.1.3. Mittetulundusühingute seesmine administratsioon.....	29
3.1.4. Informatsiooni levitamise viisid	30
3.1.5 Liikmeskond ja organisatsiooni jätkusuutlikkus	32
3.2. VABATAHTLIK TEGEVUS.....	33
3.2.1 Vabatahtlike kaasamine väljastpoolt organisatsiooni	33
3.2.2 Muutused vabatahtlike arvu osas.....	35
3.3 KODANIKUALGATUSLIKE ORGANISATSIOONIDE KUJUNEMINE	36
3.3.1 Uued organisatsioonid	36
3.3.1.1 Organisatsioonide karakteristikud	36
3.3.1.2 MTÜde ja SAde tegevusvaldkonnad	38
3.3.1.3 MTÜde ja SAde peamised tegevused.....	39
3.3.1.4 Töö vanades ja uutes organisatsioonides	39
3.3.1.5 Uute ja vanade MTÜ-de ja SA-de lõimumine III sektoriga	42
3.3.2 “Tavalised” MTÜd	44
4. KOLMANDA SEKTORI ARENG.....	48
4.1 KOOSTÖÖ	48
4.1.1 Sektori sisene koostöö	48
4.1.1.1 Kuuluvus katusorganisatsiooni või koostöövõrgustikesse.....	48
4.1.1.2 Koostöö teiste MTÜdega	49
4.1.1.3 Osalemine Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlaura Suurkogudel.....	52
4.1.1.4 Eesti Kodanikuühiskonna Arengu Kontseptsioon	54
4.1.2 Kodanikualgatuslike organisatsioonide koostöö teiste sektoritega	58
4.1.2.1 Koostöö kohaliku omavalitsusega (KOV).....	62
4.1.3 “Koostöö” mõiste tähendus organisatsioonide jaoks.....	64
4.2 ORGANISATSIOONIDE RAHASTAMINE	69

4.2.1	<i>Organisatsioonide erinevad rahastamisallikad</i>	69
4.2.2	<i>Euroopa Liidu toetused</i>	73
4.3	MAAKONDLIK ARENDUSKESKUS KUI MITTETULUNDUSÜHENDUSTE TUGISTRUKTUUR	77
4.3.1	<i>MAKide nõustajate üldiseloostus</i>	77
4.3.1.1	Oma piirkonna mittetulundusühenduste tundmine	79
4.3.2	<i>MAKide suhted mittetulundusühendustega</i>	80
4.3.2.1	Kes käib MAKis?	80
4.3.2.2	Kontakt mittetulundusühendustega	81
4.3.2.3	Milleks mittetulundusühendused vajavad MAKisid?	81
4.3.3	<i>Tulevikuvisionid</i>	82
5.	“KODANIKUALGATUSE INSTITUTIONALISEERUMINE EESTIS 2004–2005” UURINGU PEAMISED JÄRELDUSED	83
5.1	MITTETULUNDUSSEKTORI STRUKTUUR JA RESSURSID	83
5.2	ÜHENDUSTE TEGEVUSKESKKOND	85
5.3	ARENG, PROBLEEMID JA VÄLJAVAATED	86
6.	VIIDATUD KIRJANDUS	88

1. Sissejuhatus

Eesti kodanikualgatuse "teise ärkamisaja" algusest on peagi möödas 15 aastat. Selle võrdlemisi lühikese perioodi jooksul on toimunud suured muutused nii kodanikualgatuse sisus kui ka selle avaldumise vormides. Avaliku võimu poolt on loodud kodanikualgatuse toimimiseks vajalik seadusruum. Aastas asutatavate kodanikualgatuslike organisatsioonide arv on püsinud jätkuvalt 1500 piirimail ning nende koguarv ületab tänaseks juba 22000¹ piiri. Registreeritud organisatsioonidest umbes poole moodustavad mittetulundusühingud ja sihtasutused, ülejäänute näol on tegemist korteri- ja garaažiühistutega ning suvilakooperatiividega. Viimase viie aasta märkimisväärsimaks arenguks Eesti kodanikuühiskonnas tuleb kindlasti pidada kodanikualgatuse sisulist edendamist ning selle rolli teadvustamist ühiskonna kõikides tegevusvaldkondades.

Tänaseks on kodanikualgatusest kujunemas arvestatav jõud Eestis ühiskonnaelu korralduses. Kolmanda sektori aktiivsemad esindajad ning arvamusiidrid on oma kaugemaks eesmärgiks seadnud kogu ühiskonna poliitilise kultuuri muutmise ning liikumise osalusdemokraatia poole. Taolise eesmärgi saavutamiseks vajalike konkreetsete arengustrateegiate väljatöötamine nõuab aga ühelt poolt toetumist mitmekülgsel kvaliteetsel uurimusteabele ja teisalt ühiskonnaliikmete pidevat teavitamist toimuvast, selgitusi uute arenguperspektiivide kohta ning kodanike kaasamist toimuvatesse protsessidesse. Eesti kodanikualgatus on oma arengus jõudnud faasi, kus eesmärkide täitmiseks ei piisa üksnes sektori iseorganiseerumisest, vaid eksisteerib vajadus koordineeritud ja pikemaajalistest arengustrateegiatest lähtuva tegutsemise järele. Kodanikualgatus vajab jätkuvaks mobiliseerumiseks realistlikku eneseanalüüsi ja selget identiteeti. Kahjuks ei ole tänaseni riigi poolt loodud eeldusi kodanikualgatuse süstemaatiliseks uurimiseks. Senised uuringud on viidud läbi peasjalikult välisdoonoritest rahastajate toel, kusjuures ka Euroopa Liidu finantsallikate märkimisväärse kaasosaluseta. Ülevaate 2003. aastal läbiviidud ulatuslikumatest uuringutest annab kogumik "Tuntud ja tundmatu kodanikeühiskond" (Lagerspetz jt. 2003).

1998. aastal viidi Eestis Avatud Eesti Fondi tellimusel esmakordselt läbi suurevalimiline kodanikualgatuslike organisatsioonide ankeetküsitlus. 1998. aasta uuring oli esimene üle-eestiline kodanikualgatusliku tegevuse analüüs, mis aitas luua aluse, mõistmaks kolmanda sektori kui terviku olukorda, arengutakistusi ning potentsiaali. Käesolev uuring kavandati nimetatud projekti kordusuuringuna, kuid kaasajastatud ning täiendatud metodoloogiaga. Uurimismeetodite täiendamise tingisid nii vahepealsetel aastatel toimunud arengud kodanikualgatuslikus sektoris kui ka vajadus uurimisfookuse täpsustamiseks, et saada andmeid veel läbiuurimata temade kohta. Uuringu eesmärgiks on lisaks kvantitatiivsetel andmetel põhineva olukorra kaardistamisele kolmandas sektoris uurida süvitsi küsimusi, mis puudutavad organisatsioonide koostööd ning nende tegevust toetavaid struktuure. Võrreldes 1998. aasta küsitlusega muutunud rõhuasetuse tõttu koosneb käesolev uuring kahest erineva valimi ja metodoloogilise lähenemisega osast: kvantitatiivsest ankeetküsitlusest ja kvalitatiivselt analüüsitud intervjuu-uuringust.

---

¹ 22181 registreeritud organisatsiooni <http://www.ngo.ee/245> 11.04.2005

Uurimuse finantseerijaks on Balti-Ameerika Partnerlusprogramm, kes on abistanud projekti erinevatel etappidel ka nõu ja abiga. Uurimus on teostatud Eesti Humanitaarinstituudi ühiskonnateooria õpetooli sotsioloogide töörühma poolt. Lisaks teabe kogumisele kolmanda sektori toimimismehhanismide kohta on uurimuse üheks kõrvaleesmärgiks ka kodanikualgatuse analüüsimise oskuste edendamine üliõpilaste ning noorte uurijate hulgas. Eesti Humanitaarinstituudi sotsioloogia üliõpilased ja magistrandid osalesid aktiivselt uuringu kõikidel etappidel – alustades valimi moodustamise põhimõtete väljatöötamisest kuni kogutud andmestiku analüüsimiseni. Võib öelda, et uurimisprojekti näol on tegu viljakaks osutunud uurimis- ja õpitegevuse integreerimisega, kus uurimise läbiviimist toetasid meetodite kursused ning uurimisseminarid. EHis on käivitatud 2005. aasta kevadel Kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskuse (KUAK) loomine, et toetada uurimissuuna jätkusuutlikkust.

Uurimisraport koosneb viiest peatükist. Esimeses peatükis antakse ülevaade uurimuse meetoditest ja valimist. Teises peatükis käsitletakse Eesti kodanikualgatuslike organisatsioonide hetkeseisu ning ankeetküsitlusele vastanud ühenduste peamisi parameetreid. Kolmas peatükk analüüsib kodanikuühenduste organisatsioonilist arengut. Neljanda peatüki teemaks on kolmanda sektori areng terviklikult ning viiendas peatükis esitatakse uurimuse kokkuvõtted ja järeldused.

Uurimuses tehakse vahet mittetulundusühingutel (MTÜ) ja sihtasutustel (SA), mõlemat kategooriat sisaldava üldmõistega on tegemist siis, kui räägitakse mittetulundusühendustest, ühendustest või organisatsioonidest. Terminid *kolmas sektor* ja *mittetulundussektor* on sünonüümid ja sisaldavad kõiki mittetulundusühendusi (terminoloogiast lähemalt vt Lagerspetz 2004; Rikmann 2003).

1.1 Uurimuse meetodid ja valim

1.1.1 Ankeetküsitlus

Uuring koosneb kahest erineva metodoloogiaga osast – kvantitatiivsest ankeetküsitlusest ning kvalitatiivselt analüüsitavast intervjuude uuringust.

Küsitluse eesmärgiks oli koguda andmeid kolmanda sektori organisatsioonide kohta, et saada tervikpilti seal toimuvatest arengutest ning muutustest võrreldes 1998. aastaga, mil tehti eelmine võrreldava mahuga ankeetküsitlus. Esmalt määratleti üldkogumi suurus ehk kodanikualgatuslike organisatsioonide oletatav koguarv Eestis. 2004. aasta novembris oli justiitsministeeriumi registrikeskuse andmetel registreeritud üle 21000 organisatsiooni, millest 11336 olid kas sihtasutused, mittetulundusühingud või nende liidud. Kuigi samasse registrisse on kantud ka korteriühistud, ei ole neid käesolevas uurimuses käsitletud.

Ankeetküsitluse valimi koostamisel kasutati juhumeetodit: kontakteeruti iga viienda üldkogumis leiduva organisatsiooniga, juhul kui seda kätte ei saadud, siis nimekirjas järgneva. Kokku helistati või saadeti elektronkirjad vahemikus detsember 2004-jaanuar 2005 kuue nädala jooksul ligi 5000 organisatsioonile. Paljude

organisatsioonide kontaktandmed olid muutunud ning registriandmete hulgas leidis ka mitmeid tegevuse peatanud või lõpetanud organisatsioone. Eeltöö tulemusena täpsustati 1936 organisatsiooni kontaktandmed ning neile saadeti posti või e-maili teel küsitlusankeedid. Küsitlus viidi läbi 2005. aasta jaanuaris. Veebruaris korraldati mittevastanud ühendustega täiendav kontakteerumine ja ankeetide väljasaatmine, mille tulemusena kasvas tagasilaekunud küsitluslehtede hulk.

Kuna tegemist on kordusuuringuga, võeti küsitlusankeedi koostamisel aluseks 1998. aasta uuringu ankeet. Seekord peeti vajaliku uuendusena koostada eraldi ankeedid mittetulundusühendustele ja sihtasutustele, mida 1998. aastal ei tehtud. Osaliselt kaasajastati ka küsimuste sõnastusi ning vastusevariantide skaalat või loetelu. Ankeet hõlmas järgmisi teemavaldkondi:

- organisatsiooni taustandmed, sh. organisatsiooni nimi, asutamise- ja taastamisaasta, liikmete arv, organisatsiooni eesmärgid, tegevusulatus, palgaliste töötajate arv jms;
- osalemisaktiivsus kolmanda sektori arengus, sh. organisatsiooni kuulumine võrgustikesse ja katusorganisatsioonidesse, osavõtt Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlaua (EMÜ) suurkogudest, teadmised Eesti Kodanikuühiskonna Arengukontseptsiooni (EKAK) kohta jms;
- organisatsioonisisised koostööorganid ja juhtimisstruktuurid, informatsiooni vahendamine liikmeskonnale;
- laiemal üldsuse teavitamine, liikmeskonna värbamine, vabatahtlike kaasamine organisatsiooni eesmärkide täitmiseks jms;
- organisatsiooni rahastamismehhanismid;
- koostöö erinevate osapooltega – teiste kolmanda sektori organisatsioonidega, riigiasutustega, kohaliku omavalitsuse ja ettevõtlussektoriga, poliitiliste parteidega, massiteabevahenditega jms.

Koostatud ankeedid sisaldavad etteantud vastusevariantidega küsimuste kõrval ka avatud vastustega küsimusi. Just viimased võimaldavad lisaks olemasolevate hüpoteeside kinnitamisele saada täiesti uut informatsiooni uuritava teema kohta. Lahtised küsimused on hiljem kategoriseeritud vastajate poolt antud vastuste alusel. Tagastatud ankeedid sisestati ning analüüsiti andmetöötlusprogrammi SPSS abil. Uurimusandmete statistiline andmebaas on Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudi ühiskonnateooria õppetooli valduses.

Ankeedi tagastas korrektselt täidetuna 606 organisatsiooni, mis moodustab 31,3% eelnevalt kontakteeritud organisatsioonidest. Küsitletud organisatsioonid moodustavad 5,3% üldkogumist ehk registreeritud organisatsioonide üldarvust, mistõttu saab uurimuse valimit lugeda esinduslikuks valimiks ning uurimuse tulemusi üldistatavaks kogu kolmandale sektorile.

1.1.2 Intervjuude uuring

Uurimismaterjali teise osa moodustab kvalitatiivintervjuude seeria, mis keskendub aktiivsemale osale organisatsioonidest. Uuringu keskmes on maakondlikud arenduskeskused. 2003. aastast käivitati maakondlike arenduskeskuste võrgustik, mida koordineerib Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus. Maakondlike arenduskeskuste (MAK) käivitamise eesmärgiks oli luua ühtne toetusstruktuur erinevatele sihtrühmadele, sh. kohalikud omavalitsused, ettevõtjad ja kodanikuühendused, ning tagada seeläbi tasakaalustatud areng piirkonnas ning struktuurifondide tulemuslik kasutuselevõtt. MAKde käivitamise näol ei olnud reeglina tegu uue organisatsiooni loomisega, vaid olemasolevate tugistruktuuride ühildamise ning ümberstruktureerimisega. Enamasti toimus MAKde käivitamine olemasolevate ettevõtluskeskuste baasil, kuhu koondati vajalikud lisakompetentsid teenuste pakkumiseks kohalikule omavalitsusele ja III sektori organisatsioonidele ning struktuurifondide alaseks nõustamiseks. Teatud juhtudel loodi aga ka täiesti uus juriidiline isik, kelle ülesandeks oli tagada senise ettevõtluskeskuse tegevuse järjepidevus. Kokku tegeles mittetulundusühenduste nõustamisega Eestis 2005. aasta alguses 16 maakondlikku arenduskeskust.

Kogumaks teavet organisatsioonide koostöösuhete ning ühe olulise tugimehhanismi – maakondlike arenduskeskuste – rolli kohta nende arendamisel, viidi läbi individuaalintervjuud kohalike mittetulundusühenduste nõustajatega arenduskeskustes ning rühmaintervjuud keskuse töötajate poolt aktiivsete tegutsejatena äramärgitud organisatsioonide esindajatega. Intervjuud viidi läbi märtsis ja aprillis 2005 kuues Eesti erinevas piirkonnas tegutsevas arenduskeskuses. Intervjuu uuringu valimi koostamisel võeti arvesse piirkondlikke erinevusi ning mittetulundusühenduste nõustamise järjepidevust või selle puudumist. Nii on kolmel uuritud arenduskeskusel pikaajaline organisatsioonide nõustamiskogemus (tegutsesid nõustajatena ka enne MAKide asutamist) ning kolm keskust on uued, asutatud alles viimase kahe aasta jooksul. Ühel valimisse kuulunud maakondlikul arenduskeskusel jagus tegutsemiskogemust vaid 2–3 kuud. MAKi nõustajatega läbi viidud individuaalintervjuude ning ühendustega korraldatud rühmaintervjuude näol on tegemist avatud teemaintervjuudega. Eesmärgiks oli lasta vastajatel jõuda ise nende jaoks oluliste küsimusteni, surumata peale uurija loodud mõistete kasutamist. Nõustajaga läbi viidud intervjuu puhul oli huvipakkuvaks küsimuseks see, mil viisil erinevad järjepidevate ja uute maakondlike arenduskeskuste koostöökogemused ning milline osakaal keskuste tegevusest kuulub mittetulundusühenduste nõustamisele. Milliste skeemide järgi toimivad koostöösuhted ning mis tüüpi organisatsioonid on kujunenud MAKde partneriks? Milliseid probleeme ja väljakutseid võib täheldada? Aktiivsete organisatsioonide esindajatega ajavahemikus 31.3. – 22.4. 2005 läbi viidud kuuel rühmaintervjuul osalesid kokku 41 organisatsiooni esindajad. Rühmaintervjuude eesmärgiks oli kaardistada mittetulundusühenduste koostöösuhteid erinevate osapooltega – teiste III sektori organisatsioonidega, kohaliku omavalitsusega ning maakondliku arenduskeskuse rolli nende arendamisel. Teisalt, kuna MAKide üheks eesmärgiks on EL struktuurifondidealane nõustamine, on huvipakkuv see, kuidas on muutunud EL struktuurifondide avanemisel ühelt poolt MAKide tööpõld ning teisalt mittetulundusühenduste tegevuse rahastamisskeemid. Millised probleemid on kaasnenum nimetatud arengutega ja kuidas eri piirkondade organisatsioonid neile muutustele reageerivad?

Intervjuutekstid transkribeeriti ning analüüsiti kvalitatiivselt. Intervjuutekstide analüüsimeetodoloogiat tuntakse sotsioloogias kui süvitsi lugemist interpretatiivmeetodil. Uurimismaterjalist on toodud välja laiemad teemakategooriad, mida on analüüsitud erinevatest perspektiividest. Analüüsitud on, millised repertuaarid on kasutusel, rääkides näiteks aktiivsetest mittetulundusühendustest, koostöösuhetest, rahastamisest, probleemidest ja kordaminekutest. Millise tähenduse omistavad koostööle erinevad osapooled? Analüüsitud on seda, millised hoiakud ja sõnastused on erinevatest teemadest kõneldes kõige tavalisemad. Uurija jaoks annab olulist informatsiooni aga ka see, mida intervjuutekstides ei leidu – näiteks kui teatud kontekstis mingid teemakategooriad ilmnevad, aga teistes nendest juttu ei tehta. Intervjuutekstides ilmnevaid tendentse on püütud interpreteerida sektori üldiste arengute ning vastajate tunnuskarakteristikute taustal. Kvalitatiivse analüüsi käigus avastatud nähtuste näitlikustamiseks on kasutatud ka intervjuutekste.

1.2 Eesti mittetulundussektor aastatuhande vahetusel

Esimene ulatuslik mittetulundusühenduste uurimus Eestis tehti 1998. aastal postiküsitlusena. (Lagerspetz, Ruutsoo & Rikmann 2000; Lagerspetz, Rikmann & Ruutsoo 2002). Sellele järgnes veidi väiksema vastajate arvuga ankeetküsitlus kevadel 2001 (Trummal & Lagerspetz 2001; 2003), mis suurel määral kinnitas varasema uurimuse tulemusi ja mida ei käsitleta siin eraldi. Avatud individuaal- ja rühmaintervjuud olid peamiseks uurimismaterjaliks 2000. aasta lõpul valminud uurimuses, mille eesmärgiks oli uurida avaliku, äri- ja mittetulundussektori esindajate kogemusi ja arusaamu kokkupuudet nende kolme ühiskonnaosa vahel (Ruutsoo, Rikmann & Lagerspetz 2003).

1.2.1 Mittetulundussektori struktuur ja ressursid 1998. aastal

Esimese küsitluse üheks eesmärgiks oli saada üldine pilt mittetulundussektori struktuurist ja ressurssidest. Mittetulundusühingute Seaduse ja Sihtasutuste Seaduse jõustumise järel oktoobris 1996 oli tekkinud kõiki mittetulundusühinguid ja sihtasutusi hõlmav register, millesse 1998. aastaks oli märgitud 4566 mittetulundusühingut ja 147 sihtasutust (ning lisaks nendele ka korteri-, suvila- ja garaažiühinguid). Samas oli ühenduste arvu kohta esitatud varem suuremaidki hinnanguid (Aarelaid 1996: 173); teiselt poolt võis oletada, et kõik registreeritud ühendid ei olnud praktikas aktiivsed.

Erinevate registriandmete ühendamise tulemusel koostati nimekiri 3933 mittetulundusühendusest, mida seejärel püüti telefonitsi kätte saada. Osa kontaktandmeid osutusid vananenuks ning osa ühendustest tegevuse lõpetanuteks. Eesti- ja venekeelsed küsitlusankeedid saadeti 1594 organisatsioonile, kellest 779 tagastasid täidetud ankeedi. Uurimuse esimeseks tulemuseks võiski pidada tõdemust, et registreeritud organisatsioonide hulgas on suur arv neid, mis ei tegutse enam või mis ei ole kunagi tegevust alustanudki. Võis ka tõdeda, et "tegutsev organisatsioon" on tegelikult suhteline mõiste: ka siis, kui organisatsioonide esindajad saadi telefoni teel kätte ja nad lubasid ankeedile vastata, jätsid pooled ankeedi tagastamata, kuigi

nendele meeletuleks korduvalt helistati. Võib oletada, et vastamata jätsid pigem passiivsed, vähemate ressurssidega ja formaalse asjaajamisega vähem harjunud organisatsioonid. Nii 1998. aasta kui ka 2005. aasta küsitluse tulemusi tõlgendades tuleb arvestada, et vastajad esindavad keskmiselt siiski mittetulundusühenduste aktiivsemat ja tugevamat osa.

Vastajate jagunemine maakonniti ning asulatuübi kaupa on esitatud tabelis 1.1. Viimased kaks tulpa näitavad vastajate protsentuaalset jaotumust maakondade vahel 1998. aasta ja 2005. aasta küsitlustes. Tabel 1.2 näitab aga vastajate jaotumust asulatuübiti. (Protsendiarvude ümardamise tõttu ei ole nende summadeks tabelites täpselt 100.) Maakondade võrdlus näitab, et suuri muutusi nende suhtelises osakaalus toimunud pole; olulisim muutus tundub olevat vastajate arvu kasv varem halvasti esindatud Ida-Virumaal ja Valgamaal. Praeguseks on Tallinna vastajate osakaal veelgi kasvanud; teine oluline muutus on maapiirkondade varasemast väiksem ja väikelinnade senisest suurem esindatus.

Tabel 1.1 1998. aastal küsitlusele vastanud ühenduste arv asukoha järgi (N=779); maakondade osakaalude võrdlus 2005. aastal vastanutega

Maakond	Suured linnad	Väike-linnad	Maapiir-konnad	Arv kokku	% (1998)	% (2005)
Harjumaa	-	-	39	39	5	6
Hiiumaa	-	1	11	12	2	2
Ida-Virumaa	4	6	7	17	2	5
Jõgevamaa	-	11	14	25	3	4
Järvamaa	-	11	21	32	4	5
Läänemaa	-	11	20	31	3	3
Lääne-Virumaa	-	11	22	33	4	4
Põlvamaa	-	13	8	21	3	4
Pärnumaa	51	-	35	86	11	7
Saaremaa	-	26	19	45	6	5
Tallinn	208	-	-	208	27	29
Tartumaa	78	-	26	104	13	14
Raplamaa	-	11	16	27	3	3
Valgamaa	-	-	11	11	1	4
Viljandimaa	-	18	10	28	4	3
Võrumaa	-	14	21	35	4	4
Vastus puudub				24	3	1
Kokku	341 (44%)	133 (17%)	280 (36%)	779 (100%)	98 (779)	103 (606)

Tabel 1.2 1998. ja 2005. aastal vastanud organisatsioonide jaotumus asulatüübi

Aasta	Asulatüüp, vastajate %				
	Tallinn	Teised suured linnad	Väikelinnad	Maapiirkonnad	Kokku
1998	27	17	17	36	97 (779)
2005	29	16	26	28	99 (606)

1998. aastal tehtud küsitluse tulemuste tõlgendamisel oli üheks peamiseks küsimuseks see, kas mittetulundussektor on arenemas “olelemisest osalemiseni”, st kas sissepoole suunatud, pigem harrastustegevusele keskendunud ühendustele on lisandumas selliseid, mis suudavad Eesti ühiskonna arendamisel ka laiemalt kaasa lüüa. Eesmärgiks oli seega analüüsida, millised on ühenduste ressursid ja valmisolek erinevate ühiskondlike rühmade huvisid edendada ja esindada. Taoliseks tegevuseks vajalike ressursside hulgas on liikmeskond, rahastamisallikate olemasolu, palgalised töötajad, koostöö teiste ühenduste ja institutsioonidega ning organisatsiooni teatav formaliseeritus.

1998. aastal pärines enamik ühenduste tuludest liikmemaksudest; väiksemates linnades ja maapiirkondades kuulus ka kohalik omavalitsus olulisemate rahastamisallikate hulka (vt. tabelit 1.3 allpool).

Tabel 1.3 1998. aastal küsitletud ühenduste tähtsaimad rahastamisallikad saadud tulu suuruse järgi asulatüübi

Rahastamisallika positsioon	Asulatüüp			
	Suured linnad	Väikelinnad	Maapiirkonnad	KOKKU
1.	Liikmemaksud	KOV	Liikmemaksud	Liikmemaksud
2.	Välismaine organisatsioon	Liikmemaksud	KOV	KOV
3.	Riigi otsetoetus	Riiklik fond	Riiklik fond	Riiklik fond
4.	Eesti ettevõtte	Müügitulu ja Muud	Eesti ettevõtte	Eesti ettevõtte ja Välismaine organisatsioon

Erinevates asulatüüpides ning ka erinevates valdkondades tegutsevate organisatsioonide võrdluses leiti suuri erinevusi selles, kui palju oli nende käsutuses ressursse. Selle poolest tugevamate hulka kuulusid poliitikaga, huvikaitsega, sotsiaal- ja tervishoiuga ja rahvusvaheliste suhete vallas tegutsevad ühendused ning oma organisatsioonistruktuuri tugevuse seisukohast ka usuühendused. Teiselt poolt olid keskmisest vähem ressursse ühendustel, mille tegevusvaldkonnad olid põllumajandus, jahipidamine ja kalastamine, keskkonnakaitse, muinsuskaitse, naabruskonna arendamine, vaba aeg, traditsioonide säilitamine ning sport. Tegemist oli üsna selgepiirilise jagunemisega kaasaegsemate organisatsioonide ja traditsioonilisema seltsielu vahel. Veel selgem oli aga asulatüübi seos ressurssidega: tugevad organisatsioonid olid eelkõige Tallinnas ja teistes suurtes linnades, maapiirkondade ühendused olid keskmisest nõrgemad peaaegu kõigi uuritud näitajate osas.

tähenda iseenesest veel kodanikeühiskonna arengut, kuigi see statistilises mõttes justkui viitaks mittetulundussektori tugevnemisele.

Pärast 2000. aastat on aga toimunud muudatusi, millest üsna paljud on puudutanud nimelt avaliku ja kolmanda sektori vahelisi suhteid. Detsembris 2002 Riigikogu poolt vastu võetu *Eesti Kodanikeühiskonna Arengu Kontseptsioonis* (EKAK) on formuleeritud hulk põhimõtteid, millest peaksid oma koostöös juhinduma nii avalik võim kui mittetulundussektor. Kontseptsiooni sätted puudutavad näiteks raha eraldamise ja kasutamise läbipaistvust, ühenduste õigust säilitada poliitiline sõltumatus ning avaliku võimu soovi kaasata kodanikeühendusi seaduste ja poliitiliste otsuste ettevalmistamisse valdkondades, mis neid puudutavad. EKAKi ellurakendamine tähendab olemasoleva seadusteraamistiku täiendamist heade koostöötavade ja -reeglitega. Võib täheldada avaliku võimu esindajate suuremat arusaamist koostöö vajadusest kodanikeühendustega ning samuti ühenduste endi kasvavat eneseteadlikkust. Uute eesmärkide püstitamine ja sektoritevahelise koostöö võimaluste arendamine eeldab muidugi seda, et on olemas adekvaatne pilt mittetulundussektori praeguse struktuuri, ressursside ja arengusuundade kohta. Selle saavutamiseks ongi käesolevas aruandes esitletav uurimistöö ette võetud.

2. Ülevaade kodanikualgatuslike organisatsioonide hetkeseisust Eestis

2.1 Organisatsioonide asukohad

Aasta 2005 jaanuaris-veebruaris läbi viidud kodanikualgatuslike organisatsioonide ankeetküsitlusele vastas korrektselt 606 organisatsiooni – 541 mittetulundusühendust (MTÜ) ja 65 sihtasutust (SA). Ankeedi on enamasti täitnud organisatsioonide juhatuse esimehed (41%), juhatuse liikmed (29%) või tegevjuhid (18%). Vastanute hulgas on kõige enam Tallinna (29%) ning Tartu (14%) organisatsioone, kuid esindatud on kõikide Eesti maakondade sihtasutused ja MTÜd (vt tabel 2.1).

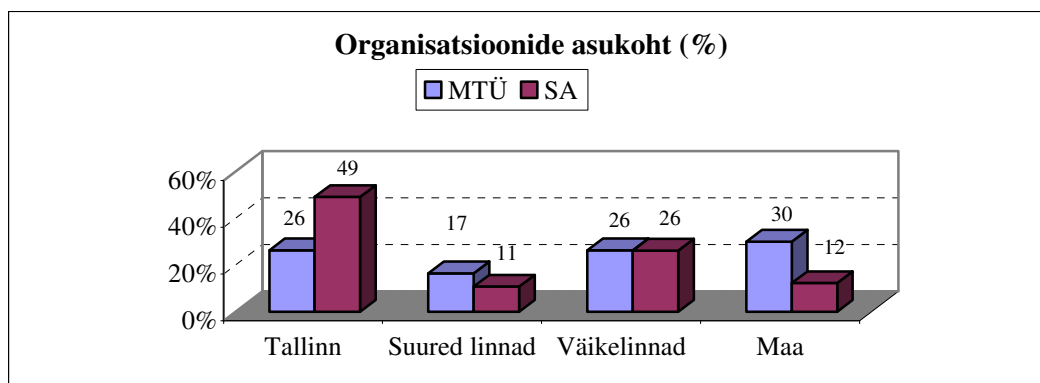
Tabel 2.1 Organisatsioonide maakondlik jaotus

Maakond	Arv	%
Harjumaa	36	6
Hiiumaa	12	2
Ida-Virumaa	29	5
Järvamaa	27	5
Jõgevamaa	24	4
Läänemaa	20	3
Lääne-Virumaa	21	4
Pärnumaa	41	7
Saaremaa	31	5
Tallinn	175	29
Tartumaa	82	14
Põlvamaa	23	4
Raplamaa	16	3
Valgamaa	23	4
Viljandimaa	18	3
Võrumaa	24	4
Vastamata	4	1
Kokku	606	100

Sarnaselt 1998. aasta uuringuga on vastanute asukoha karakteristikud taandatud asula suuruse järgi: Tallinn (29%), suured linnad sh Narva, Pärnu ja Tartu (16%), väikelinnad (26%) ja maa-asulad (28%). Võrreldes sihtasutustega on mittetulundusühingud tunduvalt võrdsemalt jagunenud erinevat tüüpi asulate vahel. Ligi pooled (49%) vastanud sihtasutustest seevastu on koondunud Tallinna ning üle veerandi (26%) väikelinnadesse (vt. joonis 2.1). MTÜdega peetud rühmaintervjuudest jäi kõlama, et asukohal on oluline roll seoses ligipääsuga erinevatele ressurssidele. Näiteks on maakondades tegutsevate ühingute mureks see, et maapiirkonnad on noortest tühjaks jooksnud, mistõttu puudub inimressurss, keda MTÜ tegevusse kaasata. Samas ei pruugi linnas tegutsevatel MTÜdel olla sugugi kergem kui

külaseltsidel mobiliseerida näiteks vabatahtlikku tööjõudu, sest puudub inimesi innustav külaidentiteet. Maakondade esindajad rõhutasid infrastruktuuri olulisust, sh. internetiühenduse puudumist, aga ka ühistranspordi toimimist kui organisatsioonide arengut ja koostööd mõjutavaid tegureid. Olenevalt asukohast saab vahemaa pikkus liikmeskonna jaoks hoopis erineva tähenduse. Näiteks võivad ka 40-kilomeetrised bussisõidud maakonna piires kulutada ära suure osa ühe külaseltsi kassast ja liikmete ajast.

Joonis 2.1 Organisatsioonide asukoht

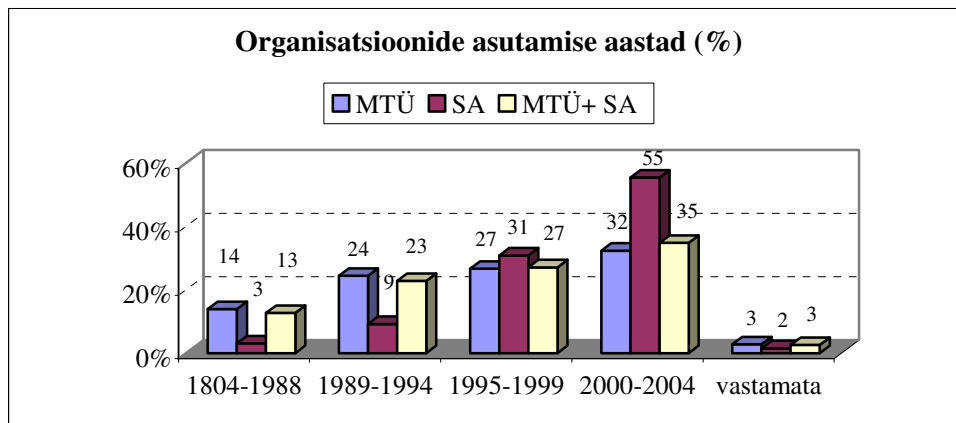
2.2 Organisatsioonide asutamise aeg

Vastanud organisatsioonide hulgas on esindatud väga erineva ealisi MTÜsid ja sihtasutusi. Vanim organisatsioon, Tartu Ülikooli Kliinikum, nimetas oma asutamise ajana 1804. aastat ning noorimad on loodud alles 2004. aastal. Täheldada võib kahte suuremat pöördepunkti, mil organisatsioonide arv on järsult kasvanud. Organisatsioonide asutamise hoogustumise esimeseks tähiseks on aasta 1989, mis langeb kokku laulva revolutsiooni perioodiga. Teise daatumina joonistub välja aasta 2000, mil on jällegi märgata teatavat kasvutendentsi. Kõige enam ongi uuringule vastanute hulgas nimelt viimase viie aasta jooksul asutatud organisatsioone. Järgnevalt on organisatsioonid asutamisaasta järgi jaotatud nelja gruppi: 1) organisatsioonid, mis on asutatud enne 1989. aastat ehk “vanad” organisatsioonid; 2) 1989–1994 ehk nii-öelda esimese laine organisatsioonid, mille hulgas on palju varem tegutsenud ühenduste taasasutamisi; 3) 1995–1999 ja lõpuks 4) 2000–2004 asutatud MTÜd ja sihtasutused ehk “noored” organisatsioonid. Aasta-aastalt on kodanikualgatuslike organisatsioonide loomine hoogustunud, viimast võib täheldada eriti selgelt just sihtasutuste puhul, kuna 55% vastanud sihtasutustest on loodud käesoleval sajandil ehk viimase nelja-viie aasta jooksul. Vastanute hulgast vaid kaks sihtasutust kuuluvad nn. vanade organisatsioonide gruppi ehk on asutatud enne 1989. aastat. (vt joonis 2.2) Uuringule vastanud organisatsioonide hulgas on ka 78 taastatud organisatsiooni, mille asutamisaeg varieerub, kuid enamik on uuesti ellu kutsutud 1990ndatel (49) või käesoleval sajandil (20). Vastanud organisatsioonide asutamislaineid puudutav teave on vastavuses registreeritud organisatsioonide koguarvu arenguga. Samas tuleb meele pidada, et kõne all on siin ainult praegu

tegutsevad ühendused; oma tegevuse juba lõpetanute hulgas on muidugi rohkem vanu kui hiljuti asutatud organisatsioone.

Joonis 2.2 Organisatsioonide asutamise aastad

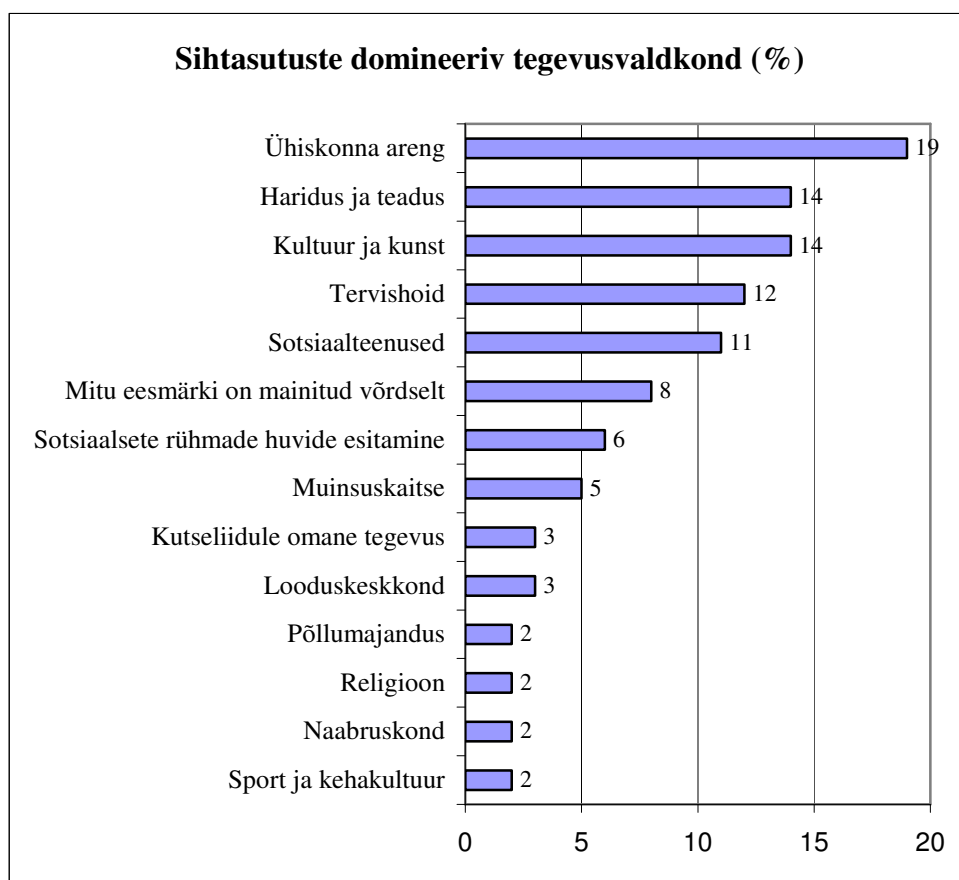
2.3 Organisatsioonide tegevusvaldkonnad

Organisatsioonide põhikirjalisi tegevusvaldkondi analüüsidest võib täheldada erinevaid orientatsioone MTÜde ja sihtasutuste puhul. Vastanud mittetulundusühingute hulgas on kõige enam spordi ja kehakultuuri (18%), kultuuri ja kunsti (12%) ning sotsiaalsete rühmade huvide esindamisega tegelevaid ühendusi. Sihtasutuste hulgas domineerivad seevastu ühiskonna arengu (19%), kultuuri ja kunsti (14%), hariduse ja teaduse (14%) ning tervishoiu (12) valdkonna organisatsioonid (vt jooniseid 2.3 ja 2.4).

Joonis 2.3 MTÜde tegevusvaldkonnad

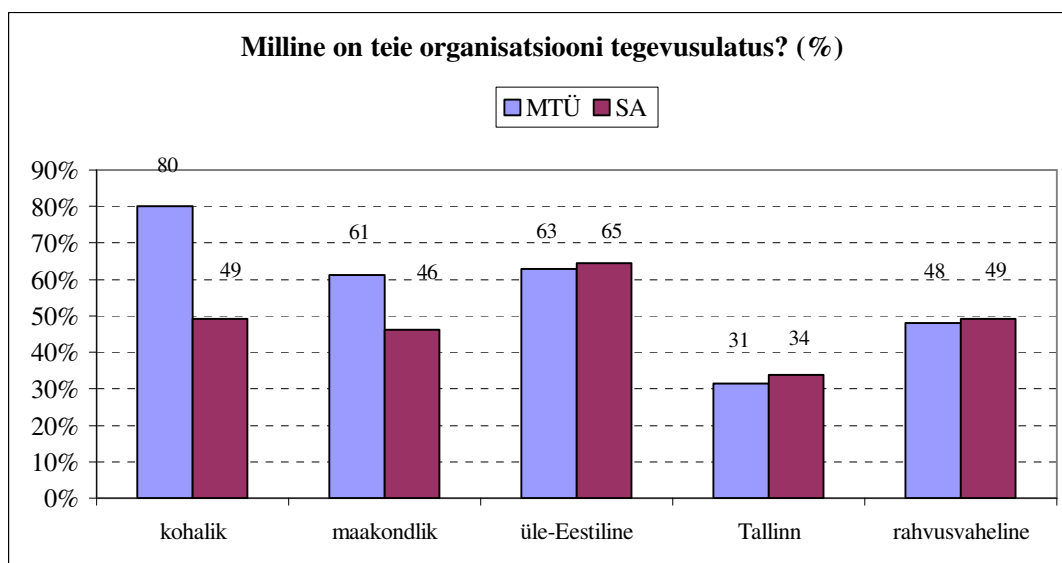
Joonis 2.4 Sihtasutuste tegevusvaldkonnad

2.4 Organisatsioonide tegevusulatus

Vastanud organisatsioonide tegevusulatuse all on mõeldud tegevuse keskendumist kas kohalikule, maakondlikule, üle-eestilisele või rahvusvahelisele tasandile. See on sihtasutustel ja MTÜdel suuresti erinev. Viimati mainitute hulgas on võrreldes sihtasutustega tunduvalt enam neid, kelle tegevus keskendub kohalikule või maakonna tasandile. Sihtasutuste hulgas seevastu on mõnevõrra enam neid organisatsioone, kelle igapäevane tegevus on kas üle-eestiline, rahvusvaheline või keskendub Tallinnale (vt joonis 2.5).

Joonis 2.5 Organisatsioonide tegevusulatus

Ka tegevusvaldkondades võib täheldada teatavaid erinevusi vastavalt sellele, kas tegutsetakse pigem kohalikul-maakondlikul tasandil, ollakse üle-eestilise või rahvusvahelise haardega. Kohaliku ja/või maakondliku tegevushaardega on enamasti vaba aja, looduskeskkonna, naabruskonna arengu ning kalanduse ja jahinduse valdkonna organisatsioonid. Pigem üle-eestilisele või rahvusvahelisele tegevusele on seevastu orienteerunud kultuuri ja kunsti, hariduse ja teaduse, rahvusvaheliste sidemete valdkonna organisatsioonid ning kutseliidud. Spordi, muinsuskaitse, ühiskonna arengu, religiooni või traditsioonide säilitamisega tegelevate organisatsioonide tegevusulatus varieerub rohkem, ulatudes kohalikust rahvusvahelise tasandini (vt tabel 2.2).

Tabel 2.2 Organisatsioonide tegevusvaldkond ja tegevuse ulatus

* keskmisest suurem %

Tegevusvaldkond	Kohalik (%)	Maakondlik (%)	Üle-eestiline (%)	Tallinn (%)	Rahvusvaheline (%)
Kultuur ja kunst	73	55	71*	56*	59*
Vaba aeg	91*	63*	63	28	31
Sport ja kehakultuur	85*	71*	79*	32	56*
Haridus ja teadus	69	51	74*	29	60*
Tervishoid	68	64*	54	36*	43
Sotsiaalteenused	76	53	45	37*	37
Looduskeskkond	87*	61	57	30	35
Muinsuskaitse	100*	83*	67*	17	50*
Naabruskond	95*	55	25	5	20
Ühiskonna areng	77	70*	67*	27	60*
Sotsiaalsete rühmade huvide esindamine	66	52	50	21	40
Rahvusvahelised sidemed	50	50	100*	100*	100*
Religioon	88*	88*	75*	38*	38*
Traditsioonide säilitamine	96*	73*	64*	27	59*
Kalandus ja jahindus	94*	75*	63	6	31
Põllumajandus	58	58	58	11	42
Kutseliidud	58	37	72*	37*	54*
Keskmine	77	60	63	32	48

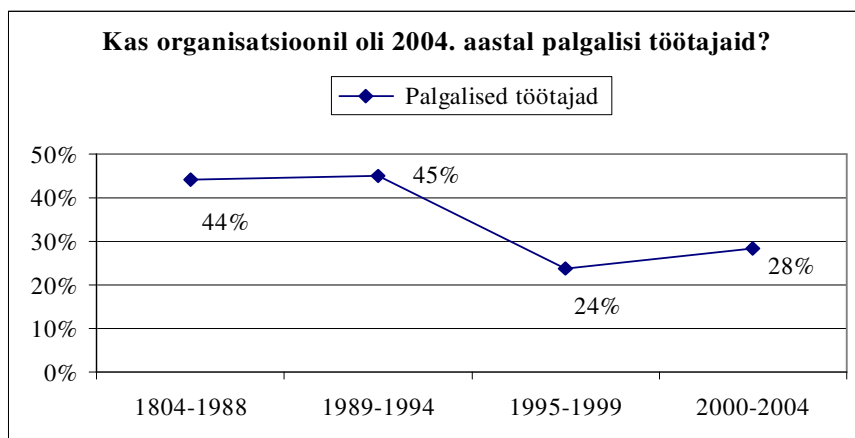
2.5 Organisatsioonide liikmeskond ja palgaline töäjõud

MTÜde puhul on üheks organisatsiooni suuruse määratlemise viisiks liikmete arv. Vastanud mittetulundusühenduste liikmete arv jäi möödunud aastal kõige sagedamini 11–30 liikme piiridesse (29%), kuigi leidis väga erineva suurusjärguga organisatsioone, alustades paariliikmelistest ja lõpetades 500 liikme piiri ületavate MTÜdega. Viimase, st 2004. aasta jooksul on ühenduste liikmeskond säilitanud oma suuruse (44%) või koguni kasvanud (37%). Vaid 12% organisatsioonidest on kogenud liikmeskonna vähenemist. Organisatsioonide liikmeskonnast räägib pikemalt peatükk 3.1.

2004. aastal oli palgalisi töötajaid 195 organisatsiooni (32% vastajatest); põhikohalisi töötajaid oli endale palganud nendest 171 (29%). Põhikohaliste töötajate arv oli kokku 1116 – seega oli nende töötajaskonna keskmiseks suuruseks 6,5 inimest. Samas oli enamikul töötajaid siiski vähem: rohkem kui pooltel oli üks või kaks töötajat, üle viie töötaja oli palganud 46 organisatsiooni. Palgatud töötajatest töötas möödunud aastal täistööajaga siiski väiksem osa. Täistööajaga töötajaid oli palganud 91 organisatsiooni ja töötajate arv oli kokku 430. Võrreldes MTÜdega, kellest vaid 28% kasutas palgalist

töäjõudu, on tööjõu palkamine tunduvalt levinum sihtasutuste hulgas. Möödunud aastal oli palgalisi töötajaid koguni 65% sihtasutustest. Siinkohal tuleb jällegi silmas pidada seda, et sihtasutuste hulgas leidub ka riiklikke sihtasutusi.

Joonis 2.6 Palgalised töötajad ja organisatsiooni asutamise aeg

Joonis 2.6 ülal näitab, et palgaliste töötajate rakendamine organisatsiooni tegevuses on levinum eelkõige vanemate, st eelkõige rohkem kui 10 aastat eksisteerinud organisatsioonide hulgas. Samuti palkavad töötajaid keskmisest enam suure liikmeskonnaga organisatsioonid. Palgalisi töötajaid rakendasid tegevuses enam need MTÜd ja sihtasutused, kelle tegevusvaldkonnaks on religioon (88% palkas tööjõudu), põllumajandus (63%), kutseliidualane tegevus (58%), tervishoid (50%) või haridus ja teadus (49%). Palgatööjõudu rakendasid keskmisest vähem organisatsioonid, kelle domineerivaks eesmärgiks on naabruskonna (kohalik) areng (10%), muinsuskaitse (17%), traditsioonide säilitamine (18%), kalandus ja jahindus (19%) või sport ja kehakultuur (19%).

Palgalise tööjõu rakendamine ühenduste tegevuses on korrelatsioonis teiste aktiivsust näitavate muutujatega – näiteks kasutas palgatööjõudu 2004. aastal 37% organisatsioonidest, kes kuuluvad erinevatesse koostöövõrgustikesse ja katusorganisatsioonidesse ning 23% organisatsioonidest, kes võrgustikesse ja katusorganisatsioonidesse ei kuulu. Samuti võib täheldada tendentsi, et organisatsioonid, kes palkasid tööjõudu, olid aktiivsemad vabatahtlike kaasajad ning altimad tegema koostööd erinevate osapooltega – teiste MTÜdega, kohaliku omavalitsuse või ettevõtetega.

3. Kodanikualgatuslike organisatsioonide dünaamika ja areng

3.1 Liikmeskond ja selle kaasamine organisatsiooni töösse

Enamik (89%) küsitlusele vastanud organisatsioonid olid mittetulundusühingud, kellel (erinevalt sihtasutustest) on liikmeskond. Sihtasutuste osakaal oli suurim organisatsioonide hulgas, kelle tegevuse põhikirjaliseks eesmärgiks oli ühiskonna areng (sihtasutuste osakaal 20%), haridus ja teadus (19%), tervishoid ja sotsiaalteenused (mõlemal puhul 17%). Kõige harvemini olid selle oma juriidiliseks vormiks valinud ühendused, mis tegelesid spordi ja kehakultuuriga (5%), vaba aja sisustamisega (6%) ning sotsiaalsete rühmade huvide esindamisega (7%). Võib näha, et ühenduse juriidiline vorm valitakse vastavalt sellele, kui suur osa selle eesmärkidest seisnebki nimelt inimeste kaasamises ühisesse tegevusse. Käesolevas peatükis vaadeldakse mittetulundusühingute liikmeskonda.

Nagu käesoleva uurimusearuande peatükis 4.2 märgitakse, on liikmemaksud ja sisseastumismaksud mittetulundusühingute jaoks oluline ja paljudele isegi ainus sissetulekute allikas. Veelgi olulisem on aga, et liikmeskond ise on enamasti peamine ressurss nii ühingu eesmärkide otsese teostajana kui ka olukorras, kus ühing soovib saavutada edu avaliku arvamuse mõjutamisel või läbirääkimistel koostööpartneritega. Samas võib küsida, kui tõhusalt suudavad ühingud endale uusi liikmeid võita ning kas liikmeid suudetakse ka aktiivsesse tegevusse kaasata.

3.1.1 Liikmete arv, aktiivsus ja sooline kuuluvus

Küsitletud mittetulundusühingutest 486 andis hinnangu oma liikmete arvule. Vastuste mediaaniks kujunes 31: st, et ühingutest poolte liikmeskonna arv oli sellest väiksem ja ülejäänutel suurem. Ootuspäraselt ilmnemise suured erinevused erinevat tüüpi asukohtades tegutsevate ühingute vahel. Rohkem kui 50 liikmega organisatsioone oli kõige rohkem Tallinnas ja teistes suurtes linnades, kus nad moodustasid 44% kõigist vastajatest. Väikelinnades ja maakondades oli üle 50 liikmega organisatsioonide osakaal vastavalt 26% ja 17%. Võrreldes tulemusi aastal 1998 tehtud uurimuse tulemustega, võib öelda kõigepealt, et suuremate organisatsioonide osakaal tundub olevat vähenenud; samas on asukohast tulenevad erinevused veelgi süvenenud. Aastal 1998 vastanute hulgas oli üle 50 liikmega organisatsioone Tallinnas ja suurtes linnades 60%, väikelinnades 49% ja maal 40%.

Seega on põhjust arvata, et mittetulundusühingute arvu kiire kasvuga on kaasnenud nende keskmise suuruse vähenemine. Kodanikeühiskonna tulevase käekäigu seisukohast võib selles näha negatiivset, fragmenteerumise suunas viivat arengut, aga ka varasemast suuremat pluralismi, ühingutegevuse erinevate võimaluste paljusust ning selle jõudmist kohtadesse, kus potentsiaalsete liikmete hulk ei saagi olla väga suur. Oluline on väikeste ühenduste puhul kindlasti nende koostöösidemed ning suutlikkus oma liikmeskonda hoida, aktiveerida ja uuendada.

Palusime veel eraldi, et vastajad hindaksid ühenduse tegevuses aktiivselt osalevate liikmete arvu. See arv on üldiselt veidi madalam kui registreeritud liikmete arv, vastuste mediaaniks on 18. Pildi aktiivsete liikmete arvust annab ka viimasel üldkogul osalejate arv. Keskmiselt on osalejaid olnud samuti 18; mõlema arvu võrdlemine liikmete arvu mediaaniga (31) näitab, et vähemalt kord aastas käib koos või avaldab muul viisil aktiivsust veidi üle poole nendest inimestest, kes on kantud ühingute liikmete nimekirja – muidugi on mõne ühingu olukord parem ja mõni jälle ei saa kokku ka poolt oma liikmetest. Ühingutel, kelle liikmeregistris on palju inimesi, kes tegelikult aktiivsed liikmed ei ole, tekivad kergesti probleemid üldkoosolekute korrektse korraldamisega.

Tabel 3.1 Viimasel üldkogul osalenute arv erineva liikmeskonna suurusega mittetulundusühingutes

Kui palju on teie organisatsioonil liikmeid? Vastanute % ja arv								
Kui mitu organisatsiooni liiget osales viimasel üldkogul?	kuni 10	11-30	31-50	51-100	101-500	501<	Vastus puudu b	Kokku
kuni 5	12 (52)	1 (5)	-	0 (2)	0 (1)	-	0 (2)	14 (62)
6-10	5 (22)	8 (35)	1 (4)	-	0 (1)	-	1 (4)	15 (66)
11-20	0 (2)	20 (89)	4 (17)	1 (3)	1 (6)	0 (1)	1 (6)	28(124)
21-30	0 (1)	3 (16)	9 (40)	3 (14)	1 (5)	-	0 (2)	17 (78)
31-50	-	-	4 (17)	9 (39)	3 (15)	1 (5)	0 (2)	17 (78)
51-100	-	-	-	3 (12)	6 (29)	0 (1)	0 (1)	10 (43)
Kokku	17 (77)	32 (145)	17 (78)	16 (70)	13 (57)	2 (7)	4 (17)	100 (451)

Ka rühmadiskussioonides tegi vastajate enamik selget vahet aktiivsete liikmete ja lihtsalt liikmete vahel. Samas ei peetud alati oluliseks seda, kui palju ühingul oli formaalselt registreeritud liikmeid: näiteks külaseltsid ja teised naabruskonna edendamiseks tegelevad ühingud korraldavad talgud ja muid ühisüritusi, kus tavaliselt osalevad ka inimesed, kes ei kuulu ühingu liikmeskonda. Keegi ei leidnud, et kõigi osalejate liikmelisus tuleks võtta omaette eesmärgiks.

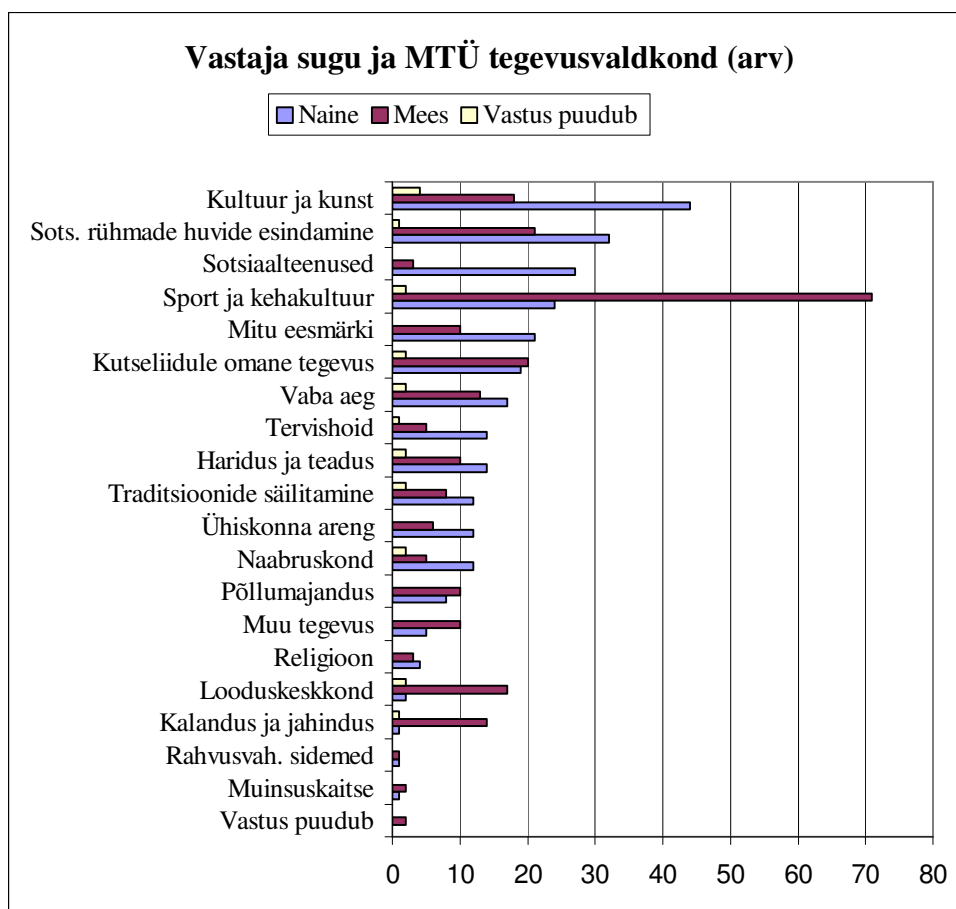
Võrreldes meeste ja naiste osakaalu aktiivsete liikmete hulgas, leidsid 34% ankeedile vastanutest, et mittetulundusühingu töös aktiivselt osalenute inimeste enamik olid mehed; 37% vastajatest oli naisi rohkem, ja 19% leidsid, et mõlemad sood olid aktiivsete liikmete hulgas esindatud võrdselt. Nendele lisandusid veel laste- ja noorteorganisatsioonid ning need ühingud, mille liikmeteks olid juriidilised isikud. Üldiselt paistab niisiis, et aktiivne tegutsemine mittetulundusühingutes on ligilähedaselt samal määral omane nii meestele kui naistele (või naiste väikse ülekaaluga). See ei olene eriti ka organisatsiooni suurusest või asukohast. Seevastu on selgesti näha, et meeste või naiste osakaal aktiivsete liikmete hulgas on erinev olenevalt organisatsioonide eesmärkidest. Mõned tegevusvaldkonnad tunduvad olevat “mehelikud”, teised jälle “naiselikud”. Kõik (100%) kalanduse ja jahindusega

tegelevatest organisatsioonidest, 71% spordi ja kehakultuuri organisatsioonidest ning 67% nii looduskeskkonnaga kui ka muinsuskaitsega tegelevatest ühendustest vastasid, et aktiivsete liikmete hulgas on rohkem mehi; samas oli naisi aktiivsete liikmetena ülekaalus 85% tervishoiuga, 74% sotsiaaltöoga ning 69% sotsiaalsete rühmade huvide esindamisega tegelevates organisatsioonides.

Samasugune jagunemine meeste ja naiste enamusega ning sooneutraalsemate tegevusvaldkondade vahel ilmneb ka siis, kui analüüsida seda, kuidas jaotub küsitluslehe täitnud isikute sugu. Nendest 52% oli nais- ja 48% meessoost; vastajate jaotumus järgis aga selgesti organisatsioonide tegevusvaldkondade jagunemist “mehelikeks” ja “naiselikeks”. “Naiselike” valdkondade hulka satub siin ka kultuur ja kunst, millega tegelevate ühingute esindajatest oli vastajate hulgas 70% naisi (vt joonist 3.1 allpool).

Joonis 3.1 Vastaja sugu ja mittetulundusühingu tegevusvaldkond

3.1.2 Liikmeskonna kasv ja uute liikmete värbamise viisid

Vastajatel paluti hinnata ka seda, kas nende ühingu liikmete arv oli küsitlusele eelnenud aasta (2004) jooksul kasvanud, vähenenud või jäänud samaks. Liikmete arv oli kasvanud 37% mittetulundusühingutest, langenud 12% ja jäänud samaks 44% ühingutest. Ülejäänud ühingud olid kas alles 2004. aastal asutatud või taastatud, või jätsid küsimusele vastamata. Sõltumata liikmeskonna suurusest oli kõikide ühingute hulgas kokkuvõttes rohkem neid, kes teatasid liikmete arvu tõusust, kui neid, kes ütlesid arvu olevat vähenenud. Siiski ütles enamik kuni 30-liikmelistest ühingutest, et liikmete arv oli jäänud samaks, samas kui suuremal osal üle 30-liikmelistel ühingutel oli see kasvanud. (vt tabelit 3.2)

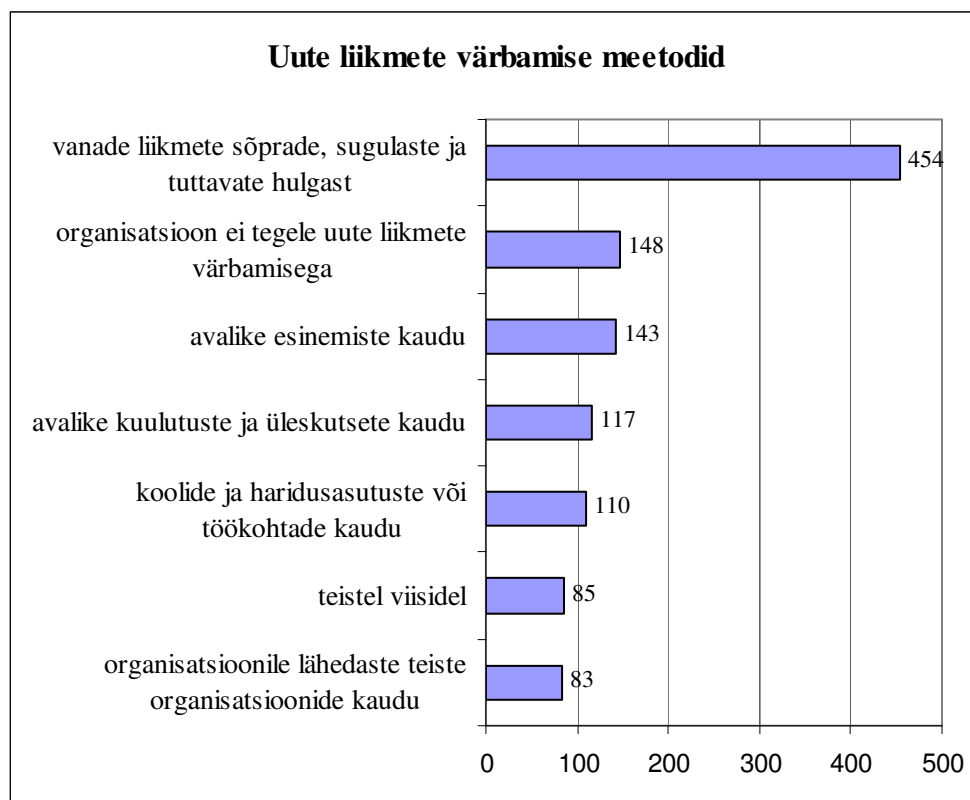
Tabel 3.2 Erineva liikmete arvuga mittetulundusühingute liikmeskonna areng 2004. aastal

Kui palju teie organisatsioonil on liikmeid? Vastanute % ja arv								
Organisatsiooni liikmete arv on 2004. aastal...	kuni 10	11-30	31-50	51-100	101-500	501<	Vastus puudub	Kokku
kasvanud	14 (13)	33 (52)	52 (43)	49 (38)	53 (38)	53 (8)	22 (10)	37(202)
vähenenud	9 (8)	11 (17)	18 (15)	17 (13)	11 (8)	13 (2)	2 (1)	12 (64)
jäänud samaks	73 (69)	53 (83)	29 (24)	33 (26)	33 (23)	33 (5)	18 (8)	44(238)
organisatsioon on asutatud/taastatud aastal 2004	4 (4)	3 (4)	-	1 (1)	-	-	-	2 (9)
Vastus puudub	-	-	-	-	1 (1)	-	58 (26)	5 (27)
Kokku	100 (94)	100 (156)	100 (82)	100 (78)	100 (70)	100 (15)	100 (45)	100 (540)

Võrreldes uurimuse tulemusi 1998. aastal sooritatud küsitluse tulemustega, tundub et ühingute liikmeskonna kasv on tänaseks aeglustunud. 1998. aastal vastanute hulgas oli 43% neid, kes leidsid, et nende liikmeskond oli viimase kahe aasta jooksul kasvanud – küsimuse sõnastus oli seega veidi teine kui praegu. Nii toonases kui ka praeguses uurimuses ilmnes, et Tallinnas ja teistes suurtes linnades tegutsevate ühingute hulgas oli kõige rohkem, maakondades aga kõige vähem neid, kelle hinnangul nende liikmete arv oli küsitud perioodi jooksul kasvanud. Väikestes asulates tegutsevate ühingute jaoks on liikmeskonna kasvul muidugi ka oma loomulikud piirid.

Uusi liikmeid värvati kõige sagedamini vanade liikmete sõprade, sugulaste või tuttavate kaudu. Teised värbamisviisid olid suhteliselt ühtlaselt esindatud, aga üllatavalt suur osa vastanutest teatas ka, et nende ühing ei tegele uute liikmete värbamisega. Teisteks uute liikmete värbamise meetoditeks olid ühingu tegevuse tutvustamine koolide ja haridusasutuste kaudu, avalike esinemiste kaudu, lähedaste organisatsioonide kaudu, avalike kuulutuste ja üleskutsete vahendusel ning teistel viisidel.

Joonis 3.2 Uute liikmete värbamise meetodid

Ootuspäraselt oli kõige olulisemaks peetud värbamismeetod seotud organisatsiooni suurusega. Väiksemate organisatsioonide jaoks oli mitteformaalne, isiklikule kontaktile rajanev värbamine praeguste liikmete sõprade, sugulaste või tuttavate kaudu konkurentsilt kõige olulisem, aga mida suurem oli organisatsioon, seda rohkem vähenes selle tähtsus teiste meetodite kasuks. Nii uute liikmete kaasamisel kui ka vanade aktiveerimisel olid rühmadeskussioonides osalejate arvates osutunud tõhusaks korduvate ürituste korraldamine (näiteks kodukoha aastapäeva või muude pühade tähistamine). Oluline oli ka aktiivsete inimeste sümbolne esile tõstmine, nagu meenete ja aunimetuste andmine. Muud värbamismeetodid kui lihtsalt isiklike kontaktide kasutamine nõuavad läbimõeldust ja aktiivsust ning nende vähenemine kasutamine võib viidata mitte ainult ühenduse väiksusele ja kooskondlikule iseloomule, vaid ka vähesele oskusele ja huvile oma liikmeskonda laiendada. Eelpool mainiti ka üldkoosoleku kvoorumi saavutamise probleemi, mis võis mõnel puhul põhjustada soovi vähendada mitteaktiivsete liikmete arvu.

Rühmaintervjuu (Harjumaa): Tegelikult peaks olema täpselt fikseeritud, et liikmemaks peab olema tasutud hiljemalt aastakoosoleku toimumise päevaks. See tähendab seda, et kui inimene tasub liikmemaksu selleks aastaks, on tal õigus olla valitud ja saada valitud (...) Tegelikult kõik need, kes on jätnud eelmise majandusaasta eest liikmemaksu maksmata, võiks rahuliku südamega (liikmete hulgast) välja arvata, sellepärast et siis ei teki seda kvoorumi küsimust...

Leidus ka näiteid, kus mittetulundusühingu moodustamise eesmärgiks oli algusest peale olnud lihtsalt juriidilise vormi andmine tegevusele, mis oli asutajaliikmete poolt juba kavandatud selliselt, et uute liikmete kaasamist ei peetud vajalikuks:

Rühmaintervjuu (Läänemaa): *Meil on tegelikult niimoodi, et meil on kuus asutajaliiget ja me ei ole seda suurendanud, sest põhirõhk, millele me rõhku paneme, on hetkel lihtsalt [paus, 3 sekundit] teatud, teatud asjad. Kuna ma ise olen (avaliku sektori töötaja), siis see mittetulundusühing saigi tehtud selleks, et kõikidest kohtadest ametnikuna ei saa toetust taotleda oma ideede elluviimiseks...*

3.1.3 Mittetulundusühingute seesmine administratsioon

Oluliseks informatsiooni levitamise ja samas liikmeskonna kaasamise vahendiks on kirjalikud materjalid, mida organisatsioonide juhatused jagavad liikmetele. Ühingute osakaal, kus liikmetele jagati erinevat tüüpi materjale, oli järgmine:

- organisatsiooni tegevusaasta kokkuvõte – 45%;
- majandusaasta aruanne – 38%;
- infobülletäänid – 29%;
- üldkoosoleku protokollid – 27%;
- juhatuse koosoleku protokollid – 23%;
- muu kirjalik materjal – 25%.

Enamiku materjaliliikide puhul oli olemas selge seos organisatsiooni suuruse ja asukoha ning selle vahel, kas kirjalikku materjali liikmetele jagati. Tallinnas ja suuremates linnades tegutsevad organisatsioonid jagasid liikmetele kirjalikke materjale kõige sagedamini, maakondades tegutsevad organisatsioonid kõige harvemini. Mida suurem on organisatsioon, seda tõenäolisemalt suhtles ta oma liikmetega kirjalike materjalide abil; siin olid erandiks juhatuse protokollid, mida jagasid kõigile oma liikmetele keskmisest rohkem need organisatsioonid, mille liikmete arv oli kuni kümme. Nende puhul moodustabki juhatus üsna suure osa kogu liikmeskonnast.

Suurim juhatuse koosseis, mida mainiti oli 26 inimest. Üldiselt esines suurt koosseisu siiski vähestel; ainult kaheksal protsendil ühendustest oli juhatuses rohkem kui seitse liiget. Keskmiselt oli juhatuses 4.4 liiget (mediaan 4.0, standardhälve 2.7). Veidi üle pooles ühendustest (54%) oli ette nähtud juhatuse koosseisu perioodiline vahetumine ehk rotatsioon. Ühe koosseisu valimisperiod oli tüüpiliselt üsna pikk: üks aasta oli see ainult 5% ühendustest, ning viie või kuue aasta period oli ette nähtud vastavalt 24% ja 28% ühendustest. See võis lisaks sisulisele põhjustele olla tingitud asjaolust, et juhatuse uue koosseisu notariaalset registreerimist peetakse vaeariikkaks tegevuseks, kuna ühiskondlikult aktiivseid inimesi on keeruline kokku saada täpselt siis, kui notar nendega tegelemiseks aega leiab. Üks ühing oli selle toiminguga korraldamise koguni tellinud ettevõttelt, mis pakkus taolist tasulist teenust.

Juhatuses koosseisu peeti üheks olulisemaks teguriks, mis ühingute arengut mõjutab. Paljudel olid juba kogemused “tõusudest ja mõõnadest”, mida seostati tegevuse eestvedajatega. Ühingu juht võis olla töö, perekonna loomise või elukohamuutuse tõttu sunnitud loobuma aktiivsest tegevusest ühingu. Kuna ühingu juhatamine nõuab

aega ja tihedat koostööd teiste inimestega, pidasid paljud loomulikuks, et aktiivsete eestvedajate jõud mõne aja pärast raugneb. Samas ei ole juhatuse uusi liikmeid alati kerge leida ja uus tõus leiab mõnikord aset alles pika aja pärast.

Rühmaintervjuu (Saaremaa): *Esimesed aastad oli meil juhiks noormees, kes alustas arvutitega, õpetas kooliõpilastele arvuti käsitlemist ja ka vanemale generatsioonile. Aga see arvuti läks rikki ja koostöö katkes ja niisiis jäi see MTÜ seisuma, teisisõnu oli riulifirma paar aastat (...) Kuna oli vaja juriidilist vormi, et saaksime kultuurirahaga toetada (harrastusrühma) tegevust, (siis hakkasime MTÜ) liikmeks ja aktiivselt tegutsema...*

On küllaltki haruldane, et ühendus maksab juhatuses tehtava töö eest tasu, ning veel haruldasem, et seda makstakse juhatuse kõigile liikmetele. Vastajatest 91% ei maksnud juhatusele tasu, osale või kõigile juhatuse liikmetele maksid tasu vastavalt 5% ja 3%. Suhteliselt tavaline oli tasu maksmine ainult kõige suurema liikmeskonnaga ühenduste hulgas: üle viiesaja liikmega organisatsioonide oli vastajate hulgas kokku 16 ja nendest maksid osale juhatuse liikmetest tasu neli ja kõigile kolm organisatsiooni. Kuigi juhatuses tehtav töö võib olla pingeline, puuduvad enamikel MTÜdel vahendid tasu maksmiseks.

Teisel moel problemaatiline on olukord aga siis, kui ühingul on aktiivne, aga liikmeskonda mitte kaasata suutev juht:

Rühmaintervjuu (Harjumaa): *Inimese suhtlemisstiil oli selline, et noh (paus) kõik peavad tegema nii, nagu mina tahan, oli moto. Ja niimoodi need aktiivsed tema juurest kuskile ära kadusidki. Siis kui ma olen nendega (ühingu tegevuses osalemisest) ainult rääkinudki, siis tõesti mõni ütleb, et ei-ei-ei, ma ei mõtle ka niisuguse asja peale üldse...*

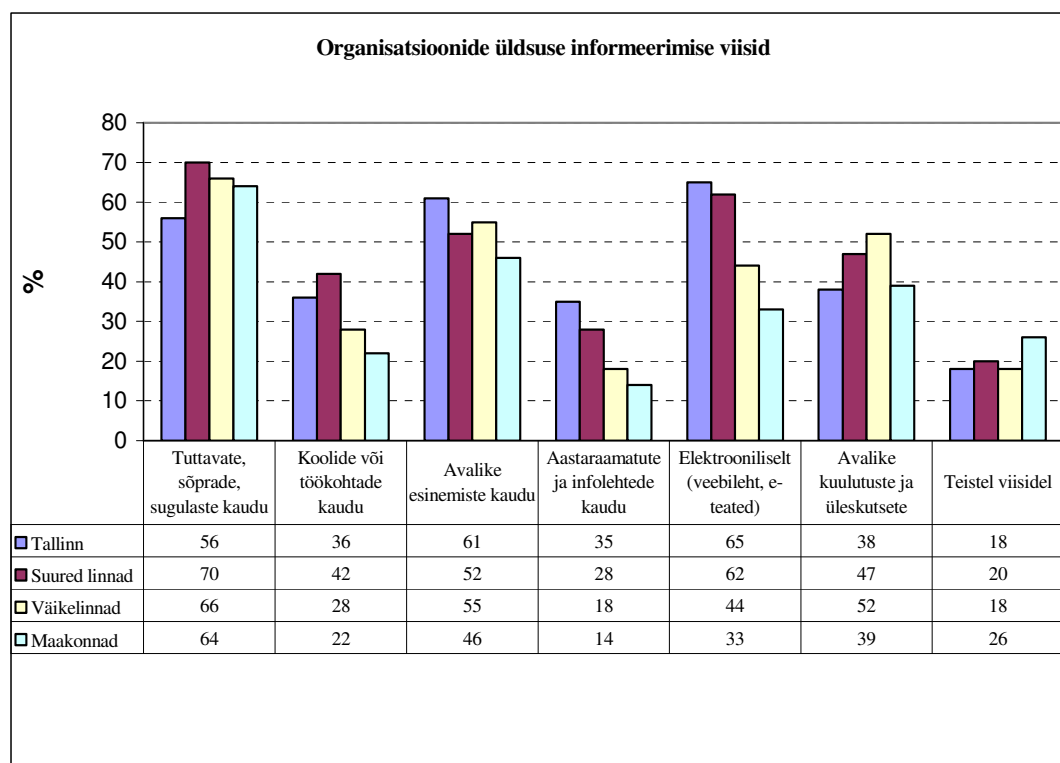
Lisaks juhatusele oli osa ühendustest loonud ka teisi alalisi töörühmasid või komisjone mingi spetsiifilisema tegevuse jaoks. Selliseid püsikomisjone oli 22% ühendustest. Ootuspäraselt on neid loodud suuremates organisatsioonides rohkem kui väikestes. Võrreldes erinevate eesmärkide nimel tegutsevaid ühendusi, on püsikomisjone kõige sagedamini nendel, kes tegutsevad religiooni (62%), ühiskonna arengu (48%), hariduse ja teaduse (39%), põllumajanduse (37%) ning kutseliidule omases valdkonnas (32%).

3.1.4 Informatsiooni levitamise viisid

Analüüsid, millisel viisil MTÜd ja SAd informeerivad üldsust oma tegevustest, näeme, et SAdel on informatsiooni levitamine intensiivsem igal ankeedis välja toodud viisil. Eriti suured erinevused MTÜde ja SAde vahel esinevad elektroonilise informatsiooni levitamise kanalite (veebileht, e-teated) ja avalike kuulutuste, üleskutsete rakendamise osas. 47% MTÜdest ja 72% SAdest mainivad, et nad levitavad informatsiooni elektrooniliselt, ja 41% MTÜdest ja 63% SAdest informeerivad avalike kuulutuste ja üleskutsete kaudu. Samas esinevad küllalt suured erinevused ka erinevates asukohtades tegutsevatel organisatsioonidel. Selgub, et kõige sagedamini kasutatav informatsiooni levitamise viis on kõikides asukohtades (v.a. Tallinn) siiani teavitamine tuttavate, sõprade ja sugulaste kaudu. Tallinnas ja suurtes

linnades on rohkem kui mujal kasutusel veel elektrooniline informatsiooni levitamine ning üldsuse informeerimine koolide või töökohtade kaudu. Maapiirkondades ja väikelinnades on aga olulised teavitamisviisid avalikud esinemised ning avalikud kuulutused ja üleskutsed.

Joonis 3.3 Organisatsioonide üldsuse informeerimise viisid asukohtade lõikes

Kui MTÜde esindajate käest küsida, mis takistab osalemist erinevates projektides, tuuakse ühe olulise tegurina välja just infopuudus. Osadeni ei ole veel jõudnud internetiühendus ja teistel ei liigu informatsioon ka siis, kui internetiühendus ja e-maili-listid on olemas.

Rühmaintervjuu (Saaremaa): *Internet ei ole jõudnud, aga inimesed, kes teevad tööd kodus, et neil on nüüd et telefoni kaudu, näiteks raadio/telefoni peal aga see on niivõrd aeglane ja kallis...*

Rühmaintervjuu (Tartumaa): *Mingi pildi me saime selles, missugused nagu soovid või vajadused Tartumaa ühendustel on koostöö osas. Ennekõike just informatsiooni vahetamine, et ei tunta isegi teisi ühendusi, kes maakonnas tegutsevad. Ei liigu informatsiooni suuremate organisatsioonide nagu EMÜ ja kohalike organisatsioonide vahel väga hästi...*

Infovaeguse osana ei tea mitmed MTÜde esindajad, milliseid MTÜsid nende maakonnas tegutseb. Veel tuuakse välja teavitamisega venitamist, kus informatsioon küll liigub, aga nii hilja, et ei ole enam võimalik antud üritusel osaleda.

Narvas toimunud rühmaintervjuu käigus toodi välja vajadus venekeelse informatsiooni järele.

3.1.5 Liikmeskond ja organisatsiooni jätkusuutlikkus

Käesoleva peatüki eesmärgiks on anda ülevaade sellest, mida räägivad uurimustulemused mittetulundusühingute liikmeskonnast ning nende kaasamisest organisatsioonide tegevusse. Vaatlesime liikmete arvu, aktiivsust ja sugu, liikmeskonna kasvu ja uute liikmete värbamise viise ning ühingute seesmist administratsiooni. Mittetulundusühingute aktiivsete liikmete hulgas tundub olevat üsna võrdsel määral mehi ja naisi, viimaseid võib-olla siiski veidi rohkem. Samas on tegevusvaldkondade vahel selgeid erinevusi nii, et saab rääkida meeste või naiste ülekaaluga valdkondadest ning sellistest, kus sooline jaotus on ühtlasem.

Küsitlusele vastanud mittetulundusühingutest poolte liikmeskonna suurus oli kuni 30 inimest ja iga kuuendal oli liikmeid kümme või vähem. Ühingu tegevuse passiivseks muutumisega kaasneb tavaliselt ka liikmeskonna vähenemine ja seetõttu võib oletada, et küsitlusele vastamata jätnud ühingute hulgas oli väikseid veelgi suurem osa. Paljud nendest mittetulundusliku tegevuse tahkudest, mida vaadeldakse selles uurimuses, osutasid seotuks ühingu liikmeskonna arvukusega. Suuremad ühingud kasutasid rohkem erinevaid meetodeid uute liikmete värbamiseks ja nendel oligi suurem kalduvus oma liikmeskonda veelgi kasvatada. Suuremad organisatsioonid olid oma asjaajamises formaalsemad – nad jagasid liikmetele rohkem kirjalikke materjale ja olid loonud alalisi töörühmi sagedamini kui väiksemad. Nagu on näidatud käesoleva raporti teistes peatükkides, on suuremad ühingud keskmiselt paremini võimelised tegema koostööd riigi, omavalitsuste ja teiste organisatsioonidega. Aktiivne liikmeskond on ühingu tegevuse oluline eeldus ja selle jätkusuutlikkuse tagatis.

Samas võiks väita, et ühingute pluralism ja nende tihe seos elavikuga – kooskondlike, igapäevaeluliste tegevustega – on üks eeldus sellele, et nad toimivad kui kodanikeühiskonna osad; ning et mõnel puhul saab sellise seose luua ainult organisatsioon, mis on piisavalt väike. Mida suuremaks kasvab organisatsioon, seda nõudlikumaks muutuvad selle juhtimiseks vajalikud toimingud ja seda suuremaks kasvab ka juhtide ja lihtliikmete vaheline kaugus. Mõnel puhul aga on ühingu suurusel oma loomulik piir: ühes rühmadiskussioonis osales ühinguaktivist külast, mille 26 püsielanikust juba kuulusid ühingusse 21. Võib öelda, et nimelt väikeste ühingute tekkimine on paljude maaelanike jaoks loonud olulisi uusi tegutsemisvõimalusi.

Ühingute väiksus seab nende tegevuse suurde sõltuvusse üksikute aktiivsete inimeste olemasolust. Sellest tulenevad ka “tõusud ja mõõnad”, mida on kogunud ühingutest paljud. Ühingu juhtimist peeti aga üpris aeganõudvaks ja raskeks tegevuseks, mistõttu juhtide jõud tihtipeale ka raugab. Sellest seisukohast vaadatuna oleks oluline, et mittetulundusühingud pööraksid piisavalt tähelepanu liikmeskonna uuendamisele ja olemasolevate liikmete aktiveerimisele. Väikse ühingu jätkusuutlikkust ei suuda tagada ka hästi koolitatud ja professionaalne juht, kui puuduvad inimesed, kes teda vajadusel asendada saaksid.

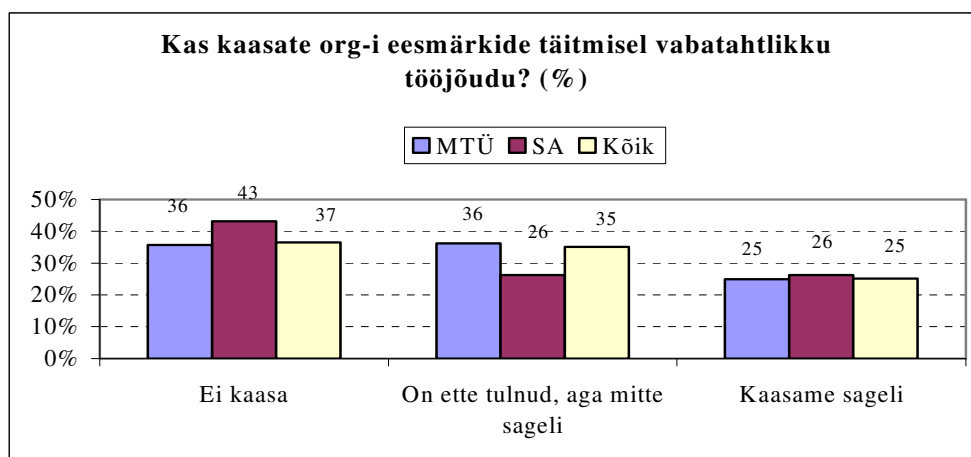
3.2. Vabatahtlik tegevus

Vabatahtlikku tegevust oleme oma uurimuses määratlenud kui vabatahtliku tööjõu kaasamist väljastpoolt organisatsiooni. Kahtlemata on suurema osa mittetulunduslikes organisatsioonides tegutsevate inimeste näol tegu vabatahtlikega, sest nendes tehtava töö eest reeglina tasu ei saada. Möödunud aastal oli palgalisi töötajaid vaid 28% -l mittetulundusühendustest, kellel oli enamasti vaid üks töötaja organisatsiooni tööle palgatud. Palgalise tööjõu rakendamine organisatsiooni tegevuses on oluliselt enam levinud sihtasutuste puhul (65%). Viimast seletab osaliselt tõsiasi, et uuringusse on haaratud mitte ainult kodanikualgatuse korras asutatud organisatsioonid, vaid ka riiklikud või koostöös äriettevõtjatega loodud sihtasutused.

3.2.1 Vabatahtlike kaasamine väljastpoolt organisatsiooni

Vabatahtlikku tööjõudu kaasab väljastpoolt organisatsiooni pidevalt neljandik kõigist vastanud organisatsioonidest, 37% on organisatsioonid, kes vabatahtlike mitte kunagi oma tegevusse ei kaasa. Võrreldes MTÜdega on SAde hulgas rohkem neid organisatsioonid, kelle tegevuseesmärkide täitmisel pole vabatahtlike kohta. Samas on sageli vabatahtlike kaasavate osakaal sihtasutuste puhul isegi protsendi võrra kõrgem kui MTÜdel (vt joonis 3.4). Viimast seletab asjaolu, et kuna sihtasutusel liikmeskond puudub, tuleb iga vähegi suurema ürituse jaoks kedagi väljastpoolt kaasa haarata.

Joonis 3.4 Vabatahtlike kaasamine

Kõige sagedamini kaasavad pidevalt oma tegevusse vabatahtlike naabruskonna arendamisega tegelevad organisatsioonid. Keskmisest aktiivsemalt rakendavad vabatahtlikku tööjõudu MTÜd ja SAd, mis tegutsevad religiooni, hariduse ja teaduse, kultuuri ja kunsti valdkonnas. Kõige harvem leiavad vabatahtlikud pidevat kaasamist kalanduse ja jahinduse, sotsiaalsete rühmade huvide esindamisega ja põllumajandusega tegelevate kodanikualgatuslike organisatsioonide, aga ka tervishoiu organisatsioonide ja kutseliitude poolt. Vabatahtlike kaasamine on kõige aktiivsem Jõgeva- ja Läänemaa, aga ka Valgamaa, Tallinna, Tartu- ja Võrumaa organisatsioonide hulgas. Seevastu on olulisemalt passiivsemad vabatahtlike

rakendamisel Raplamaa, Pärnu- ja Saaremaa, Ida-Viru ja Järvamaa MTÜd ja sihtasutused.

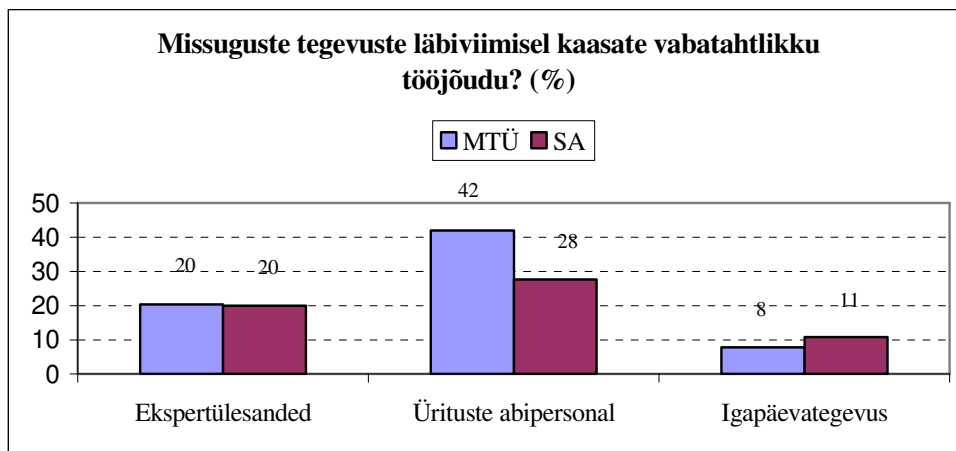
Huvitav on see, et mõnevõrra enam kaasavad vabatahtlikke organisatsioonid, kus oli möödunud aastal palgalisi töötajaid. Vabatahtlike kaasamine on omasem aktiivsemale organisatsioonide grupele, organisatsioonidele, kes teevad aktiivset koostööd erinevate osapooltega – teiste MTÜde, kohaliku omavalitsuse, riigiasutuste, ettevõtlussektori jt. osapooltega. Viimast tõendab tõsiasi, et kui organisatsioonidest, kes pole teinud viimasel aastal koostööd, väidab 64%, et nad vabatahtlikke ei kaasa, siis on vastav protsent koostöösuhetes olnud MTÜde ja SAde puhul märgatavalt madalam piirdudes 31%-ga. Ka aktiivsemad kolmanda sektori üldises arengus osalejad on reeglina altimad vabatahtlikke kaasama. Katusorganisatsioonide ja võrgustike liikmeskonna hulgas on enam neid organisatioone, kes kaasavad oma tegevuses sageli vabatahtlikke (27%) kui mittekuulujate hulgas (21%). Võrreldes aktiivselt mittetulundussektori koostöös osalejatega (33%) on koostööorganisatsioonidesse mittekuulujate hulgas neid tunduvalt enam neid, kes vabatahtlikku tööjõudu ei kaasa (43%).

Samamoodi demonstreerib teatud määral kolmanda sektori arengus osalemist kursisolek Eesti Kodanikeühiskonna Arengu Kontseptsiooniga (EKAK). Organisatsioonide hulgas, kes EKAKist kuulnud pole, on tunduvalt enam neid, kes vabatahtlikke oma tegevustes ei rakenda (42%), võrreldes nendega, kes on tekstiga tutvunud (28%) või on ise EKAKi aruteludes osalenud (19%). Sarnast seost võib täheldada ka Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlauri (EMÜ) Suurkogudel osalemise ja vabatahtlike rakendamise vahel – EMÜ suurkogudel osalenud organisatsioonide hulgas on vähem neid, kes vabatahtlikke ei kaasa (30%), võrreldes nendega, kes EMÜ Suurkogudel osalenud ei ole (38%).

Samuti võib täheldada korrelatsiooni vabatahtlike kaasamise ja oma tegevusest üldsuse teavitamise vahel. Nende hulgas, kes on passiivsed teavitama üldsust oma organisatsiooni tegevuse kohta, on enam neid, kes ei kaasa vabatahtlikke organisatsiooni tegevuses (59% vrd 34%). Samuti on oluliselt aktiivsemad vabatahtliku tööjõu kaasajad organisatsioonid, kes on kantud vabariigi valitsuse poolt kinnitatud ühenduste nimekirja, kellele tehtavad annetused on maksumaksja tulust mahaarvestatavad. Vastavalt on nimetatud nimekirja mittekuuluvate organisatsioonide hulgas enam neid, kes vabatahtlikke ei kaasa (43%), võrreldes nimekirja kuuluvate organisatsioonidega (22%).

Kõige sagedamini kaasatakse vabatahtlikke organisatsiooni poolt korraldatud ürituste abipersonalina (40%) või ekspertidena (20%). Üsna vähe kasutatakse vabatahtlikku tööjõudu organisatsiooni igapäevategevuste läbiviimisel (8%). Kui võrrelda MTÜsid ja SAid erinevate tegevuste lõikes, siis on MTÜd üldjoontes sihtasutustest mõnevõrra aktiivsemad vabatahtlike kaasajad – organisatsiooni tegevuste läbiviimisel on kaasanud vabatahtlikke 61% vastanud MTÜdest ning 52% SAdest. Sihtasutused seevastu kaasavad vabatahtlikke mõnevõrra vähem ürituste abipersonalina ning enam organisatsiooni igapäevategevuste läbiviimisel (vt joonis 3.5).

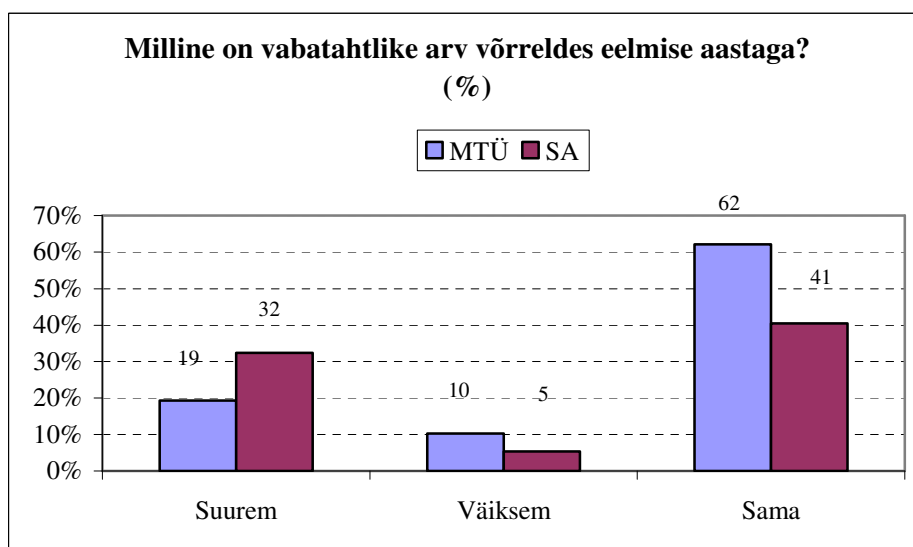
Joonis 3.5 Missuguste tegevuste läbiviimisel kaasate vabatahtlikku tööjõudu? (%)

3.2.2 Muutused vabatahtlike arvu osas

Vastajatel paluti ka hinnata vabatahtlike kaasamise ulatust 2004. aastal võrreldes sellele eelnenud aastaga. Ilmneb, et see on jäänud enamasti samaks (60%) või kasvanud (21%). Kümnendik (10%) vabatahtlike kaasatud organisatsioonidest teatas, et vabatahtlike osa nende organisatsiooni tegevuses on pigem vähenenud. Sihtasutuste hulgas on rohkem neid organisatsioone, kus vabatahtlike kaasamine hoogustub, ning vähem neid, kus vabatahtlike arv väheneb (vt joonis 3.6). Tegemist on järjekordse näitega sellest, et sihtasutuste näol on tegu kiiremini areneva organisatsioonivormiga.

Joonis 3.6 Milline on vabatahtlike arv võrreldes eelmise aastaga? (%)

Võrreldes eelmise aastaga (2003) on vabatahtlike arv 2004. aastal kõige enam kasvanud organisatsioonides, mille põhikirjalisteks tegevusvaldkondadeks on religioon (50% organisatsioonidest on vabatahtlike arv kasvanud), ühiskonna areng (35%), haridus ja teadus (32%), looduskeskkond (29%) või sotsiaalteenused (27%) ehk enamasti on tegu pigem laiemale üldsusele kui organisatsiooni enda liikmetele sunatud tegevusega.

Kokkuvõttes võib öelda, et vabatahtlikkus ning vabatahtlik töö on Eesti ühiskonnas laiemat tähelepanu saavutanud alles 1990ndate lõpus, mistõttu ei ole neid veel kõigis organisatsioonides võrdselt tähtsustatud. Vabatahtlike kaasamise näol on tegu ühe kodanikualgatusliku kompetentsi vormiga, mis areneb koos kodanikualgatuse professionaliseerumise ja institutsionaliseerumisega. Uurimismaterjal kinnitas, et vabatahtlike kaasamine on oluliselt enam levinud organisatsioonide hulgas, kes on kolmanda sektori üldise arenguga rohkem kursis ning sellesse protsessi ise erinevate võrgustike ja koostöösuhete kaudu kaasa haaratud. Näiteks MTÜdest rohkem vabatahtlike kaasand sihtasutused ei teki harilikult iseorganiseerumise tulemusena, vaid mingi olemasoleva struktuuri tegutsemisvormi muutmisel, ning kasutades juba olemasolevaid ressursse, suudavad neid ka paremini mobiliseerida. Vabatahtlike kaasamist oskavad enam väärtustada juba teatud institutsionaliseerumise tasemele jõudnud organisatsioonid, kes oskavad oma organisatsiooni arengut strateegiliselt planeerida ning tegevuskulusid vabatahtlike kaasamise kaudu optimeerida. Kuigi vabatahtlike kaasamise näol on tegu ühe suhteliselt uue nähtusega Eesti ühiskonnas, on see kolmandas sektoris kiiresti arenemas.

3.3 Kodanikualgatuslike organisatsioonide kujunemine

3.3.1 Uued organisatsioonid

Uute ja vanemate organisatsioonide võrdluses huvitasid meid peamiselt kaks küsimust. Esiteks, kas uuringu materjal on andmeid, mis viitaksid asjaolule, et noored ehk 2000ndatel asutatud mittetulundusühingud ja sihtasutused on vähem pädevad organisatsioonid kui vanemad, 1990ndatel asutatud organisatsioonid; ja teiseks, juhul kui organisatsiooni vanus mängib rolli, kas mittetulundusühingud ja sihtasutused jälgivad sarnaseid või erinevaid arenguradu?

3.3.1.1 Organisatsioonide karakteristikud

Nagu märgiti peatükis 2.2, on praegu tegutsevatest ühendustest valdav osa asutatud viimase viieteistkümne aasta jooksul; ka varem asutatud ühenduste hulgas on palju neid, mille tegevus on vahepeal katkenud ja hiljem uuesti alustatud. Kuigi peaaegu kõik ühendused on seega suhteliselt uued, võib neid siiski viimastel aastatel toimunud arengu kiirust arvesse võttes tinglikult jaotada “vanadeks” ja “uuteks”. Ankeetküsitluses osalenud kodanikeühendustest oli 100 organisatsiooni asutatud enne 1990. a., 280 asutatud 1990ndatel ja 210 aastatel 2000–2004. Kokku märkisid ära oma asutamisaasta 590 organisatsiooni. Nendest olid 526 mittetulundusühingud ja 64 sihtasutused. 48% MTÜdest olid asutatud 1990ndatel, 33% 2000ndatel ja vaid 19%

enne 1990. a. SAdest olid aga suurim osa ehk 56% asutatud 2000ndatel, 41% 1990ndatel ja 5% enne 1990. a. Seega domineerivad MTÜde seas 1990ndatel asutatud organisatsioonid ja SAde hulgas uued ehk 2000ndatel asutatud organisatsioonid.

Tabel 3.3 Organisatsioonide asutamine

Asutamise aasta	MTÜd		SAd	
	Arv	%	Arv	%
Kuni 1989	98	19	2	5
1990-1999	254	48	26	41
2000-2004	174	33	36	56
Kokku	526		64	

Erinevalt sihtasutustest jaotuvad nii uued kui vanad MTÜd asukohtade vahel suhteliselt ühtlaselt. Sihtasutuste puhul domineerivad aga Tallinnas tegutsevad organisatsioonid.

Tabel 3.4 Asukoht ja asutamisaeg (%)

MTÜd		SAd	
1990ndad	2000ndad	1990ndad	2000ndad
1. Maakonnad 29	1. Maakonnad 26	1. Tallinn 54	1. Tallinn 50
2. Tallinn 28	2. Väikelinnad 25	2. Suured linnad 19	2. Väikelinnad 36
3. Väikelinnad 26	3. Tallinn 24	3. Väikelinnad 15	3. Maakonnad 11
4. Suured linnad 17	4. Suured linnad 13	4. Maakonnad 8	4. Suured linnad 3

Sihtasutuste ankeedis küsisime ka organisatsiooni asutajate kohta. Võrreldes 1990ndatel asutatud sihtasutusi 2000ndatel asutatutega selgub, et eraiskute osakaal asutajatena ei ole muutunud (35% 1990ndatel asutatud SAde ja 36% 2000ndatel asutatud SAde puhul). Seevastu on kohalikud omavalitsused tihedamini mainitud asutajatena 2000ndatel asutatud SAde (39%) kui 1990ndatel asutatud SAde puhul (23%). 1990ndatel asutatud sihtasutustest paljud (35%) mainivad enda asutajate hulgas mõnda riiklikku institutsiooni, aga 2000ndatel asutatud SAdest ainult väike osa (6%).

Tabel 3.5 SAde asutajad 1990ndatel ja 2000ndatel (%)

SA on asutanud...	1990ndad	2000ndad
eraisik	35	36
kohalik omavalitsus	23	39
eraettevõte	0	3
riiklik institutsioon	35	6
MTÜ või SA	8	14

Seega joonistub välja oluline tendents: KOV esineb sagedasema asutajana uute kui vanade SAde puhul, samas kui riiklikud institutsioonid seda rolli enam nii tihti endale võtnud ei ole. Oleks huvitav tulevastes uuringutes süvenenumalt vaadata, mismoodi on eraettevõtted hakanud esinema SAde asutajatena. Ankeetuuringus osales ainult üks eraettevõtte poolt asutatud SA.

3.3.1.2 MTÜde ja SAde tegevusvaldkonnad

Kuigi nii mittetulundusühinguid kui sihtasutusi käsitletakse seaduse silmis kodanikualgatuslike organisatsioonidena, erinevad tegelikkuses need kaks organisatsioonitüüpi üksteisest oluliselt. Tegevusvaldkond on just üks niisugune suurem eristav tegur.

Ankeetküsitluses osalenud MTÜdest on kõige suurema osa tegevusvaldkonnaks sport ja kehakultuur ja seda nii vanade kui uute MTÜde puhul. Võrreldes vanade MTÜde tegevusvaldkondade jaotust uute MTÜde jaotusega selgub, et osa valdkondi esineb rohkem uute kui vanade MTÜde puhul (kultuur ja kunst, vaba aeg, naabruskond, looduskeskkond ja traditsioonide säilitamine). Samas on teiste tegevusvaldkondade puhul olukord vastupidine (sotsiaalsete rühmade huvide esindamine, sotsiaalteenused ja kutseliidule omane tegevus). Vanade SAde seas domineerivad tegevusvaldkonnad haridus/teadus ja kultuur/kunst, uute SAde hulgas seevastu ühiskonna areng.

Tabel 3.6 Domineerivad tegevusvaldkonnad (%)

MTÜd		SAd	
1990ndad	2000ndad	1990ndad	2000ndad
1. Sport ja kehakultuur 18	1. Sport ja kehakultuur 14	1. Haridus ja teadus 27	1. Ühiskonnaareng 25
2. Sotsiaalsete rühmade esindamine 12	2. Kultuur ja kunst 12	2. Kultuur ja kunst 23	2. Tervishoid 14
3. Kultuur ja kunst 10	3. Sotsiaalsete rühmade esindamine 9	3. Ühiskonnaareng 12	2. Sotsiaalteenused 14
4. Sotsiaalteenused 7	4. Vaba aeg 8	4. Sotsiaalteenused 8	4. Mitu eesmärki on mainitud võrdselt 11
4. Kutseliidule omane tegevus 7	4. Naabruskond 8	4. Sotsiaalsete rühmade esindamine 8	5. Kultuur ja kunst 8

Seega on välja joonistunud teenuseid pakkuvad ja laiemate ühiskondlike eesmärkidega tegevusvaldkonnad, mis domineerivad nii vanade kui uute SAde seas – ühiskonna areng, tervishoid ja sotsiaalteenused, ning eelkõige oma liikmeskonna eest hoolitsevad tegevusvaldkonnad, mis domineerivad nii vanade kui uute MTÜde seas – sport ja kehakultuur ning sotsiaalsete rühmade esindamine.

Kultuur/kunst ja haridus/teadus on valdkonnad, mis käituvad omapärasel viisil. SAde puhul näeme, et kultuur ja kunst esineb harvemini uute (8%) kui vanade SAde seas (23%). Seevastu MTÜde hulgas erilisi erinevusi ei ole (vanadel 10 % ja uutel 12%). Haridus ja teadus on aga valdavalt esindatud vanade MTÜde ja SAdega, mis laseb

oletada, et 1990ndatel asutatud hariduslikud ja teaduslikud organisatsioonid täidavad selle valdkonna nišši hästi.

3.3.1.3 MTÜde ja SAde peamised tegevused

Võrreldes tegevusvaldkondadega, kus vanade ja uute MTÜde ja SAde lõikes esineb selgeid erinevusi, tundub, et organisatsioonide peamiste tegevuste puhul on pilt veidi stabiilsem (tabel 3.7). Tegevused, mis on vanade organisatsioonide jaoks tavalisimad, on seda uute hulgas veelgi rohkem. Nõnda on näiteks MTÜde peamiseks tegevuseks ürituste korraldamine (vanad 26% ja uued 33%) ja SAde puhul arendustegevus (23% ja 31%).

Tabel 3.7 Domineerivad tegevusalad (%)

MTÜd		SAd	
1990ndad	2000ndad	1990ndad	2000ndad
1. Ürituste korraldamine (26)	1. Ürituste korraldamine (33)	1. Arendustegevus (23)	1. Arendustegevus (31)
2. Arendustegevus (17)	2. Arendustegevus (17)	1. Projektide rahastamine (23)	2. Projektide rahastamine (17)
3. Koolitus (15)	3. Koolitus (13)	3. Abistamine (19)	3. Abistamine (14)
4. Regulaarne kooskäimine (10)	4. Regulaarne kooskäimine (8)	4. Ürituste korraldamine (12)	4. Teenustööde osutamine (11)
5. Abistamine (7)	5. Muu (6)	4. Koolitus (12)	5. Ürituste korraldamine (8)
			5. Koolitus (8)

3.3.1.4 Töö vanades ja uutes organisatsioonides

Tegevuse alustamine on äärmiselt oluline aeg organisatsiooni elus, kuna sel perioodil luuakse organisatsiooni seesmisi ressursse, nagu identiteet, liikmeskond, eesmärgid, traditsioonid jms. Sellel perioodil pannakse ka alus organisatsiooni välistele ressurssidele – näiteks katusorganisatsiooni või koostöövõrgustiku liikmelisus, sidemed MAKide ja EMÜ ümarlauaga.

Uutel MTÜdel on enamasti väiksemad liikmeskonnad kui vanadel MTÜdel. 29% uutest ja 15% vanadest MTÜdest on kuni kümne liikmega organisatsioonid ning 38% uutest ja 26% vanadest MTÜdest on 11–30-liimelised organisatsioonid. On raske öelda, kas liikmeskondade suurused on tingitud organisatsioonide noorusest ja arenguprobleemidest või kas viimastel aastatel asutatud organisatsioonid ongi kavandatud väiksemate liikmeskondade jaoks.

Tabel 3.8 MTÜde asutamine ja liikmete arv

Liikmete arv	1990ndad (%)	2000ndad (%)
kuni 10	15	29
11-30	26	38
31-50	16	13
51-100	15	9
101-500	13	5

Uurimuse tulemustele toetudes võime aga oletada, et osa uutest MTÜdest on alles kujunemisel, kuna 43% uutest MTÜdest vastasid, et nende liikmete arv kasvas aastal 2004, ja ainult 6% mainisid, et nende organisatsiooni liikmete arv vähenes aastal 2004. Samas väitis 45% uutest MTÜdest, et nende liikmete arv on jäänud samaks aastal 2004. Vanadest MTÜdest vastasid 34%, et nende liikmete arv kasvas aastal 2004, 15%, et nende liikmete arv on vähenenud, ja 44%, et nende liikmete arv on jäänud samaks.

Tabel 3.9 Organisatsiooni liikmete arvu muutused ja asutamise aeg (%)

Organisatsiooni liikmete arv on 2004. aastal...	1990ndad	2000ndad
kasvanud	34	43
vähenenud	15	6
jäänud samaks	44	45
Organisatsioon on asutatud või taastatud aastal 2004	-	5

Võrreldes ankeetuuringu vastuseid rühmaintervjuudes väljendatud kommentaaridega, leiame täiendavaid seletusi liikmeskondades toimuvatele protsessidele. Ühelt poolt on muidugi rollid, kohustused ja vastutus vanades organisatsioonides rohkem fikseeritud ja jaotatud kui uutes; liikmed on harjunud nii üksteise kui oma organisatsiooni tegevusega. Samas võivad vanade organisatsioonide liikmeskonnad väsida. Ühel hetkel võib liikmete aktiivsus langeda ja seejärel algab organisatsiooni langus, kuni see ühel hetkel võib eksisteerida vaid nimena. See ei pruugi muidugi tähendada, et organisatsioon ei ole võimeline varjusurmast hiljem ärkama.

Mõnevõrra dramaatilisema stsenaariumi järgi võivad juhtkond ja liikmeskond kasvada eri suunas, mille tõttu võib juhtuda, et osa liikmeskonnast asutab uue MTÜ või et vana juhtkond vahetatakse välja. On ka ette tulnud, et tavaliikmed hakkavad toimetama iseseisvalt, ilma teiste liikmete nõusolekuta, mis ka võib viia konfliktse situatsioonini. Seega on liikmeskonna areng pikaajaline ja tsükliline protsess ning väär oleks eeldada, et stabiilsus ja organisatsiooni areng esineksid alati koos. Üldistades on võimalik järeldada, et uutel MTÜdel on aktiivseid liikmeid vähem kui vanadel MTÜdel. See võib omakorda tähendada, et uued MTÜd on alles kujunemisel ning nende potentsiaalne liikmeskond lõpuni mobiliseerimata.

MTÜde üks suurimaid ressursse on nende liikmeskonnasisene aktiivsus. Selleks et maksimeerida taolist inimressurssi, üritatakse määratleda liikmete erinevad rollid,

ülesanded, kohustused ja ka vastutused. Sellisele väljakujunenud tööjaotusele viitavad erinevate töörühmade ja komisjonide olemasolu. Töörühmade olemasolu puhul joonistub välja skeem, mille järgi vanadel organisatsioonidel esineb sagedamini alalisi või ajutisi töörühmasid kui uutel organisatsioonidel. Ainus erand on uued sihtasutused, millel on alalisi töörühmi ligilähedaselt sama sageli kui vanadel.

Tabel 3.10 Töörühmade olemasolu (%)

	MTÜd		SAd	
	1990ndad	2000ndad	1990ndad	2000ndad
Alalised töörühmad	22	11	23	22
Ajutised töörühmad	11	6	19	8

Seega tuleb selgelt välja, et SAde ja MTÜde inimressurssid on mõnevõrra erinevad. See on seotud asjaoluga, et SAde asutajate hulgas leidub inimesi, kellel eeldatavasti on head organisatoorsed teadmised ja kogemused juba enne SA asutamist, mis on omandatud näiteks töötades KOVi, eraettevõtete, riiklike institutsioonide või ka teiste MTÜde ja SAde koosseisus.

Vabatahtliku tööjõu osakaal on ka organisatsioonide inimressurssi näitajaks. Ühelt poolt on see muidugi seotud liikmete sotsiaalsete võrgustikega, aga samas on see kindlasti seotud organisatsiooni oskusega sõnastada oma tegevuse eesmärged nii huvitaval ja kaasakiskival viisil, et inimesed on nõus kaasa lööma ka ilma tasu saamata.

Vabatahtliku tööjõu ülesanded on vanade MTÜde ja SAde puhul tihedamini seotud eriülesannetega ja ekspertabiga (mõlemal 23%) kui uute MTÜde ja SAde puhul (16% ja 19%). See vahe on kindlasti seotud uute organisatsioonide väiksema sotsiaalse kapitaliga: kui mõni tegevus ületab organisatsiooni sisesed võimalused, jätavad uued selle sagedamini ette võtmata. Lihtsamate ülesannete jaoks jätkub uutel organisatsioonidel erinevaid ressursse hästi, näiteks on ürituste abipersonali rakendamine tavalisem uute MTÜde ja SAde (44% ja 31%) kui vanade MTÜde ja SAde jaoks (39% ja 23%). Samas rakendavad uued MTÜd ja SAd vanadest organisatsioonidest tihedamini vabatahtlikku tööjõudu organisatsiooni igapäevategevuses.

Tabel 3.11 Vabatahtliku tööjõu ülesanded (%)

	MTÜd		SAd	
	1990ndad	2000ndad	1990ndad	2000ndad
Eriülesanded ja ekspertabi	23	16	23	19
Ürituste abipersonal	39	44	23	31
Organisatsiooni igapäevategevus	7	9	8	14

Eriti huvitav on siinkohal see, et uued MTÜd ja SAd suudavad mobiliseerida vabatahtlike kohati suuremal määral kui vanad, kelle sotsiaalsed võrgustikud võiksid ju eeldatavasti olla ulatuslikumad. Siin võib rolli mängida teatav väsimus – vanade organisatsioonide üritused ei pruugi olla sama atraktiivsed kui uute omad. Teine võimalik seletus on vanadel ühendustel välja kujunenud rutiinid, mis ei näe ette vabatahtlike kasutamise võimalust ning mille muutmine ei toimu üleöö.

Palgaliste töötajate olemasolu eeldab organisatsioonilist küpsust, st et organisatsiooni ideoloogia, eesmärgid ja tegevused oleksid selgelt määratletud ja et organisatsioonil oleks saavutatud stabiilne majanduslik olukord. Palgatöötajaid esineb sihtasutuste puhul vanade (65%) ja uute (64%) seas võrdse sagedusega. Kui võrrelda vanasid ja uusi MTÜsid ilmneb aga erinevus: vanadel on sagedamini palgalisi töötajaid (30%) kui uutel (21%).

Muster on seega sarnane töörühmade olemasoluga (vt eespool tabel 3.10). Tundub, et SAd ei alusta “nullist” samal viisil kui MTÜd ning et nad ei ole oma esimestel tegevusaastatel sama palju hõivatud oma koha otsimisega ning eesmärkide ja tegevusvormide täpsustamisega.

Vanad mittetulundusühingud on uutest sagedamini kantud vabariigi valitsuse kinnitatud ühenduste nimekirja, kellele tehtud annetused on maksumaksja tulust mahaarvatavad (vastavalt 26% ja 16%). Sihtasutuste puhul on aga vastupidi: uutest SAdest on nimekirja kantud 39%, vanadest 35%. Uutest organisatsioonidest on ka harvemad taotlenud valitsuse nimekirja kandmist ning arvatavasti ei ole paljud maksusoodustuste võimalusest teadlikud. Uutest MTÜdest 74% ja vanadest MTÜdest 53% vastasid, et nad ei ole taotlenud kandmist sellesse nimekirja. SAdel puhul oli vahe vanade ja uute vahel väiksem. 53% uutest SAdest ja 46% vanadest vastasid, et nad ei ole taotlenud nimekirjasse kandmist. Ka siinkohal joonistub järjekindlalt välja tendents, mille kohaselt SAd küpsevad organisatsioonidena kiiremini kui MTÜd.

3.3.1.5 Uute ja vanade MTÜ-de ja SA-de lõimumine III sektoriga

On selgelt näha, et võrgustikesse ja katusorganisatsioonidesse kuulub 2000–2004 asutatud ühendusi vähem (50%) kui neid, mis on asutatud enne 1989. a. (81%), 1989–1994. a. (83%) või 1995–1999. a. (88%). Üldiselt kuuluvad MTÜd SAdest tihedamini katusorganisatsiooni või koostöövõrgustiku koosseisu; kõige tihedamad organisatsioonilised sidemed ülejäänud kolmanda sektoriga on loonud vanad MTÜd. Vanad SAd on kõige halvemini seotud võrgustikega: nendest 65% ei kuulu katusorganisatsiooni või koostöövõrgustikku. Uutel on sama näitaja mõnevõrra parem (56%). Vaadates MTÜsid, näeme vastupidist tendentsi, nimelt on 49% uutest MTÜdest vastanud, et nad ei kuulu ühtegi võrgustikku, mis on üle poole võrra rohkem kui vanadel MTÜdel (22%). Ülejäänutest kuuluvad uued suuremal määral kui vanad vaid ühte katusorganisatsiooni. Vanadest organisatsioonidest kuulus 35% ühte, 24% kahte ja 8% kolme võrgustikku. Uutest organisatsioonidest kuulusid aga 30% ühte, 11% kahte ja vaid 3% kolme võrgustikku.

Eesti Kodanikuühiskonna Arengu Kontseptsiooniga (EKAK) kursisolek ja Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlause (EMÜ) Suurkogudel osalemine on mõlemad head näitajad selle kohta, millisel määral on vastajad tuttavad kodanikeühiskonna arengu ja suundumustega. Ühelt poolt näitavad nende küsimuste vastused ühenduse üldist

organisatoorse taset, aga teiselt poolt ka selle motivatsiooni ja tegevuse ulatust. Kas ollakse pigem huvitatud vaid omaenda liikmeskonnast/ piirkonnast/ tegevusvaldkonnast või kodanikeühiskonnast laiemalt ja kas ollakse nõus käimasolevates protsessides aktiivselt osalema?

MTÜdest on EMÜ Suurkogul osalenud eelkõige 1990ndatel asutatud organisatsioonid (17%), sihtasutustest aga 2000ndatel asutatud (22%).

Tabel 3.12 Kas organisatsioon on osalenud Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlauri Suurkogudel? (Jaatav vastus %-ides)

MTÜd		SAd	
1990ndad	2000ndad	1990ndad	2000ndad
17	8	15	22

EKAKi puhul on olukord veidi mitmekülgsem. Alustades nendest, kes ei ole sellest kuulnud, domineerivad 2000ndatel asutatud MTÜd (36%) ja SAd (19%). EKAKi aruteludel on aga osalenud pigem vanad SAd (12%) kui uued (3%), samas kui vanade ja uute MTÜde osalemise määr on üsna sarnane (5% ja 7%). Dokumentidest on midagi kuulnud vanad ja uued MTÜd võrdselt (46% ja 45%), uued SAd aga veidi harvemini kui vanad (39% ja 46%). Seevastu on uued SAd tutvunud tekstiga sagedamini kui vanad (25% ja 15%). MTÜde puhul on tegemist vastupidise tendentsiga, vanad MTÜd on tutvunud tekstiga suuremal määral (17%) kui uued (10%).

Tabel 3.13 Kas olete tuttav Kodanikeühiskonna Arengu Kontseptsiooniga (EKAK)? (%)

	MTÜd		SAd	
	1990ndad	2000ndad	1990ndad	2000ndad
Ei ole kuulnud sellest.	27	36	15	19
Olen dokumentidest kuulnud, kuid pole ise tekstiga tutvunud.	46	45	46	39
Olen tutvunud tekstiga.	17	10	15	25
Olen osalenud EKAKi aruteludel.	5	7	12	3

Kokkuvõttes ei ole uued kodanikeühendused vähem, vaid pigem teistmoodi pädevad kui vanad. MTÜd ja SAd käituvad algusaastatel kohati erinevalt, kuna uutel SAdel on kohe algusest peale rohkem palgalisi töötajaid ja alalisi töörühmasid kui MTÜdel. Taolise teistlaadi inimressursi olemasolu saab seletada sellega, et SAd asutajate seas on nii KOVi, eraettevõtete, riiklike institutsioonide kui ka teiste MTÜde või SAd esindajaid. Mittetulundusühingutel domineerivad aga eraisikutest asutajaliikmed.

Samas võivad tegevusala valikud põhjustada organisatsioonide arengu erinevusi. Nii peavad MTÜd sageli eriti alguses tegelema pigem oma liikmeskonna seesmiste sotsiaalsete protsessidega (üritused, koolitus, regulaarne kooskäimine) samal ajal kui

SAd kasutavad rohkem oma organisatsiooni instrumentaalselt – üritavad mõjutada protsesse väljaspool organisatsiooni (arendustegevus, projektide rahastamine).

3.3.2 “Tavalised” MTÜd

Organisatsiooni identiteet kujuneb välja muuhulgas enese võrdlemisel teiste organisatsioonidega. See on suuresti seotud teadmistega teiste tegutsemisest nii sarnastes kui erinevates tegevusvaldkondades. Pideva võrdluse kaudu tekivad arusaamad normaalsuse/tüüpilisuse/tavalisuse kohta. Selliseid võrdlusi esitati sagedasti ka meie rühmaintervjuudes: vastajad määratlesid oma organisatsiooni kas “tavalise” või “ebatavalise” MTÜna. Samas mõjutab nende käsitlust veel teiste organisatsioonide suhtumine. Nõnda esitati MTÜde esindajate rühmaintervjuudes hinnanguid teiste ja enda MTÜ tavalisuse kohta. Otsustavateks teguriteks olid palgaliste töötajate olemasolu ja tegevusala. Näiteks märkisid MTÜd, et kuigi nad on registreeritud MTÜd, töötavad nad nagu lasteaed, kunstikool jms. Seega võrdlesid nad end pigem avalike institutsioonidega, kus palgatöajõu kasutamine on “normaalne” nähtus.

Rühmaintervjuu (Saaremaa): *Mina olen natuke erinev teistest, kuna mul on palgaline töökoht...*

Rühmaintervjuu (Narva): *Meie oleme sotsiaalhooldusasutus, see tähendab, et me töötame nagu lasteaed...*

Rühmaintervjuu (Harjumaa): *Tegelikult me tahtsime luua kunstikooli, aga kuna (meie) vallas on juba munitsipaalspordikool, muusikakool, siis vallavalitsus enam kolmandat munitsipaalkooli enam täies mahus kanda ei suuda ja siis meil see MTÜ oli siis ainus selline olemise või asutamine vorm, seepärast siis MTÜ. Tegelikult me oleme siiski täies mahus kunstikool. Õppekavad on meil haridusministeeriumi eeskirjade järgi kõik, nelja-aastane õppekava...*

Palgatöajõudu mittekasutavad respondendid üritasid kohati kritiseerida niisuguseid MTÜsid, kuna nende meelest ei vasta need ettekujutusele MTÜdest.

Rühmaintervjuu (Narva): *Vastaja 1: Teil ei ole üldse MTÜ. Vastaja 2: Kuidas? Jah, MTÜ, meil on registreeritud keskus, millest te räägite?...*

Seega rõhutavad MTÜ-de seas tekkinud arusaamad “tavalisest” MTÜst vabatahtliku tööjõu olemasolu ja tegevusvaldkonna mittekattuvust avaliku ja ettevõtluse tegevusvaldkondadega.

Ühelt poolt on ettekujutused erinevate organisatsioonide võimalustest, koosseisudest ja kohustustest enamasti seotud minevikuga – taasluuakse selliseid organisatsioone, mis kunagi on hästi hakkama saanud. Tänapäeva Eesti kolmas sektor on aga kiiresti ja põhjalikult muutuv ühiskonna osa ja on tõenäoline, et MTÜde minevikust pärit arusaamad normaalsest MTÜst erinevad nt omavalitsuste ja teiste kolmanda sektori rahastajate arusaamadest. Selline normide mitmekesisus võib edaspidi hakata kodanikeühiskonna üldist arengut takistama.

Teiselt poolt võib aga tegemist olla MTÜde enesekaitsega. Kui MTÜdele esitatavaid nõudmisi on raske täita, siis võivad organisatsioonid toetuda n-ö kannataja identiteedile – arusaamale, et raskused ei teki vaid ühes organisatsioonis, vaid paljudes “tavalistes” MTÜdes. Seega on süsteem tervikuna ebavõrdne ja MTÜd ei ole ise midagi valesti teinud ega süüdi. Selline hoiak võib ka hakata arengut mõjutama negatiivses suunas, kui raskustega võitlevad MTÜd annavad alla ja harjuvad ära oma saamatusega, loobuvad näiteks täiendkoolituse võimalusi kasutamast ning lasevad oma tegevustel vaibuda.

Spordiga tegelevad organisatsioonid on rühmaintervjuudes suhteliselt vähe esindatud. Kuigi sport ja kehakultuur on statistiliselt väga sageli esinev MTÜde tegevusvaldkond, räägivad vaid vähesed nõustajad spordist ja spordiga tegeleva MTÜ esindaja sõnul on spordivaldkonna põhiprobleemiks lahtiriigistamine. Võrreldes kultuuriga on sport kaotanud rohkem oma infrastruktuurist ja muutunud klubi-, äri- ja projektitegevuseks. Seega on spordivaldkonnas muutused ulatuslikumad kui mitmes teises kodanikualgatuse valdkonnas. Samas ei võimalda varasem riiklik spordikorraldus ja toetus veel täna identifitseerida spordiühendustel end “tüüpiliste kodanikualgatuslike organisatsioonide esindajatena”. Siiski on spordiga tegelevad MTÜd kohati hästi kohanenud uute tingimustega. Ankeeturingus vastas kolmandik spordiga tegelevatest MTÜdest, et nad on osutanud avalikke teenuseid spordiürituste näol KOVi, riigi või muul tasandil viimasel paaril aastal. Seega ei ole spordiga tegelevad MTÜd sugugi mitte passiivsed, vaid pigem aktiivsed MTÜd, kuid tegutsevad ilma MAKide nõustamiseta. Valdkonna spetsiifilisuse tõttu on aga võimalik, et neil puudub koostöökogemus teiste tegevusvaldkondade kodanikualgatuslike organisatsioonidega.

Rühmaintervjuu (Harjumaa): *Sest et sport näiteks riigistati täielikult lahti, et sport läks täielikult MTÜdele, klubide peale, mida ei saa nüüd kultuuri kohta öelda, sest et kultuuril on ikkagi rahvamajad, rahvamaja juhatajad, raamatukogud, et kultuuril on selline riiklik struktuur palju tugevamal järjel, kui rahastatakse (sporti), siis ainult keskorganit ja mitte klubikesi...*

“Tavalise” MTÜ dilemma avaldub vast kõige selgemini rahastamisküsimustes. Nimelt leiavad end tavalisteks MTÜdeks pidavad organisatsioonid, et on tekkinud suured erinevused ühelt poolt riigivõimu ja Euroopa fondide poolt pakutavate võimaluste ning teiselt poolt ühenduste endi vajaduste vahel. Nii leiavad ühendused, et kuigi on valdkond, milles rahastuse leidmine ei ole probleemiks, siis ometi esineb ka olukordi, kus riigipoolne tegevusvaldkondade jaotus ei kattu organisatsioonide tegevustega, ja see muudab rahataotlemise võimatuks. Seda tuleb ette sagedamini just iseorganiseerumise tulemusena tekkinud, n-ö rohujuuresandi ühendustel ehk kodanikualgatuse “tavalisematel” esindajatel.

Rühmaintervjuu (Harjumaa): *Põhimure on just see, et kui me kuskilt raha tahaks taodelda, siis kõik suunavad edasi järjest ja ütlevad, et meilt ei saa, meilt ei saa ja siis lõpuks suunatakse sinna esimese juurde tagasi. Et kultuuri alla me ei lähe, spordi alla me ei lähe, oleme üritanud ka mujalt...*

Euroopa struktuurifondide rahastamise tingimuste kohta leitakse, et need käivad tavalistele MTÜdele üle jõu.

Rühmaintervjuu (Narva): *Asi on selles, et need Euroopa fondid tegelevad väga suurte summadega. Meie väikestel MTÜdel käivad sellised suured projektid üle jõu.(...) Mitte ükski linna MTÜ-dest ei suuda selliste summadega tegeleda. Seda on võimalik teha ainult koostöös ettevõtjatega, kolme sektori koostööna üheaegselt...*

Organisatsioonide erinevad suurused ja rahalised võimalused tekitasid mitmeid arutelusid selle üle, missugustele MTÜdele on kodanikualgatuse toetus ja ELi programmid tegelikult mõeldud – kas maakondades tegutsevatele väikestele külaseltsidele või n-ö Tallinna riigiametnike või ettevõtjate poolt loodud ja rahastatud suurtele MTÜdele?

Samas pole tavaliste MTÜde jaoks kõige põletavam probleem seotud mitte suurte projektide kirjutamisega, vaid organisatsiooni püsima jäämisega üldse. Juhul kui on tekkinud kontor, saadud ruumid ja palgalised töötajad, ilma milleta vaid vähesed suudaksid koostada projekte, siis on äärmiselt tähtis, et organisatsioon suudaks püsida elus kuni esimese suurema eelarvega projektini.

Rühmaintervjuu (Tartumaa): *Kui olla realistlikum, siis olles tegutsenud ühinguna kaks aastat, me oleme umbes selles faasis, et selline esialgne suur särasilmne tuhin on natuke vaibunud, me juba jagame, milleks me oleme võimelised /.../ praegusel hetkel me siis nõ oma ressurside poolest vaagume kuskil täpselt selle piiri peal. Et natuke vähem ja ma lähen homme otsine endale täiskohaga töö kuskil mujal, et ennast ja oma peret nagu ära elatada /.../ ja siis väheneb ühenduse tegevus ja teadmine lahkub koos minuga...*

Võrreldes siinkohal väljatoodud arusaamasid “tavalistest” MTÜdest ankeeturingus selgunud keskmiste vastustega, näeme, et enamikul Eesti MTÜdel on palju ühisjooni siin toodud “tavalise” MTÜga. Seda tuleks igasuguste arengukavade loomisel arvestada ja eriti kohalikel tasanditel tähelepanu pöörata ka nendele MTÜdele, kes parajasti ei vasta uute ülevalt tulnud ELi ja riikilike rahastamisprogrammide ja projektide nõudmistele.

Peatüki kokkuvõtteks võib öelda, et erinevat laadi mittetulundusühenduste kujunemisprotsessi näol on tegemist dünaamilise ja mitmekülgse protsessiga, mille üheks võtmesõnaks on organisatsiooni identiteet. Kodanikealgatuslike organisatsioonide identiteedi keskse seismise faktorina esineb tegevusvaldkond, aga ka tegevuse intensiivsus ja liikmeskonna suurus. Leidsime veel, et tegevusvaldkondade ja tegevusalade valikud on suuresti seotud organisatsiooni juriidilise staatusega (MTÜ või SA). Võrreldes vanu ja uusi MTÜsid ja SAsid selgub, et nende kujunemise protsessid on erinevad. SAd asutatakse teistmoodi kui MTÜd, nende aktiivsetel eestvedajatel on mõnevõrra teistsugused sotsiaalsed ja kultuurilised kapitalid. Sihtasutuste eesmärgid on pigem seotud instrumentaalsete ülesannete täitmisega väljaspool organisatsiooni (arengutegevus ja projektide rahastamine) kui omaenda liikmeskonna mobiliseerimise ja aktiivsusega. Veel osutus oluliseks organisatsiooni igapäevategevuse rahastamine (või selle puudumine) ja projektide majandamise kogemused, kuna mõlemad teemad on seotud organisatsiooni stabiilsuse ja jätkusuutlikkusega.

Luues endale identiteeti ja otsides oma tegevusele omapärast nišši võrdlevad MTÜd end nii teiste III sektori organisatsioonidega kui ka ettevõtete ja avaliku võimuga. Selle protsessi raames tekivad normatiivsed arusaamad MTÜdest, nende tegevusest, muredest ja võimalustest.

4. Kolmanda sektori areng

4.1 Koostöö

4.1.1 Sektori sisene koostöö

4.1.1.1 Kuuluvus katusorganisatsiooni või koostöövõrgustikesse

Katusorganisatsioon on juriidilistest isikutest koosneva liikmeskonnaga ja nende ühiste üldhuvide edendamiseks moodustatud mittetulundusühing. Katusorganisatsiooni moodustamise eesmärgiks on harilikult esindada liikmesorganisatsioonide huve tasemel, kus ühine tegutsemine on tõhusam. Katusorganisatsiooni kuulumine vormistatakse enamasti formaalselt. Koostöövõrgustikud on mitteformaalsed ühendused, mille puhul ei taotleta juriidilise isiku staatust. Nii katusorganisatsioonidesse kui ka koostöövõrgustikesse kuulumine viitavad asjaolule, et organisatsioon on end suuremal või vähemal määral sidunud teiste kolmanda sektori organisatsioonidega.

2004. a. lõpul kuulus 66% MTÜdest mõne katusorganisatsiooni või koostöövõrgustiku koosseisu. Sealhulgas tegutseb 12% ühingutest kolme või enama koostöövõrgustiku raames. Nendest laiemalt võrgustunud organisatsioonidest omakorda ligemale 41% asuvad pealinnas. Tallinna mittetulundusühingud paistavadki silma hea sektorisisese võrgustumise poolest, omades keskmisest enam koostööpartnereid teiste MTÜde hulgas. Seevastu maal ja väikelinnades on erinevused suuremad; ühelt poolt on päris palju neid ühendusi, mis kuuluvad ühe või kahe võrgustiku koosseisu (ligemale pool ühendustest), ent samas on erinevalt pealinnast palju ka neid, mis teiste ühendustega koostööd ei tee ega kuulu ka katusorganisatsioonidesse. Tallinnas tegutsevatest MTÜdest ei osale koostöövõrgustikes 22% ühendustest, teistes suuremates linnades 27%, väikelinnades 61% ning maapiirkondade ühendustest 43%.

Asukoha lõikes on keskmisest rohkem võrgustunud Hiiumaa, Läänemaa ning Lääne-Virumaa ühendused. Seevastu Järvamaal, Jõgevamaal, Saaremaal ning Harjumaal (v.a Tallinn) ei kuulu pooled või rohkem MTÜdest ühegi koostöövõrgustiku koosseisu. Tegevusvaldkonniti on kõige koostööaltimad hariduse ja teaduse, tervishoiu, ühiskonna arengu, sotsiaalsete rühmade huvide kaitse, religiooni, kutseliidu ning spordi valdkonnas tegutsevad ühendused. Keskmisest nõrgemalt on võrgustunud looduskeskkonna, naabruskonna huvide, vaba aja, traditsioonide säilitamise ning põllumajanduse teemadega tegelevad organisatsioonid. Tegevuse liigi järgi on vähem võrgustunud ühendused, mille eesmärgiks on ennekõike regulaarne kooskäimine või teenustööde osutamine. Rohkem tugivõrgustikke on aga neil, kes tegelevad koolitusega, ürituste korraldamisega, arendustegevusega vms.

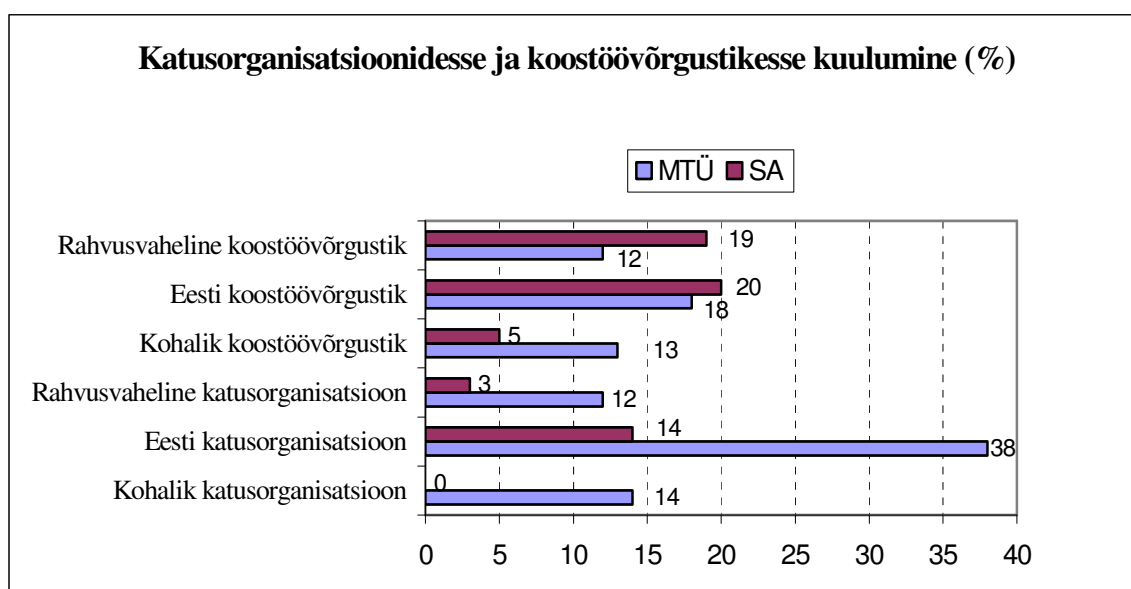
Võrreldes MTÜdega on sihtasutused vähem seotud ülejäänud kolmanda sektoriga. Seda tõendab seegi, et ligemale 59% vastanud sihtasutustest ei kuulu katusorganisatsiooni ega mõne muu sarnase koostöövõrgustiku koosseisu. Sama näitaja MTÜde hulgas on 34%. Kui MTÜde puhul paistis Tallinn silma rohkemate

koostööpartnerite arvu poolest, siis sihtasutustel võrgustumise osas märkimisväärseid regionaalseid erinevusi ei ole. Tegevusvaldkondade lõikes on keskmisest enam märkinud kuuluvust koostöövõrgustikesse sihtasutused, mille peamised eesmärgid hõlmavad ühiskonna arengu või tervishoiuga seonduvaid küsimusi. Tegevuse liikide lõikes on keskmisest mõnevõrra enam võrgustunud arendustegevuse ning teiste abistamisega tegelevad sihtasutused. Teistest vähem on võrgustunud projektide rahastamise või koolitusega tegelevad organisatsioonid.

Sihtasutustega võrreldes iseloomustab mittetulundusühinguid võrgustumise suurem paikkondlikkus ning püsivam iseloom. MTÜd tegutsevad rohkem kohalikul ning üle-eestilisel tasandil ning kuuluvad sagedamini katusorganisatsioonidesse. Sihtasutuste hulgas on levinuimaks koostöövormiks paindlikumad koostöövõrgustikud. Sihtasutuste ja MTÜde erinevused on näidatud joonisel 4.1.

Joonis 4.1 Katusorganisatsioonidesse ja koostöövõrgustikesse kuulumine

4.1.1.2 Koostöö teiste MTÜdega

Küsimusele, kuidas hinnatakse suhteid teiste MTÜdega, kaldusid mitmesse koostöövõrgustikku kuuluvad ühendused vastama teistest positiivsemalt. Kui kokkuvõttes hindas suhteid headeks ja väga headeks 47% MTÜdest, siis kolme ning enamasse võrgustikku kuuluvatel ühendustel oli see näitaja 76%. Negatiivset suhtumist teistesse MTÜdesse avaldasid kõige rohkem ühendused, kes ei kuulu katusorganisatsioonidesse ega osale ka teiste võrgustike töös.

Koostöö sisuks teiste MTÜdega on olnud 49% vastanutest ühisürituste korraldamine või ühistes projektides osalemine. 26% vastanutest märgib, et koostöö on pidev ning hõlmab korraga paljusid erinevaid valdkondi või küsimusi. 9% organisatsioonide jaoks tähendab koostöö mõne konkreetse teenuse või soodustuse andmist. Samuti ligemale 9% märgib peamiseks koostöövormiks informatsiooni vahetamist või

nõustamist. 7%-l organisatsioonidest on koostöö olnud seotud rahalise toetuse andmisega. Tabelis 4.1 on esitatud ülevaade keskmisest rohkem ja vähem ulatuslikku koostööd tegevatest organisatsioonidest tegevusvaldkondade lõikes. Näeme, et tabeli ülaosas, aktiivsemate koostöötegitajate poolel, paiknevad organisatsioonid, mille eesmärgid seonduvad peaaesjalikult ühiskonna üldise arenguga. Tabeli allaosas on valdkonnad, mis tegelevad peamiselt oma liikmeskondadega või tegutsevad alal, mis tänases Eestis ei ole veel muutunud avalikkuses prioriteetseks. Eesti keskmiste näitajatega sarnanesid kultuuri ja kunsti, naabruskonna ning traditsioonide säilitamisega tegelevate ühenduste koostöömustrid.

Tabel 4.1 Pideva koostöö toimimine tegevusvaldkondade lõikes

Tegevusvaldkond	Pidev koostöö paljudes valdkondades (% vastanutest)
Ühiskonna areng	54
Haridus ja teadus	43
Tervishoid	43
Kutseliidule omane tegevus	39
Sotsiaalteenused	34
Põllumajandus	33
Kõikide vastanute keskmine	26
Looduskeskkond	19
Muinsuskaitse	17
Sport ja kehakultuur	16
Religioon	13
Vaba aeg	9
Kalandus ja jahindus	9

Sarnased tendentsid ilmnevad ka organisatsioonide peamiste tegevusliikide analüüsil. Ühendused, mille eesmärgid on suunatud väljapoole oma liikmeskonda, evivad ka laiemaid ning tihedamaid koostöösuhteid. Nii on see näiteks peamiselt arendustegevusega, koolitusega, abistamisega, projektide rahastamisega, ametlike võimudega suhtlemisega tegelevatel organisatsioonidel. Projektipõhisem on koostöö ühendustel, mille peamine tegevus seisneb regulaarses kooskäimises, ürituste korraldamises või konkreetsete teenustööde osutamises.

Organisatsioonide asukoha võrdlemisel ilmneb, et suuremates linnades ning Tallinnas on eelmisel aastal teise MTÜga teinud koostööd mõnevõrra rohkem ühendusi kui väikelinnades ja maal. Arvestades aktiivsete ühenduste arvu eri asukohtades on väikelinnade ja maapiirkondade organisatsioonid siiski hästi ära kasutanud olemasolevad võimalused koostööks teiste MTÜdega.

Tabel 4.2 Koostöö 2004. a. asukohtade lõikes

Asukoht	Kas teie organisatsioon on aastal 2004 teinud koostööd mõne teise mittetulundusühinguga? (% vastanutest)	
	jah	ei
Tallinn	66	34
Suured linnad	69	31
Väikelinnad	58	42
Maapiirkond	53	47

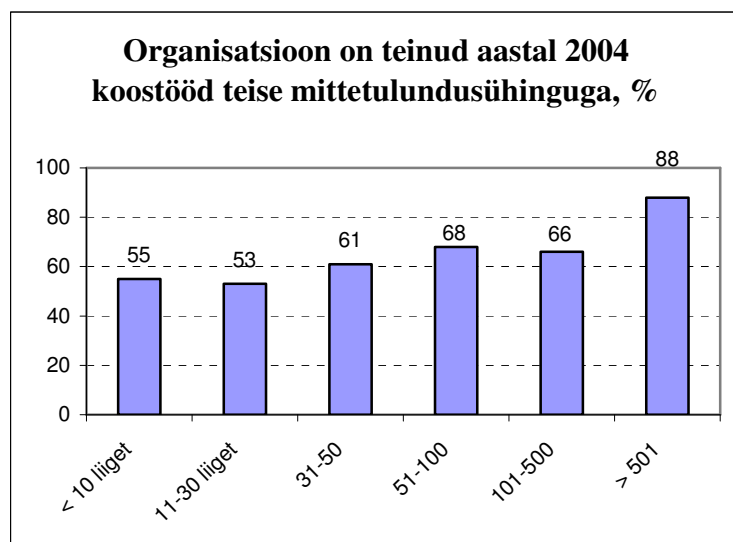
Uurimuse käigus läbiviidud intervjuudest selgub, et koostööd teiste mittetulundusühendustega tehakse enamasti sama valdkonna organisatsioonide vahel. Nii teevad koostööd külaseltsid külaseltsidega ja näiteks kultuuriorganisatsioonid peamiselt teiste kultuuriühendustega. Nendes piirkondades, kus on aktiivselt arenenud liikumine “Kodukant”, on koostööpartnerite võrgustik laiem ning koostöö toimib ka maakondlikul või üle-eestilisel tasandil.

Rühmaintervjuu (Saaremaa): *"Kodukant" on üsna vajalik asi, seal koondatakse rohkem neid kõikide MTÜ-de vajadusi. Tuuakse nagu kokku ja neid nõudmisi saab rohkem riigi tasandil esitada...*

Rühmaintervjuu (Läänemaa): *peale selle siis olen mina ju liikumise Kodukant koordinaator Läänemaal, see tähendab seda, et ma suhtlen üle Eesti kõikide külaliikujatega, edastades neile siis infot, no nõustan, õpetan, aitan projekte kirjutada, teen lobitööd kõigi heaks...*

Üheks koostööd mõjutavaks teguriks on ka ühenduste liikmeskonna suurus. Joonisel 4.2 on näha, kuidas suurema liikmeskonnaga ühenduste hulgas on rohkem neid, kellel oli 2004. aastal koostöösuhteid teiste organisatsioonidega.

Joonis 4.2 Koostöö teise MTÜga 2004. a.

Sarnane tendents ilmnes ka intervjuudest organisatsioonide esindajatega. Suurematel organisatsioonidel on mitmekülgsemad koostöövõrgustikud, st koostööd tehakse nii valdkonna- kui piirkonnasiseselt. Samuti on suurematel ühendustel rohkem koostöösidemeid mittetulundusühendustega väljastpoolt Eestit.

Uurisime intervjuude käigus ühendustelt ka nende koostöösuhete kohta Maakondlike Arenduskeskustega (MAK). Selgus, et regiooniti on tulemused väga erinevad. On piirkondi, mille ühendused ei ole kuulnudki taoliste keskuste olemasolust, teistes regioonides aga märgiti ära tugevaid koostöösuheteid. Huvitaval kombel mängis mittetulundusühenduste ja MAKide koostöösuhete arengus jällegi olulist rolli liikumise “Kodukant” tegevus. Nendes piirkondades, kus “Kodukandi” inimesed aktiivselt tegutsesid, olid tegusamad ka arenduskeskuse suhted ühendustega, seal aga, kus “Kodukant” polnud nii nähtav, ei olnud MAKil tekkinud tõhusaid suhteid kodanikualgatuslike ühendustega. Ilmselt kõneleb see tõsiasi üldise omaalgatusliku tegutsemiskultuuri arengust; koostöösuheteid on kergemad idanema pinnases, mida on eelnevalt piisavalt ette valmistatud. Tänapäevaste MAKide tegevusplaanid ei näe aga ette kodanikualgatuslike aktiveerimist ning võimustamist ning nõnda ilma üldise teadlikkuse tõstmiseta jääb vähemefektiivseks ka nende pakutav kodanikualgatuslike tehnilise (Euroopa Liidu struktuurifondide nõudmistele vastav raamatupidamine, projektikirjutamine) külje arendamine. Samas on arenduskeskused veel liialt noored, et praegu oleks võimalik teha kaugeleulatuvaid järeldusi.

Rühmaintervjuu (Lääne-Virumaa): *võib olla kui meie MTÜd hakkavad rohkem siin tõesti nende ELi ja siin teiste nende struktuurifondidega tegelema, millega veel tegeletud ei ole. Et võib olla siis pöörduakse arenduskeskuse poole ja. Võib olla need MTÜd ei ole veel teadvustanud seda arenduskeskust enda jaoks kui sellist head nõuküsimise kohta. Ja teine asi on see, et ikkagi sa saad selle tasuta nõu, selle 3 tundi, saad kätte ja siis ülejäänu eest sa pead maksma...*

4.1.1.3 Osalemine Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlauringis

Vastanud ühendustest on Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlauring (EMÜ) Suurkogudel osalenud kokku 15%. Organisatsioonidest, mis tegutsevad Tallinnas, on osalenud 20%, teistes suuremates linnades 12% ning väikelinnade ühendustest 17%. Maapiirkondades jääb osalejate osakaal 11% piirimaile. Suurkogu tööst võtavad keskmisest rohkem osa organisatsioonid, mille eesmärgid on suunatud nii-öelda ühiskonna üldise arengu mõjutamisele. Ennekõike oma liikmeskonna huvides tegutsevad ühendused tunnevad Suurkogudel osalemise vastu vähem huvi. Samas on vähemaktiivsete ühenduste hulgas ka valdkonnad, milles kodanikualgatuslik tegevus ei ole veel küllaldaselt institutsionaliseerunud, nagu näiteks muinsuskaitse. Tabelis 4.3 on välja toodud keskmisest aktiivsemate ning keskmisest passiivsemate ühenduste tegevusvaldkonnad.

Tabel 4.3 EMÜ suurkogu töös osalemine ja selle seos organisatsioonide tegevusvaldkondadega

Valdkonnad, milles tegutsevad organisatsioonid osalevad keskmisest enam EMÜ Suurkogu töös	Valdkonnad, milles tegutsevad organisatsioonid osalevad keskmisest vähem EMÜ Suurkogu töös
Ühiskonna areng (32%)	Muinsuskaitse (0%)
Sotsiaalteenused (31%)	Kalandus ja jahindus (0%)
Sotsiaalsete rühmade huvide kaitse (23%)	Vaba aeg (3%)
Traditsioonide säilitamine (23%)	Sport ja kehakultuur (6%)
Haridus ja teadus (21%)	Põllumajandus (6%)

Sarnane pilt avaneb ka ühenduste peamiste tegevuste analüüsimisel. Mitmekülgsemate eesmärkidega ning oma liikmeskonnalt väljapoole suunatud tegevusega organisatsioonid on keskmisest aktiivsemad Suurkogudel käijad ning kitsamate-konkreetsete eesmärkidega või üksnes oma liikmeskonna huvides toimivad ühendused osalevad Suurkogude töös oluliselt vähem (vt tabel 4.4)

Tabel 4.4 Suurkogudel ülesnäidatud aktiivsus ja selle seos organisatsioonide tegevusaladega

Suurkogudel keskmisest enam osalevate ühenduste peamised tegevused	Suurkogudel keskmisest vähem osalevate ühenduste peamised tegevused
Abistamine	Kirjastamine
Arendustegevus	Ürituste korraldamine
Koolitus	Suhtlemine ametlike võimudega
Projektide rahastamine	Regulaarne kooskäimine
Kutseliidule omane tegevus	Heategevus

Lisaks asukohale, tegutsemisvaldkonnale ning eesmärkidele mõjutab ühenduste omavahelist koostööd ka nende organisatsiooniline areng. Selgema seesmise struktuuriga organisatsioonid suudavad tõhusamalt hallata olemasolevaid ressursse ning kaasata oma eesmärkide realiseerimiseks täiendavaid jõude ka väljastpoolt. Nii näiteks ilmnas uurimusest, et kodanikualgatuslike organisatsioonide koostöövõimet mõjutab ühenduste seesmine tööjaotuse organiseeritus, erinevate probleemide lahendamise tegevate töörühmade, komisjonide vms. olemasolu. Suurkogul osalevadki sagedamini need ühendused, kus tegevus on liikmete vahel selgepiirilisel jaotatud. Samuti on Suurkogul osalejate hulgas keskmisest rohkem ühendusi, kus töösse kaasatakse ka vabatahtlikku tööjõudu väljastpoolt organisatsiooni.

Organisatsioonide asutamisaastate võrdluses ilmneb, et enamik Suurkogudel käinud organisatsioonidest on asutatud 1990ndatel aastatel. Ka 1980ndatel (eriti aastakümne teisel poolel) loodud ühendused on keskmisest aktiivsemad osalejad. Nooremate kui

viieaastase tegutsemiseega ühenduste hulgas on osalusprotsent keskmisest väiksem; üksnes iga kümnes aastal 2000 või pärast seda asutatud ühendusest märkis, et on osalenud Suurkogu töös. Seevastu enne 1980ndaid asutatud organisatsioonidest on Suurkogu tegemistega kursis ainult üksikud ühendused.

Suurkogul osalemist ei mõjuta oluliselt palgaliste töötajate olemasolu. Palgatööjõudu kasutavate ühenduste osalusprotsent Suurkogul on 16%, samas kui nende ühenduste keskmine, kus palgalisi töötajaid ei rakendatud, on 14%. Mõnevõrra suurem on erinevus organisatsiooni juhtkonna töö tasustamise osas, kus juhul, kui keegi tasu ei saanud, jäi osalusprotsendiks 14%, ning nendel ühendustel, kus vähemalt osa juhtkonna tööst on tasustatav, oli sama näitaja 18%.

Intervjuudest ilmneb, et just viimasel ajal on ühendused täheldanud probleeme seoses infoasaamisega EMÜ tegevuse kohta:

Rühmaintervjuu (Tartumaa): *EMÜ on, tundub, et oma sihi kaotanud. Ja meie ei ole nendega enam ammu suhelnud, nende käest ei tule enam informatsiooni listide kaudu näiteks, et praegusel hetkel ma näiteks ei teagi, millega nad üldse tegelevad, mis nende eesmärk ja siht praegu on...*

Samuti kurdetakse selle üle, et mõnes piirkonnas on MAKidel probleeme kolmanda sektori kui terviku arengut puudutava informatsiooni edastamisega. Vahel mainitakse põhjusena infovahetuse kanalite puudust – ühendustel puudub internetiühendus või ei ole MAKidel ühenduste elektroonilist infolisti, vahel aga edastatakse teade ürituse toimumise kohta liiga hilja selleks, et midagi ette võtta. Nendes piirkondades, kus MAKide puhul taolisi probleeme ei märgitud või kus ühendustel on säilinud tihedad sidemed varem nõustamiskeskuse funktsioone täitnud organisatsioonidega, oli Suurkogu töös osalenud rohkem ühendusi.

Rühmaintervjuu (Narva): *Kui ma sain e-posti kaudu kutse, oli juba hilja. Ühesõnaga, teated jõuavad mailinglisti mõnikord alles ürituse toimumise päeval. Jällegi, inimene, kes selle eest vastutab (...) ilmselt ei jõua ega saa hakkama. Sest nagu ma aru saan, sunnitakse teda täitma ka teisi linnaga seotud kohustusi...*

4.1.1.4 Eesti Kodanikuühiskonna Arengu Kontseptsioon

Küsisime uurimuses organisatsioonidelt, kas nad on tuttavad Eesti Kodanikuühiskonna Arengu Kontseptsiooniga (EKAK). Selgus, et ligemale 2/3 vastanud ühendustest on dokumendist vähemalt kuulnud, nende vastajate hulgas 47% ei ole tekstiga ise tutvunud, 16% on selle läbi lugenud, 6% osalenud EKAKiga seotud aruteludel ning ümardatult 2% on EKAKile toetunud suhtlemisel riigiasutustega.

Tabel 4.5 EKAKi tundmine ja selle seos ühenduse asukohaga

Ühenduse asukoht	Kas olete tuttav Eesti Kodanikuühiskonna Arengu Kontseptsiooniga?					
	Ei ole sellest kuulnud	Olen dokumendist kuulnud, kuid pole ise tekstiga tutvunud	Olen tekstiga tutvunud	Olen osalenud EKAKi aruteludel	Olen toetunud dokumendile suhtlemisel riigiasutustega	Kokku
Tallinn	32% (54)	40% (66)	18% (30)	8% (13)	2% (4)	100% (167)
Suured linnad	27% (26)	52% (49)	15% (14)	3% (3)	3% (3)	100% (95)
Väikelinnad	25% (38)	50% (78)	20% (31)	5% (8)		100% (155)
Maakonnad	34% (56)	47% (79)	10% (17)	8% (13)	1% (2)	100% (167)
Kokku	30% (175)	47% (274)	16% (92)	6% (37)	2% (9)	100% (587)

Piirkonniti on EKAKi tekstiga keskmisest paremini tuttavad ning seda ka ise oma huvide kaitseks kasutanud Läänemaal, Tallinna linnas ning Saaremaal tegutsevad ühendid. Eesti keskmisest suurema teadmatusega hakkavad silma Lääne-Virumaal, Pärnumaal, Raplamaal ning Harjumaal (v.a Tallinna linn) paiknevad organisatsioonid. Seega võime tõdeda, et ühenduste teadlikkus oma tegutsemisvõimalustest ei sõltu otseselt nende asukoha kaugusest pealinnast või keskustest. Geograafilistest teguritest olulisemaks osutuvad siinkohal otseselt kodanikualgatuse infrastruktuuri arendamisega seonduvad faktorid. Nii näiteks on Läänemaal, Tallinnas ja Saaremaal toimunud juba pikka aega ühenduste nõustamine ning omaalgatuse teadlik aktiveerimine, samas kui teadlikkuse vähesuse poolest eristuvates piirkondades taoline pikaajaline traditsioon puudub.

Tegevusvaldkondade lõikes on EKAKist keskmisest enam teadlikud ning seda oma töös ka kasutanud organisatsioonid, mille eesmärgiks on ühiskonna areng, hariduse ja teaduse edendamine või sotsiaalteenuste pakkumine. Eesti keskmisest väiksemat huvi tunnevad EKAKi vastu spordi ja kehakultuuri, looduskeskkonna küsimuste ning religiooni vallas tegutsevad ühendid.

Organisatsiooni kuuluvusel katusorganisatsiooni või koostöövõrgustiku koosseisu on ühenduste teadlikkusele kahetine mõju. Ühelt poolt suurendab kuuluvus katusorganisatsiooni teadlikkust EKAKi olemasolust (mittekuulujatel 43%, katusesse kuulujatel 49%), kuid samas ei ajenda see neid otseselt tekstiga tutvuma (mõlemal vastajaterühmal keskmiselt 16%). Ometi pakub katusorganisatsiooni liikmestaatus

ikkagi tuge, kui organisatsioonil on endal huvi ja valmisolek EKAKis kirjapanduga süvitsi edasi tegeleda. Nii näiteks on katustesse-koostöövõrgustikesse mittekuuluvatest ühendustest osalenud EKAKiga seotud aruteludel või toetunud oma tegevuses selle tekstile alla 5% ühendustest, katusorganisatsioonide liikmetest aga juba ligemale kümnendik.

Eelneva põhjal võiks eeldada, et küsitlusele vastanud organisatsioonide hulgas on tegemist ühe küllaltki kompaktselt ühenduste rühmaga, nii-öelda aktiivsete tegutsejatega, keda iseloomustab avalikes huvides tegutsemine, suurem teadlikkus EKAKist, kuulumine erinevatesse võrgustikesse ning vabatahtlik osalemine kodanikualgatuse avatud esindusvõrgustiku EMÜ Suurkogu töös. Vastuste analüüsil ilmneb siiski, et tegelikkuses erinevad ühenduste info saamise allikad ja koostöömustrid tunduvalt. Näiteks nendest sajakonnast organisatsioonist, kes on tutvunud EKAKi sisuga, on EMÜ Suurkogudel osalenud umbes üks kolmandik (kõigi vastanute keskmine osalusprotsent on 15%); EKAKi aruteludel osalenud ühendustest (6% vastanutest) on omakorda veidi üle pooled ehk 56% osalenud ka Suurkogu töös. Kui EMÜ Suurkogul osalejate hulgas ei omanud palgatööjõu kasutamine olulist tähtsust, siis EKAKi teadlikkuse osas on see mõneti erinev. Nimelt on palgalisi töötajaid omavate ühenduste teadlikkus EKAKist suurem kui ühendustes, kus palgatööjõudu ei rakendata. Viimaste hulgas on EKAKi tekstiga tutvunute ja seda oma huvides kasutanute osakaal 20%, samal ajal kui palgalisi töötajaid omavate organisatsioonide puhul on sama näitaja 30%, mis on statistiliselt oluline erinevus.

Üheks oluliseks organisatsioonide koostöövõimet mõjutavaks teguriks on ka liikmeskonna suurus. Uurimuse tulemustest selgub, et aktiivseid ja hästiinformeeritud tegutsejaid on rohkem väikeste liikmeskondadega (kuni 30 liiget) või suure (üle 100) liikmete arvuga organisatsioonide hulgas. Liikmeskondade arvult keskmised ja veidi suuremad (31–100 liiget) ühendused jäävad mitme näitaja osas teistele alla. Nii näiteks ei ole ükski 31–100 liikmega organisatsioon märkinud, et on toetunud EKAKile suhtlemisel riigiasutustega, samuti jääb ka nende EMÜ Suurkogudel osalemise suhtarv allapoole üldist keskmist. Neid tendentse saab seletada sotsioloogiliselt. Väikeste ühenduste aktiivsuse peamiseks tõukejõuks on hästi toimivad sotsiaalsed suhted liikmeskonnas. Kuna puuduvad vahendusorganid, siis on info liikumine ja liikmete tegutsemine seal vahetu, teistele liikmetele suunatud. Suurte ühenduste tegutsemisvõime sõltub seevastu organisatsiooni institutsionaliseerituse tasemest. Liikmete mobiliseerimine ja infovahetus nõuavad selget tööjaotust ning asjaajamise reeglistikku. Samas on suur liikmete arv just see ressurss, mis võimaldab ühendusel nii-öelda oma vahenditest niisuguse efektiivse bürokratliku tegutsemiskorra välja arendada ja säilitada. Seevastu keskmise suurusega ühendustel jääb sageli oma organisatsiooni sisestest ressurssidest väheks, et tagada nii organisatsiooni seesmine efektiivsus kui ka eesmärkide realiseerimine avalikus sfääris. Ühelt poolt on keskmise suurusega ühendustel raske toime tulla kodanikualgatuse professionaliseerimisega, kuid teisalt ei suuda nad enam toimida ka väikeühendustele iseloomuliku iseorganiseeruva tiheda primaargrupilise võrgustikuna.

Mittetulundusühingute ja sihtasutuste omavahelises võrdluses avaldub kolmanda sektori mitmekihilisus veelgi selgemalt. Eestimaa erinevates regioonides joonistuvad välja ka piirkonnasisesed erinevused eri tüüpi kodanikualgatuslike organisatsioonide ehk mittetulundusühingute ja sihtasutuste vahel. Mõnes piirkonnas on tegusamad

MTÜd (Saaremaa, Valgamaa, Ida-Viru jne), teisel taas sihtasutuste vormis tegutsev kodanikualgatus (Hiiumaa, Järvamaa jne). Tabelist nähtub, et MTÜde ning sihtasutuste aktiivsus ja teadlikkus ei ole omavahel üheselt seotud. Nii ei tähenda mingi piirkonna MTÜde Eesti keskmisest suurem osalusprotsent Suurkogu töös, et sama kehtib ka sealsete sihtasutuste kohta. Seda, kui erinevad on ikkagi MTÜde ja sihtasutuste tegutsemisruumid, tõendavad ka piirkonnasisesed erinevused EKAKi küsimustes. EKAKiga seotud teabe osas võiks ju eeldada, et ühendustele suunatav informatsioon levib suuresti kanalite kaudu, mis on võrdselt kättesaadavad mõlemat tüüpi organisatsioonidele. Uurimuse tulemused aga seda ei kinnita. Tabelis 4.6 on võrreldud eri asukohatüüpe esindavaid sihtasutusi ja MTÜsid nende organisatsioonide keskmiste näitajatega. Tabelis kasutatud tingmärkidest tähendavad: “-“ – alla vastava organisatsiooni keskmist; “+” – üle keskmise taseme.

Tabel 4.6 Osalus EMÜ Suurkogudel ja teadlikkus EKAKist

Asukoht	MTÜd		SAd	
	Osalus EMÜ Suurkogudel	Teadlikkus EKAKist	Osalus EMÜ Suurkogudel	Teadlikkus EKAKist
Tallinn	+	-	+	-
Suured linnad	-	+	-	+
Väikelinnad	+	+	-	-
Maakonnad	-	-	-	-
Asukoht	MTÜd %		SAd %	
	Osalus EMÜ Suurkogudel	Teadlikkus EKAKist	Osalus EMÜ Suurkogudel	Teadlikkus EKAKist
Tallinn	16	64	28	66
Suured linnad	12	70	0	100
Väikelinnad	16	74	18	71
Maakonnad	11	65	0	63
Eesti MTÜ-de/SAd keskmised	14	68	19	74

Seega võib tõdeda, et aktiivsed ühendused Eestis ei koonu kompaktselt ühe kindla kodanikualgatusliku foorumi ümber, vaid kasutavad infovahetuseks erinevaid allikaid. Ilmneb, et Suurkogudel osalemine on mõnevõrra olulisem ühelt poolt n-ö rohujuuretasandi ühendustele ning teisalt kogu kolmandat sektorit arendada soovivatele tugevatele organisatsioonidele. EKAKi vastu tunnevad aga mõnevõrra rohkem huvi oma valdkonna kesksed, n-ö professionaliseerunud organisatsioonid, mis näevad EKAKis kasu mitte niivõrd kodanikualgatusle üldisemalt, vaid konkreetselt oma organisatsiooni arendamisele. Nõnda näeme, et kolmanda sektori sees toimub kahe erinevat tüüpi organisatsiooni, aga tõenäoliselt ka erinevat tüüpi kodanikualgatusse paralleelne areng. Kodanikualgatusse kui terviku huvides on nende paralleelsete arengute suurem lõimumine ning tasakaalus hoidmine.

4.1.2 Kodanikualgatuslike organisatsioonide koostöö teiste sektoritega

Küsisime uurimuses, milliste teiste institutsioonidega kodanikualgatuslikud organisatsioonid veel suhtlevad ja koostööd teevad. Üle 2/3 vastajatest märkis, et suhtlevad sagedasti kohaliku omavalitsusega (KOV). Suhted riigiasutuste ning äriettevõtetega on harvemad, kuid siiski väidab üle poole vastanutest, et kontakte nendega on piisavalt. Uurisime ka konkreetset koostööd erinevate institutsioonidega viimase (2004) aasta jooksul.

Tabel 4.7 MTÜde ja SAde koostööpartnerid 2004. a.

On teinud aastal 2004 koostööd mõne...	MTÜ, %	Sihtasutused, %	Kokku, % (arv)
kohaliku omavalitsusega	54	56	54 (328)
valitsusasutusega	24	42	26 (155)
äriettevõttega	30	46	32 (193)
poliitilise parteiga	10	6	9 (57)
ametiühinguga	5	8	5 (33)
massiteabevahendiga	32	39	33 (199)
üldharidusliku kooliga	32	40	33 (200)
ülikooliga	19	39	21 (128)
koguduse või usuühendusega	13	15	13 (81)

Ühenduste koostööpartnerite seas on esikohal nii MTÜdel kui sihtasutustel kohalikud omavalitsused. Mõlemat tüüpi organisatsioonidest on üle poole teinud möödunud aastal nendega koostööd. Edasise osas ilmnevad aga juba erinevused. MTÜ-del on koostöösuhete poolest teisel ja kolmandal kohal koolid ning massiteabevahendid, sihtasutused aga lävivad rohkem ärimaailmaga ning riigiasutustega. Ka koolid, ülikoolid ja ajakirjandus on sihtasutuste puhul tavalisteks koostööpartneriteks – nendega on viimase aasta jooksul kokku puutunud proportsionaalselt suurem osa sihtasutusi kui MTÜsid. Mõlemat tüüpi organisatsioonide koostööpartnerite pingerea lõppu jäävad poliitilised parteid ja ametiühingud. 2000. aastal läbiviidud intervjuu-uurimuses pelgasid mitmed MTÜde esindajad seda, et avaliku võimu esindajad ei ole valmis koostööd tegema organisatsioonidega, mis ei ole end parteipoliitiliselt määratlenud. Seekordsetes intervjuu-aruteludes see teema esile ei kerkinud. Samuti ei näita ka küsitluse tulemused seda, et toonasest sundparteistumise hirmust oleks saanud tänane reaalsus.

Tabelis 4.8 on analüüsitud organisatsioonide asukoha seost nende koostööpartnerite tüübiga. Ilmneb, et Tallinna ühendustel ei ole ühte nii selgepiirilist väljajoonistuvat koostööpartnerit, kui seda on kohalik omavalitsus teistes piirkondades.

Tabel 4.8 Organisatsioonide koostööpartnerid 2004. a. asukohtade lõikes

On teinud aastal 2004 koostööd mõne...	Asukoht			
	Tallinn %	Suured linnad %	Väikelinnad %	Maal %
kohaliku omavalitsusega	40	53	61	64
valitsusasutusega	40	29	19	15
äriettevõttega	45	28	29	24
poliitilise parteiga	12	9	9	8
ametiühinguga	12	4	4	1
massiteabevahendiga	43	33	30	25
üldharidusliku kooliga	31	39	36	30
ülikooliga	36	35	11	8
koguduse või usuühendusega	13	10	14	15

Tallinnas tegutsevate ühenduste väiksem seotus kohaliku omavalitsusega ilmnes ka teiste küsimuste puhul. Näiteks sai keskmisest oluliselt väiksem arv Tallinna organisatsioone kohalikult omavalitsuselt toetust. Tallinna organisatsioonidest märkis KOVi rahastamisallikana 28% ühendustest, Eesti keskmine näitaja on aga 51%. Ühe tugeva koostööpartneri olemasolu asemel on Tallinna ühendustel arenenud välja koostöösuhted samal ajal mitme erineva partneriga. Seega on koostöövõrgustik laiem ja mitmekesisem. Väikelinnades ja maapiirkondades on olukord vastupidine.

Organisatsioonide liikmeskondade suuruste ja koostööpartnerite võrdlemisel ilmneb, et liikmeskonna suurus mõjutab oluliselt koostöövõrgustiku ulatust ning intensiivsust. Suurematel ühendustel on rohkem ressursse koostöösuhte mitmekülgsemaks arendamiseks. Samuti nähtub tabelist 4.9, et suuritel ühendustel on tunduvalt rohkem koostööpartnereid poliitiliste parteide ja valitsusasutuste hulgas. Tõenäoliselt ei kõnele see üksnes organisatsiooni ressursidest, vaid annab märku ka sellest, milliste organisatsioonidega viimased ise eelistavad koostööd teha.

Tabel 4.9 MTÜde koostööpartnerid 2004. a. organisatsioonide suuruste lõikes

On teinud aastal 2004 koostööd mõne...	Liikmeskonna suurus		
	kuni 30 %	31-100 %	101 või rohkem %
kohaliku omavalitsusega	54	54	63
valitsusasutusega	21	18	49
äriettevõttega	29	29	38
poliitilise parteiga	7	8	34
ametiühinguga	1	8	22
massiteabevahendiga	28	31	52
üldharidusliku kooliga	29	31	44
ülikooliga	13	19	35
koguduse või usuühendusega	12	16	15

Tabelis 4.10 on võrreldud organisatsioonide tegevusvaldkondade peamisi koostööpartnereid. Keskmisest mitmekülgsemad koostöövõrgustikud on hariduse ja teaduse ning ühiskonna arenguga tegelevatel ühendustel. Teistest väiksema traditsiooniliste koostööpartnerite arvuga on rahvusvaheliste sidemetega, kalanduse ja jahindusega, naabruskonna huvidega ja sotsiaalteenustega tegelevad organisatsioonid. Tabelis esinevad tingmärgid tähendavad: “0” – vastab organisatsioonide keskmisele; “+” – üle organisatsioonide keskmise; “-“ – alla keskmise.

Tabel 4.10 Organisatsioonide koostööpartnerid 2004. a. tegevusvaldkondade lõikes

Tegevusvaldkond	Organisatsioon on teinud aastal 2004 koostööd mõne...				
	KOViga	Valitsus- asutusega	Äri- ettevõttega	Massiteabe- vahendiga	Kooliga
Kultuur ja kunst	+	0	0	+	0
Vaba aeg	+	-	+	-	+
Sport ja kehakultuur	0	-	+	0	0
Haridus ja teadus	0	+	+	+	+
Tervishoid	-	0	0	0	+
Sotsiaalteenused	+	-	-	-	0
Looduskeskkond	-	+	+	0	-
Muinsuskaitse	+	-	+	+	0
Naabruskond	+	-	-	-	-
Ühiskonna areng	+	+	+	+	+
Sotsiaalsete rühmade huvide kaitse	+	+	-	+	0
Rahvusvahelised sidemed	-	-	-	-	-
Religioon	0	-	-	+	+
Traditsioonide säilitamine	+	-	-	-	+
Kalandus- ja jahindus	-	+	-	-	-
Põllumajandus	-	+	+	+	0
Kutseliidule omane tegevus	-	+	+	+	-
Muu	-	-	-	-	-

Kohaliku omavalitsusega tegid 2004. aastal keskmisest sagedamini koostööd ühendused, mille peamine tegevus hõlmab abistamist, filantroopiat, arendustegevust, projektide rahastamist ja koolitust. Valitsusasutustega oli enim koostöösuhteid kirjastamisega, abistamisega, ametlike võimudega suhtlemisega, kutseküsimustega ning arendustegevusega tegelevatel organisatsioonidel. Äri-sektoriga oli kontakte kõige rohkem ühendustel, mille peamiseks eesmärgiks on abistamine, projektide rahastamine, koolitus või arendustegevus.

Uurisime ka seda, mil määral tegelevad kodanikualgatuslikud ühendused avalike teenuste osutamise kohalikele omavalitsusele või riigiasutustele. 541st küsitlusele vastanud MTÜst märkis 167 (ehk 31 %), et nad on paari viimase aasta jooksul osutanud avalikke teenuseid. Ligemale 2/3 osutatud teenustest telliti kohaliku omavalitsuse poolt. Osutatud teenustest esikohal on kultuuriürituste korraldamine,

edasi tulevad sageduse järjekorras konkreetne teenustöö (näiteks hooldus või koristamine), spordiga seonduv tegevus või üritus, koolitusteenus ja nõustamine. Vähemal määral mainiti veel sotsiaaltööd ja ruumide väljarentimist. Sihtasutustest on paaril viimasel aastal avalikke teenuseid osutanud samuti ligemale 1/3 küsitlusele vastanutest. Enamlevinud teenuse liikideks on neil koolitamine ja nõustamine, mainimist leidsid ka ruumide väljarentimine ja kultuuriürituste korraldamine.

1998. a. ja 2000. a. uurimuses pidasid MTÜd üheks peamiseks takistuseks oma tegevuse arendamisele suhteid avaliku võimu esindajatega. Tol ajal leiti, et kodanikualgatuslikke organisatsioone ei usaldata, ei peeta kompetentseks avalike huvide heaks töötamisel. Tänapäevaks on see olukord paljuski muutunud, kodanikeühendustest on saanud reaalsed avaliku võimu koostööpartnerid ning taoline üldine usaldamatus on hoiakutest kadunud. Suhtumise muutus on organisatsioonide esindajate sõnul pärit mitte aga niivõrd kodanikualgatuse aktiivsuse kasvust, kuivõrd muutusest riiklikus poliitikas. Nii on näiteks kohalik omavalitsus paigutatud olukorda, kus ta riigi silmis esindab kodanike initsiatiive, kodanike silmis aga riigivõimu. Selle tulemuseks on see, et tänaste kohalike omavalitsuste huvi ja koostöövalmidus kodanikualgatusega on oluliselt kasvanud.

Rühmintervjuu (Saaremaa): *See võib ka olla niimoodi, et meie riigil on suund MTÜdele. Mitte, et me altpoolt, vaid et ülaltpoolt pannakse vallale peale ja siis ta peab seda tegema...*

Samas võib taolise koostöövalmiduse juures märgata tendentsi, et MTÜde suhted avaliku võimuga on üha tihedamalt läbipõimunud. Mõne aasta eest alguse saanud ja siiani jätkuv endiste avaliku võimu asutuste sihtasutusteks muutmine tõenäoliselt ei arenda ega tugevda kuigivõrd sõltumatut mittetulundussektorit või kodanike algatusvõimet Eestis. Pigem võib selle mõju olla vastupidine. Ometi on need arengud Eestis toimumas ja leidsid kajastamist ka meie intervjuudes.

4.1.2.1 Koostöö kohaliku omavalitsusega (KOV)

Rühmintervjuude käigus toimunud arutelude sisu kinnitab ankeetküsitluse tulemusi, mille kohaselt on ühenduste koostöö kohaliku omavalitsusega enam arenenud väikelinnades ja maapiirkondades. Suhteid kohaliku omavalitsusega avati intervjuudes peamiselt nelja erineva temaatika vahendusel. Need on KOV kaasfinantseerijana, KOV organisatsiooni asutajana, KOV ja kohalike arengukavade koostamine, ning isiklikud suhted ja KOV.

Kohalik omavalitsus kaasfinantseerijana, tegevustoetuse maksjana

Omavalitsusest kui heast koostööpartnerist kaasrahastajana kalduvad rääkima just külaseltside ning maapiirkondade esindajad. Linnaühenduste esindajad mainivad rohkem probleeme: koostöösuhted kas puuduvad hoopis või keelduvad omavalitsuse esindajad toetamast ühenduste tegevuskulusid algselt kokkulepitud ulatuses.

Rühmintervjuu (Saaremaa): *Ma pole näinud, niikaua kui mina mittetulundusega tegelen, et vald poleks kaasa tulnud. Ta ütleb, kas praegu on vaja teha või edaspidi vajalik teha. Et millised on valla võimalused seda projekti tagada. Aga eitavat vastust pole kordagi saanud...*

Rühmaintervjuu (Harjumaa): *Ma tooks selle omavalitsuse kaasfinantseeringu kohta ühe hea näite. Et nüüd (valdkonna) keskus taotles (fondi) raha (...) ja samamoodi kaasfinantseerimist oli vaja. Anti meile kaaskiri (vajaliku summa) peale väga heal meelel omavalitsusest ja nüüd kui me selle lepingu saime, siis tuli volikogu koosolekul (...) selline huvitav otsus, et meile eraldatud (kaasfinantseering juba sisaldub tavalise palgarahana makstud igaaastases tegevustoetuses), et noh huvitavaid asju võib tulla ette...*

Kohalik omavalitsus organisatsiooni asutajana

Koostöö KOVga sujub paremini, kui viimane on üks organisatsiooni asutajaliikmetest:

Rühmaintervjuu (Läänemaa): *Meil on ka suhted väga head. Et kaks suuremat kohalikku omavalitsust ja Omavalitsuste Liit on olnud ka sihtasutuse asutajad. Ja igaaastased tegevustoetused, sihtasutuse tegevuse toetamine ja ka tegevuse hindamine kõrgelt, et absoluutselt kiidusõnad. Koostöö on olnud väga hea...*

Isiklikud suhted ja KOV

Hästitoimivast koostööst rääkides rõhutavad ühendused sageli ka isiklike suhteid, vahel võib see tähendada mõne mõjuvõimsa omavalitsuse kuulumist organisatsiooni juhtkonda, vahel peetakse silmas organisatsiooni esindaja häid personaalseid kontakte omavalitsuse liikmete hulgas:

Rühmaintervjuu (anonüümne): *meie juhatuse esimees on (nimi), kes on ühtlasi (linna) linnasekretär, nii et kõik projektid, mis ma teinud olen linnale, lähevad siis ka edasi. See on koostöö esimene etapp. Ja teiseks on ta ka abistanud kõikides niisugustes ettevõtmistes, milles tema abi vajalik on. Meil on muretsetud (töövahendeid jne.). Ja ma arvan, et üldiselt KOV ei öelnud meile ka abist ära, kui me siin pidustusteks palusime toetust. Meil ei ole midagi negatiivset...*

Rühmaintervjuu (anonüümne): *Mina pean ütlema ka, et kohaliku omavalitsusega on vähemalt minul isiklikult head suhted ja nad on ka alati olnud meie projekte toetamas. Noh kas nii- või naasuuruses summas siis...*

Isiklike suhete rõhutamine hästitoimivate koostöösuhete kontekstis on sageli iseloomulik üleminekuühiskondadele, kus organisatsioonid ei ole veel piisavalt institutsionaliseerunud, et elada üle ka inimeste vahetus ning toimida eelkõige organisatsiooni eesmärkide hüvanguks. Selle asemel et usaldada institutsiooni või üldist reeglit, püütakse saavutada isikutevahelisi usalduslikke suhteid. Tänapäevaste Eesti ühendustest oskavad koostöösuhete de-personalifitseerimist soovida üksnes vähesed organisatsioonid:

Rühmaintervjuu (Tartumaa): *nüüd me oleme viimased umbes 2 või 3 aastaga sellise olulise organisatoorse arengu läbi teinud, et seda organisatsiooni stabiliseerida ja struktuure ja asju nagu selgemalt paika panna ja ülesandeid jagada ja defineerida, ja et manageerimise poole pealt hästi suure muutuse teinud, et hetkel on organisatsioon sellevõrra stabiilne, et tal pole küll ühtegi stabiilset rahaallikat,*

aga struktuur ja süsteem toimib, me võiks vahetada minupärast hetkel terve juhatuse, finantsjuhi, tegevdirektori päevapealt välja, aga struktuur ja süsteem on olemas, et selles mõttes hästi õnnelik, et see on korralikult toimima saanud...

Loomulikult ei saa Eesti ühiskonna väiksust silmas pidades eeldada seda, et personaalsed suhted saaks koostööd arendades täielikult välistada – see polegi eesmärgina oluline. Tähtsam on, et koostöö alustamine ei jääks personaalsete suhete puudumise taha, et koostöö võiks toimuda institutsionaalsel tasandil ilma vältimatute isiklike kontaktideta.

KOV ja kohalike arengukavade koostamine

Hea näide sellest, kuidas impersonaalne koostöö võib alguse saada, on kindlasti arengukavade koostamine külades ja valdades:

Rühmintervjuu (Saaremaa): *vald on hakanud nagu MTÜdega suhtlema – mitte sellepärast, et meie oleme initsiaatorid, vaid sellepärast, et nendele tuleb see nagu kuskilt riigi tasandilt – et tehke koostööd kohalikega. Nendel tekib vajadus üles otsida. Vajadus tekkis siis, kui hakati tegema arengukavasid. Kui hakati tegema valla arengukava. Aga kuidas sa kokku paned – pead ju kooskõlastama kohalike elanikega...*

Rühmintervjuu (Lääne-Virumaa): *ütleme kolm või neli aastat tagasi oli selline olukord, kus oli ju suur vaikus ja siis ei olnud ju neid külasid vaja tähele panna üldse. Ja üks alguses omavalitsustel oli õppimise aeg, et on üks seltskond. Ma ütleks alguses isegi oli naljakas, sest et omavalitsus ehmatas kõigepealt ära, et mingid külatädid tulevad volikogule arengukava ette kandma. See oli päris naljakas. Kõigepealt aeti käed püsti üldse, et mis asja ja. – mida nad nüüd tahavad! Meie vallas küll oli niimoodi. Nad ikka olid täitsa paanikas. Nad ei teadnud, mis asi on see küla arengukava ja täitsa kartsid! Täitsa volikogus oli sihukene seis, et no tõesti, et lükkavad mu ukse taha selle arengukavaga. Et mida nüüd tahavad hakata tegema. Jah. Nad ei mõistnud seda...*

Kokkuvõtteks võib öelda, et koostööd kohaliku omavalitsusega iseloomustavad ühenduste poolt vaadatuna sarnased probleemid, mis ilmnevad ka koostöö tegemisel teiste kodanikealgatuslike organisatsioonidega. Ühendused kalduvad sageli nägema koostööna ühepoolseid abisaamisi enda organisatsioonile. Seega tähendab koostöö kohaliku omavalitsusega ühendustele tihtipeale organisatsiooni jätkusuutlikkuse kindlustamist, selle nii-öelda käigus hoidmist. Märksa vähem räägitakse koostööst seoses mõne ülesande ühise lahendamisega. Erinevalt 1998. aastal läbi viidud uurimuse tulemustest ei kurda täna ühenduste esindajad omavalitsusepoolse halva suhtumise üle kodanikealgatuse esindajatesse. Selles osas on just viimase viie aasta jooksul toimunud suured muutused.

4.1.3 “Koostöö” mõiste tähendus organisatsioonide jaoks

Koostöö tulemuslikkus, aga ka koostööni jõudmine sõltub paljuski sellest, kuidas osapooled selle olemust ja eesmärgi enda jaoks lahti mõtestavad. Kui käsitlused koostööst ja partnerlusest on väga erinevad, ei pruugi ka hea tahte olemasolu puhul ühisest tegevusest midagi välja tulla. Partnerluse sisu täpsem määratlemine aitab aga

selgemini koostööd kavandada ning soovitud tulemusteni jõuda. Küsisime intervjuuaruteludes ühenduste esindajatelt, kellega ja millistes küsimustes tehakse koostööd. Kuna tegemist oli avatud teemaintervjuudega, oli vastajatel vabadus ise otsustada, kuidas nad koostööd defineerivad. Järgnevalt esitataksegi rühmaintervjuude respondentide arutlustel põhinev analüüs enamlevinud koostöökäsitustest.

Üks ühenduste hulgas levinumatest viisidest koostööst mõelda on käsitada seda abina. Koostööst kui abist rääkivad-mõtlevad organisatsioonid saab omakorda jaotada kahte rühma. Esiteks need, kes peavad silmas abi saamist, ja teiseks ühendused, kes mõistavad koostööna teiste ühenduste või institutsioonide abistamist:

Koostöö on abi saamine

Rühmaintervjuu (Narva): *Me töötame koos maavalitsusega, maavanemaga, nii vana kui uue maavanemaga, kes on käinud nii meie ees esinemas ja osutanud meile igakülgset abi...*

Rühmaintervjuu (Narva): *Püsi kontaktidest on meil koostöö ainult saatkonnaga, kes, ma tean, mind alati aitab. Kui ma kirjutan mingi projekti, siis toetab mind kindlasti (X riigi) saatkond, kultuuriatašee...*

Rühmaintervjuu (Lääne-Virumaa): *Ja siis on meil muidugi väga hea koostöö Maavalitsusega. See tähendab seda, et meie võime igal ajal kasutada neid ruume selles majas...*

Koostöö on teiste (MTÜde) aitamine

Rühmaintervjuu (Harjumaa): *näiteks (meie) liit teeb asutamisdokumendid, kõik selle paketi, mis viiakse registriametisse või maksuametisse, tasuta (valdkonna) klubidele kõikidele MTÜdele/... sellest tuleb siis teha raamatupidamine ja majandusaastaaruanne... see ei ole teenus, see on nagu abi, sest me teeme seda täiesti tasuta, noh vahest on küll selline tunne, et enam ei suuda...*

Rühmaintervjuu (Narva): *on raske nimetada püsivaid koostööpartnereid, kuna oleme enamasti ise rohkem algatajad. Ainult juhul kui keegi ise abi palub...*

Rühmaintervjuu (Harjumaa): *teiste klubidega on sedasi, et kuna me oleme ikkagi üks suuremaid, siis me lihtsalt aitame neil korraldada üritusi ja meie aktiiv käib seal kohal ja aitame neid jalule nii-öelda. Sest kui piirkondlikud on sellised pisikesed nagu Saaremaal on viis inimest, siis nad tahavad meie abi ja me lahkesti aitame...*

Võrreldes 2000. aastal läbiviidud intervjuu-uurimusega, on aastal 2005 nende ühenduste osa tunduvalt vähenenud, kelle jaoks koostöö seostub ennekõike abi vastuvõtmisega. Ühendused on vahepealsete aastate jooksul muutunud enesekindlamaks ning oma eesmärkidest ja tegevuse vajadusest teadlikumaks. Samuti on selgelt paranenud kodanikualgatuse üldine tegutsemiskeskond ning suhtumine organisatsioonide esindajatesse. Kindlasti on see ka märk kodanikualgatuse üha kasvavast institutsionaliseerumisest, mille puhul teatava valdkonna ekspertteadmisi

koondava organisatsiooni esindajatel ei ole enam mõeldav rääkida endast läbi pideva abivajaja prisma.

Teistele abi osutavaid organisatsioone 2000. aasta valimis praktiliselt ei esinenudki. Ühelt poolt osutab niisuguse mõtteviisi levimine tüüpilisele katusorganisatsioonide või ühenduste liitude tegevusele, mille hulk on viimase viie aasta jooksul tõesti oluliselt kasvanud. Ent teisalt, nagu paistab esitatud tekstinäidetestki, ei piirdu taoline suhtumine üksnes katusorganisatsioonidega. Ilmselt kajastab suhtumise muutus uue etapi algust kodanikeühenduste arengus: nii-öelda üldisemat professionaliseerumist.

Huvitav on ehk seegi, et abistamise sõna koostööst kõnelemisel kasutasid intervjuudes ka nende ühenduste esindajad, kelle põhitööks kodanikualgatusliku tegevuse kõrval on töö kohalikus omavalitsuses. Nende käsitlustes oli abivajajaks avalik võim. (Intervjuutsitaadid esitatakse siin anonüümsetena):

Koostöö on appimine avalikule võimule

... Niisugune koostöö, ehk siis ka on olemas MTÜsid, mille eesotsas on ühesõnaga väga pädevad inimesed, kes on võimelised tegema (valdkonna) ekspertiise ja loomulikult see kolmas sektor tuleb appi avalikule võimule, kui on vaja kodaniku huvide eest väljas olla...

... Sest vald, nii öelda omavalitsus ei suuda seda asja koordineerida, kui ei saada kuskilt abi...

Järgmine enammainitud koostöö kategooria seostub infovahetuse ning ennekõike ühise mõttetööga:

Koostöö on arutamine, mõtlemine, foorumis osalemine

Rühmintervjuu (Saaremaa): *Tihti kohtume ja arutame asja, kuidas läheb ja mismoodi ja kuidas me ühes või teises projektis saaksime kaasa lüüa. Et kui vallad teevad koostööd, teevad seltsid ka... Nõnda ongi, et mõningates piirkondades on üsna palju neid kokkupuutepunkte...*

Rühmintervjuu (Tartumaa): *nemad panustavad päris palju meie tegevusse, näiteks ümarlaudadel, tuues välja probleeme, mis siis vajavad lahendamist, näiteks konkreetselt just selle seadusandluse küsimustes, mida oleks vaja reguleerida, kuidas oleks vaja reguleerida. Et selline nagu võrgustik on meil tekkinud...*

Rühmintervjuu (Lääne-Virumaa): *praegu on meil ettevalmistamine seal Lääne-Virumaa esimene külade foorum. Ja täpselt sama metoodikat me kasutame praegu, jälle arutelude teemal, et tuua välja need küla kitsaskohad, mis takistavad külal areneda normaalselt.*

Taolist lähenemist ja näiteid tegevuse kohta leidub intervjuudes hulgaliselt. Vahel, seda eriti väiksemate maaühenduste esindajate arvamustes, ei peeta mõttevahetust siiski "päris" koostöövormiks, vaid pigem osaks seltsielust või meelelahutusest. Suuremad ühendused nii ei arva, vaid on endile teadvustanud infovahetuse kui olulise koostöö komponendi tähendust ka rahvusvahelisel tasandil:

Rühmaintervjuu (Tartumaa): *huvi on siis kahepoolne, et meie saame infot selle kohta, mis mujal toimub, see info aitab meil nagu Eesti riigi sees lobitööd teha. Ja (oma) tegevust propageerida. Ja teiselt poolt nemad, nende huvi on siis teada, mis kuskil riikides nagu toimub.*

Küllaltki ootuspäraselt peetakse koostööks ühiste ürituste korraldamist, samas, praktikas toimunud ühisüritustest ei ole respondentidel siiski kuigi palju näiteid tuua:

Koostöö on ühised üritused

Rühmaintervjuu (Harjumaa): *Tead, niisugust koostööd ei ole, aga ütleme, et niisugused üritused, ühisüritused tasapisi hakkavad meil nagu toimuma...*

Rühmaintervjuu (Lääne-Virumaa): *Siin on olnud, meil üks koostööprojektidest oli näiteks võrkpallivõistlused, küladevaheline turniir ja...*

Mis puudutab kogemuse jagamist rahastamise küsimuses ja ühisprojektide koostamist, siis neid tegevusi nimetati koostööna märksa harvem. Näib, et rahastamise küsimuses koostöö tegemine on ühendustele uus ja hell teema, mis alles nõuab lähemat tutvustamist ning selgitustööd. Ühisprojektide kirjutamist praktikas mainisid intervjuude käigus mõned üksikud suuremad organisatsioonid.

Koostöö on rahastamiskogemuste jagamine ja ühisprojektide koostamine

Rühmaintervjuu (Saaremaa): *Küsituleja: Aga kui on teada, et kuskilt fondist tuleb rahajagamise programm?*

Vastus: Siis ikka me ise võtame, ise teeme. Igaüks teeb ise...

Koostööst, mille sisuks on teiste osapoolte mitmekülgne kaasamine oma tegemistesse, rääkisid samuti mõned üksikud suuremad ühendused.

Koostöö on teiste osapoolte mitmekülgne kaasamine oma tegemistesse

Rühmaintervjuu (Tartumaa): *nendega on meil olnud täiesti ühiseid projekte ja oleme ühiselt reisil käinud. Nemad käivad meie üritustel esinemas, meie nende omadel, me siis mitmekülgselt kaasame üksteist. Ja arutame ka läbi oma plaane, et mitte dubleerida tegevusi, et ressursse otstarbekamalt jagada, kasutada...*

Rühmaintervjuu (Narva): *(organisatsioon) arenes välja koostööst linnavõimudega, koostööst volikogu liikmetega, koostööst erinevate ühiskondlike organisatsioonidega ja koostööst linna erinevate ettevõtetega. Ilma sellise ühise tööta poleks keskus lihtsalt tekkinud. Ja meie edasine areng ja tegevus ongi nimelt sellele koostööle üles ehitatud...*

Taoliste koostöösuhete alalhoidmine eeldab organisatsioonilt püsivat tegutsemist ning piisavaid ressursse nii sotsiaalses, organisatsioonilises kui ka rahalises vallas. Seega ei ole see koostöövorm paljudele ühendustele lihtsalt kättesaadav. Samas aga oleneb koostöösuhete arendamine paljuski ka mõtteviisist. Nii on Eesti ühenduste hulgas levinumaks arusaam koostööst kui kooskõlastatud paralleelsest tegevusest, mitte kui koos tegutsemisest.

Koostöö on spetsialiseerumine, tegevuspiiride jaotamine

Rühmaintervjuu (Saaremaa): Meil on (X) seltsiga ja (Y) seltsiga sellised koostumised olnud ja arutamised, et igaiüks saaks oma liini pidi edasi minna, mitte ei kopeeriks üks ühte ja teine teist, et valdades oleks ikka erinevad liinid erinevatel seltsidel.

Küsitaja: See on selline eelnevalt kokkuleppimine.

Vastaja: Jah, seltsidevaheline selline...

Rühmaintervjuu (Lääne-Virumaa): Eelmine aasta sai ka tehtud selline kalender, et nagu enam vähem ära jagatud, pole mõtet, et kõik külad teevad ühel päeval jaanitule, ühes vallas. Et kui on siin eraldi juba, läheb võib-olla 50 kilomeetri kaugusel on samal päeval noh, siis ei ole see asi nii määrav. Aga kui kõik tahavad, et rahvas tuleks ja siis lihtsalt kellelgi jääb tulemata. Et targem on, kas siis järgmine päev teha või millalgi hiljem. Enam-vähem ikka paneme paika...

Tõenäoliselt on niisugune suhtumine rohkem levinud ühendustes, mille asutajateks ning juhtideks on tugevad karismaatilised liidrid, kelle jaoks organisatsiooni tegevus kujutab endast ennekõike eneseväljenduse vormi. Kõige selgemini väljendub see ühe kultuurivaldkonnas tegutseva ühenduse esindaja seisukohtades, kes kirjeldab, kuidas nende koostöö teiste ühendustega seisneb peamiselt üksteise korraldatud kontsertide kuulamises:

...koostööd teeme me just nimelt kultuuri tasandil. Ma ei taha sellist inimestevahelist kontakti, kus tuleb hakata midagi jagama. Ma ei taha seda, ma olen sellest väsinud. Tahan tulla ja kuulata nende laulu, nende muusikat...

Intervjuu-aruteludes vähemesinenud koostöö määratluste hulka kuuluvad arusaamad, et koostöö võib tähendada teenuste müümist teistele MTÜdele:

Koostöö on kliendisuhted teiste MTÜdega (teenuste müük)

Rühmaintervjuu (Tartumaa): Aga meil on, täpset numbrit ei oska öelda, aga kuskil 30 MTÜga n-ö kliendi suhted, kus meie oleme siis teenusepakkujad ja nemad on meie kliendid. Need ei ole nüüd MTÜde vahelised tegemised, need on täpselt sellised kliendisuhted, et on teenuse pakkuja, on teenuse tarbija...

Üksikjuhul võib koostöö tähendada ka lobitegevust:

Koostöö on lobitegemine

Rühmaintervjuu (Tartumaa): Kõige rohkem me teeme lobi muidugi Euroopa Liidus ja Euroopa Komisjoni juures. Et päris mitme võrgustiku peakontor on Brüsselis, kus ka meil on hästi palju käimist ja hästi palju sõna sekka öelda...

Kokkuvõtvalt võib seega öelda, et ühenduste jaoks seostub mõiste koostöö ennekõike oma organisatsiooni tugevdavate ettevõtmistega. Enamasti ei ole enam tegemist ebakindlusega, mis ajendaks kasutama abivajaja repertuaari, nagu see paistis selgesti välja aastal 2000 läbiviidud uurimuses. Niisugust mõistekäsitlust, mis laseks vaadata oma organisatsiooni huvidest kaugemale ja mõelda koostööst valdkonna arendamise

või probleemide vähendamise nimel, saavad endile siiski lubada vaid üksikud suuremad ühendused. Enamik Eesti väikeühendustest vajab aga abi ning selgitust selles, kuidas õppida koostööst mõtlema ning seejärel ka koos tegutsema.

4.2 Organisatsioonide rahastamine

Rahastamine on oluliseks teemavaldkonnaks organisatsiooni arendamisel ja tegevuseesmärkide realiseerimisel. Nüüd, kui Eesti on saanud Euroopa Liidu liikmeks ning meile on avanenud EL struktuurifondid, on oodata suuri muutusi ka kolmanda sektori tegevuse rahastamises. Ühelt poolt suunatakse mittetulundussektori arengusse suur rahavoog, teisalt kaasneb toimunud muutustega ka mitmeid probleeme. Ühelt poolt tõmbuvad tagasi endised välisdoonorid, teisalt ei vasta suure osa organisatsioonide areng struktuurifondidest raha saamiseks vajalikele tingimustele. Uuringu üheks eesmärgiks oli kaardistada rahastamise praeguse n-ö üleminekuperioodi hetkeseisu. Rühmaintervjuuide käigus peetud aruteludest selgub, et suhtumine muutustesse erineb piirkonniti oluliselt. On regioone, kus tulevikku vaadatakse võrdlemisi optimistlikult, samas kui mõnes piirkonnas kardetakse, et rahastamisvõimaluste muutus tähendab paljude tänaste MTÜde jaoks tegevuse lõpetamist.

4.2.1 Organisatsioonide erinevad rahastamisallikad

Küsitlusankeedile vastajatel paluti nimetada kõik organisatsiooni olulisemad rahastamisallikad 2004. aastal. (vt tabel 4.11)

Tabel 4.11 Organisatsioonide rahastamisallikad 2004. a.

Rahastamisallikas	Arv	%
Liikmemaksud, sisseastumismaksud	387	64
Toetused KOVilt	306	51
Tulud majandustegevusest	221	37
Toetused riigilt	213	35
Toetused riiklikest fondidest ja org-dest	162	27
Toetused Eesti ettevõtetelt	148	24
Toetused Eestis elavatelt eraisikutelt	93	15
Toetused kohalikest fondidest	72	12
Tulud varalt sh ruumide rendile andmisest	61	10
Toetused välisriikide org-lt	59	10
Muud tulud	56	9
Toetused EL programmidest	51	8
Toetused välisriikides elavatelt erisikutelt	44	7
Tulud loteriidest, heategevusüritustest või korjandustest	40	7
Toetused välisriikide valitsustelt	30	5
Toetused eraõiguslikest fondidest	17	3

Tabel 4.11 näitab, et paljude kodanikualgatuslike organisatsioonide (v.a sihtasutused) peamiseks rahastamisallikaks on organisatsiooni liikme- või sisseastumismaks. Võrreldes teiste asulatüüpidega on liikmemaksud Tallinna organisatsioonide jaoks (58%) mõnevõrra vähem olulised keskmisest (64%). Seda seletab osaliselt see, et Tallinna organisatsioonide hulgas on suur osakaal sihtasutustel, kellel pole liikmeskonda ega ka liikmemaksu. Samuti ei ole liikmemaksude roll nii oluline noorte (2000–2005 asutatud) organisatsioonide puhul (54%) ning eelkõige väikese liikmeskonnaga (kuni 10 liiget) ühingute jaoks (42%).

Tähtsusele teiseks rahastamisallikaks on kohaliku omavalitsuse toetused. Asulagrupiti rahastusallikate osakaalu vaadates ilmneb, et kohaliku omavalitsuse toetus on oluliseks rahastusallikaks kõikides asulatüüpides v.a Tallinnas. Kui 51% vastanud organisatsioonidest on kohalik omavalitsus 2004. aastal mingil määral toetanud, siis Tallinna organisatsioonidest on KOVi toetust samal perioodil saanud vaid 28%. Mõistetavalt on 2004. aastal mõne kohaliku omavalitsusega koostöösuhetes olnud organisatsioonide hulgas tunduvalt enam (72%) neid, kes KOVi toetust oma organisatsiooni jaoks oluliseks rahastusallikaks pidas, kui nende hulgas, kes möödunud aastal KOViga koostööd ei teinud (25%). Nii on ka Tallinna organisatsioonide hulgas keskmisest vähem neid, kes on olnud KOViga koostöösuhetes. Vaadeldes eraldi KOViga koostööd teinud organisatsioonide gruppi, võib öelda, et KOVilt rahastust saanud organisatsioonid suhtuvad koostöösuhetesse oluliselt positiivsemalt kui need, kes KOV toetust ei ole saanud või ei pea seda olulisemate rahastusallikate hulka kuuluvaks. Kohaliku omavalitsuse toetust peavad oluliseks rahastusallikaks eelkõige organisatsioonid, kelle peamiseks eesmärgiks on traditsioonide säilitamine (91%) ja naabruskonna areng (70%), eelkõige külaseltsid või teised kohalikkude arengut edendavad organisatsioonid.

Tähtsusele kolmandaks rahastamisallikaks on organisatsioonide jaoks tulud majandustegevusest. Majandustegevuse poolest tõusevad mõnevõrra esile Tallinna ja teiste Eesti suurte linnade organisatsioonid, väikelinnade ja maa organisatsioonide puhul jäävad majandustegevusest laekuvad tulud mõnevõrra vähem oluliseks. Võrreldes mittetulundusühinguid ja sihtasutusi, võib öelda, et viimaste jaoks on majandustegevus olulisemaks organisatsiooni tegevuse rahastamise allikaks (SAD 53,8%, MTÜd 34,4%). Majandustegevus mängis möödunud aasta rahaliste tegevusressursside lõikes suuremat rolli kalanduse ja jahinduse (69%), rahvusvaheliste sidemete (50%), religiooni (50%) või haridus- ja teadusvaldkonna (49%) organisatsioonide puhul.

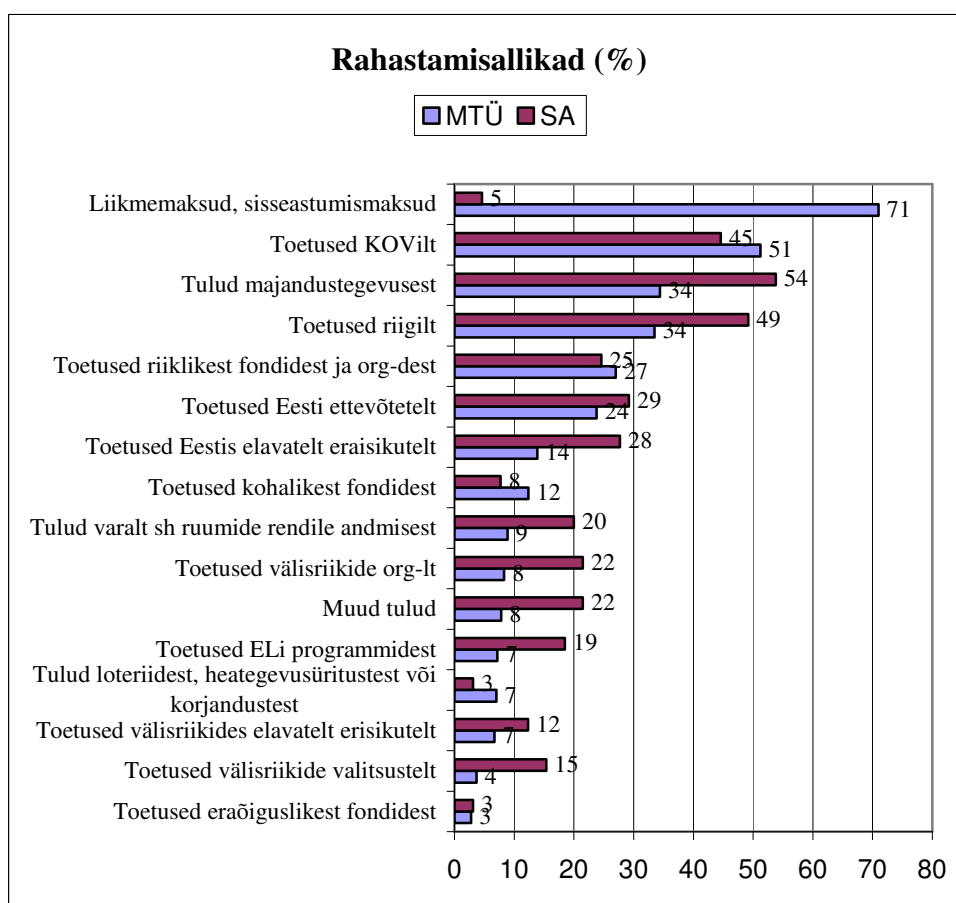
Majandustegevuse kõrval on ligilähedaselt sama oluliseks organisatsiooni tegevuse rahastamisallikaks toetused riigilt. Riiklikke toetusi on saanud möödunud aastal ligi pooled vastanud sihtasutustest (49%), kuid mõnevõrra väiksem osa mittetulundusühingutest (34%). Viimast seletab asjaolu, et sihtasutuste hulgas leidub märkimisväärne hulk nn riiklikke sihtasutusi, mille üheks asutajapooleks on riik, kellelt laekub ka osa organisatsiooni tegevusressursse. Riiklikud toetused on tunduvalt enam kättesaadavad suurtele kui väikestele organisatsioonidele. Kui 2004. aastal oli riiklik toetus oluliseks rahastamisallikaks vaid 30%-le väikestest alla 10-liikmelistest organisatsioonidest, toetas riik samal ajal 41% üle 100-liikmelisi ja 60% üle 500-liikmelistest organisatsioonidest. Mõnevõrra enam on 2004. aastal saanud riiklikku toetust organisatsioonid, kelle põhikirjalisteks eesmärkideks on põllumajanduse (53%) või ühiskonna arenguga (50%) seonduv, aga ka sotsiaalsete

rühmade huvide esindamisega (43%), hariduse ja teaduse (43%), tervishoiu (43%) või sotsiaalteenuste pakkumisega (42%) tegelevad organisatsioonid.

Riigipoolse otsetoetuse kõrval on oluline veel mitmesugustest riiklikest fondidest ja organisatsioonidelt laekuv raha. Riiklikest fondidest on saanud toetust üsna sarnastes proportsioonides MTÜd (27%) ja sihtasutused (25%). Valdkonniti on saanud riiklike fondide poolsest rahastusest osa kõige enam kultuuri ja kunsti (52%), hariduse ja teaduse (46%) ning looduskeskkonnaga (44%) tegelevad organisatsioonid.

Ligi veerandi (24%) organisatsioonide põhikirjalisi tegevusi on aidanud finantseerida Eesti ettevõtted. Nimetatud organisatsioonide hulgas on veidi enam sihtasutusi (29%) kui mittetulundusühendusi (24%). Võrreldes teiste asulatüüpidega on Tallinna organisatsioonid saanud keskmisest enam (29%) Eesti ettevõtelt toetust. Ettevõtjate toetuse osaliseks on saanud kõige sagedamini suured, üle 100-liikmelise liikmeskonnaga organisatsioonid (39%) või ülisuured st üle 500-liikmelised organisatsioonid (33%). Valdkonniti on olnud ettevõtjatele kõige atraktiivsemad spordi ja kehakultuuri (41%), tervishoiu (36%) ning ühiskonna arengu oma tegevusvaldkonnana äratoonud organisatsioonid.

Joonis 4.3 Rahastamisallikad organisatsioonitüübiti

MTÜde ja sihtasutuste rahastamisallikate võrdlemisel (vt joonis 4.3 ülal) ilmneb, et esimeste tuluallikate ring on laiem. Erinevalt sihtasutustest, millel pole liikmeid, on MTÜde olulisemaks tegevuse rahastamisallikaks tulud liikme- või sisseastumismaksudest. Samuti on võrreldes sihtasutustega leidnud proportsionaalselt suurem hulk MTÜsid rahastamist kohaliku omavalitsuse poolt või saanud toetusi riiklikest või kohalikest fondidest ning tulusid loteriidest ja heategevusüritustest. Ülejäänud rahastamisallikatele on olnud sihtasutustel mõnevõrra parem ligipääs. Sihtasutuste puhul on olulisemaks tegevuse finantseerimise allikaks tulud majandustegevusest (54%), aga ka toetused riigilt (49%) ja kohalikult omavalitsuselt (45%).

Lähemalt analüüsid selgub, et vanadel ja uutel organisatsioonidel on erinevad sissetulekuallikad (vt tabel 4.12 allpool). Nõnda on uued MTÜd ja SAd vanadest tihedamini maininud oluliste rahastamisallikatena toetusi kohalikest omavalitsustelt, riiklikest fondidest, Eesti ettevõtelt ja Eestis elavatelt eraisikutelt. Vanad MTÜd ja SAd seevastu on maininud enam tulusid majandustegevusest, toetusi riigilt ja Euroopa Liidu programmidest. Veel selgub, et vanad MTÜd on uutest sagedamini märkinud olulise sissetulekuallikana liikmemaksu.

Tabel 4.12 Organisatsiooni rahastamine ja asutamisaeg (%)

	MTÜd		SAd	
	1990ndad	2000ndad	1990ndad	2000ndad
Liikmemaksud	73	64	-	-
Toetused KOVilt	52	56	42	45
Tulud majandustegevusest	37	28	58	50
Toetused riigilt	37	33	54	44
Riiklikest fondidest	24	27	23	25
Toetused Eesti ettevõtelt	23	25	23	31
Toetused Eestis elavatelt eraisikutelt	12	15	23	28
Toetused Euroopa Liidu programmidest	8	6	23	14

Uued organisatsioonid on seega vanadest paremini saanud hakkama sektoritevahelise koostööga, kuna rahastajatena on mainitud nii riiki, omavalitsusi kui ka ettevõtjaid. Vanad organisatsioonid aga näitavad, et majandustegevusega toimetulek võib võtta aega ja et vanad ning seega institutsionaalselt küpsemad organisatsioonid on uutest edukamad raha taotlemisel ELi fondidest. Eriti käib see 1990ndatel asutatud sihtasutuste kohta.

Üsna väike on nende organisatsioonide osakaal (8%), kes on saanud osa ELi programmide toetustest. Viimast seletab ka asjaolu, et paljude Euroopa Liidu struktuurivahendite meetmed avanesid alles möödunud aastal, mistõttu seisab suurem ELi projektide kirjutamine alles ees. Seega peaks eeldatavasti suurenema ka ELi toetuste osakaal organisatsioonide rahastamises.

4.2.2 Euroopa Liidu toetused

Euroopa Liidu toetused olid käesoleval aastal tunduvalt kättesaadavamaks rahastamisallikaks sihtasutustele (19%) kui MTÜdele (7%). Samuti pidasid ELi toetusi keskmiselt olulisemaks rahastamisallikaks Tallinna organisatsioonid (11%) ning haridus- ja teadusvaldkonna (30%), ühiskonna arengu (29%) või looduskeskkonna valdkonna organisatsioonid (17%). Kahtlemata nõuab ELi programmidest raha taotlemine organisatsioonilt juba teatud ressursside valdamist, sh. omafinantseeringut aga ka rahalisi ressursse projektikirjutajate sisseostmiseks või vastavate teadmiste olemasolu organisatsioonis. Kõige enam on ELi toetustest saanud möödunud aastal osa juba staažikad organisatsioonid – 1989 – 1994. aastal asutatud organisatsioonide hulgast koguni 15% on maininud ELi programmidest saadud toetust kui olulist rahastusallikat. Nagu öeldud, nõuab projektide taotlemine teatavate organisatsioonisiseste ressursside olemasolu. ELi rahastamine on vähem kättesaadav paari-kolme üksikliikme initsiatiivil tegutsevatele MTÜdele kui suuremale, väljakujunenud organisatsiooni ja liikmeskonnaga organisatsioonile. Protsentuaalselt on rahastanud oma tegevust ELi programmide kaudu kõige sagedamini suured, st üle 500 liikmega organisatsioonid (20%) ning need, kus on palgalisi töötajaid (17%). Samuti esineb tugev seos ELi rahastusallikate kasutamise ja üldise teadlikkuse vahel kolmanda sektori arengust. Üheks indikaatoriks, mis võimaldab hinnata organisatsiooni teadlikkust mittetulundussektori arengust üldiselt, on kahtlemata teadlikkus Eesti Kodanikuühiskonna Arengu Kontseptsiooni (EKAK) olemasolust ja sisust. Sektori üldiste funktsioneerimispõhimõtete tundmine on oluline ka erinevate rahastamisallikate otsimisel. Tugev korrelatsioon valitseb ELi programmidest toetuste saamise ning EKAKist teadlik olemise vahel. Võrreldes nendega, kes pole EKAKist kuulnudki või on kuulnud, aga pole ise dokumendiga tutvunud, on ELi rahastamise saanute hulgas kordades enam neid, kes on EKAKi tekstiga tuttavad, kes on ise EKAKi aruteludel osalenud või oma tegevuspraktikas dokumendile toetunud.

Muutusi rahastamisvõimalustes puudutati ka rühmaintervjuudes. Muutuse suhtes optimistlikumaid organisatsioone üksikult ja ka piirkondi terviklikumalt iseloomustab esiteks kohaliku omavalitsuste toetus – kas lihtsalt head suhted või sageli ka tegevustoetuse maksmine ühendustele. Teiseks on piirkonnas hästi arenenud liikumise “Kodukant” tegevus. See tähendab, et organisatsioonidel on sageli varasem kogemus koostööst ja arusaam ühishuvidele jõudmise viisidest. “Kodukandi” toel on tutvutud projektikoostamisega ning leitud koostööpartnereid. Kolmandaks iseloomustab optimistlikumalt meeletatud ühendusi juba mingi varasema kogemuse olemasolu Euroopa projektidest (Phare Access).

Rühmaintervjuu (Lääne-Virumaa): *Noh, (meie) seltsil kohe kahe miljoni võrra on muutunud. Me saame ikkagi oma suure rahvamaja korda nende rahadega.*

Rühmaintervjuu (Harjumaa): *kui taotleda raha ükskõik millisest tõukefondist, siis ootab ees kindlasti järgmine samm – kaasfinantseerimine. Ühelgi MTÜl ei ole kaasfinantseerimiseks raha ja järelikult see on ainuke võimalus pöörduda kohaliku omavalitsuse poole...*

Rühmaintervjuu (Läänemaa): *Mina ütleks ka, et vahet nagu ei ole. Et kui sa ikka ise otsid, et siis sa leiad ka neid projekte, kuhu kirjutada. Aga nüüd seda muidugi ka, et igakord igast projektist... tuleb uuesti teha või teine koht otsida lihtsalt...*

Optimistlikest ootustest enam esines intervjuu-aruteludes siiski pessimistlikke või äraootavaid seisukohti:

Rühmaintervjuu (Narva): *raskemaks on läinud. Sest kui varem saime me loota fondidele, siis nüüd on see muutunud aina keerulisemaks ja nutusemaks. Aga kohalikud omavalitsused, elu muutub järjest kallimaks. Linnaeelarvest tuleb lahendada väga palju muresid. Ühesõnaga, väga raske on saada raha...*

Rühmaintervjuu (Tartumaa): *Mina arvan just, et rahastamises on muutused toimunud. See, et need fondid, kes varem toetasid Eesti arengut, on päris paljud oma rahad välja... või vähendanud neid siin. Või on siis rahastamisprogrammid kohe-kohe sulgumas meil siin. Ja Euroopa Liidu programmidest rahataotlemine on minu arust läinud meie jaoks keerulisemaks, bürokraatiat on rohkem, kooskõlastamist on rohkem ja uued struktuurifondid muidugi toimivad üldse uutal alustel...*

Murelike ühenduste hulgas on enamuses need, kel puudub baasrahastus. Sellesse rühma kuuluvad sagedamini ka organisatsioonid, kelle suhted kohaliku omavalitsusega ei ole kõige tihedamad või paremad. Seega on pessimistlikumalt meelestatud enamik suuremates linnades tegutsevatest mittetulundusühingutest. Samuti olid teistest kriitilisemad ühendused, kelle tegevuse hulka kuulub mh kolmanda sektori üldise arengu eest seismine. Mitmeigi suure ja tuntud kodanikualgatusliku organisatsiooni esindajad leidsid, et omafinantseeringu suur osakaal ja baastoetuste puudumine teevad nende ühenduse tegevuse jätkamise tulevikus tõenäoliselt väga keeruliseks:

Rühmaintervjuu (Tartumaa): *Kui varem fondist kanti raha ühingu ette ära, siis tegid oma tegevuse ja esitasid aruande, siis nüüd tuleb kulud teha ise ja siis alles saab taotleda seda raha nagu tagantjärele. Et on raskem raha saada ja see bürokraatia on suuremaks läinud minu arvates. Ja näiteks, ütleme kohalikul tasandil, kohalikus omavalitsuses on sellised natuke aegunud seisukohad, et toetatakse ühenduste tegevusi või ettevõtmisi ja eeldatakse ikka veel, et näiteks palgarahad ja adminkulud taotlevad ühendused ise kuskilt mujalt välisfondidest, mis ei ole enam nagu nii lihtne ja ei ole võimalik...*

Probleeme tõid välja ka väikeühenduste esindajad, kellest enamik uskus, et uuendused otseselt neid ei puuduta, ent kaudselt mõjutavad siiski. Näiteks kas või selle tõttu, et nüüd võivad kohalikud omavalitsused osutada rahataotlejana MTÜde konkurentideks ja siis juhul, kui omavalitsusel puudub koostöövalmidus, ei tööta see konkurentsireeglina kodanikualgatuse kasuks:

Rühmaintervjuu (Narva): *Meie väikestel MTÜdel käivad sellised suured projektid üle jõu. Kui jällegi koostöös KOViga, siis nemad ei soovi kontakti võtta, koostööd teha. Seetõttu on mingisuguseid Euroopa fonde kaasata üpris keeruline...*

Kodanikualgatuse suhtes ebavõrdset või ebaausat konkurentsi kardetakse ka ärisektori poolt:

Rühmaintervjuu (Kuressaare): *“korralikul” äriühingul on viis-kuus mittetulundusühingut ja need riisuvad selle raha endale, seesama ettevõtja, tegelikult, need on fiktiivsed mittetulundusühingud, et temal on ju see 10 protsenti alati garanteeritud, ta saab seda Euroopa raha kasutada, aga mittetulundusühing, mis on külaselts, sellel on täielikult võimatu pääseda; ja kui sa sealt läbi saad, siis ikka midagi ei saa, aga kõik on seal ühe rivi peal. Teistel on tagatiseks miljonid, terve vald ei oleks ka nii rikas, ma kujutan ette, kui Tallinnas mõned ärikad ja siis nad Euroopa rahadega umbes, et saavad MTÜde kaudu, pestakse kõik see raha omaks, et nii käib see asi...*

Euroopa struktuurifondide programmides osalemine eeldab kodanikeühendustelt suurt küpsust ja palju ressursse. Erinevalt seni levinud peamistest välisdoonoritest ja -finantseeringutest ei ole nende rahastamisprogrammide eesmärkide hulgas kodanikualgatuse arendamist ega võimustamist. Euroopa Liidu rahastamisallikad ei toeta rohujuuretasandi ning alles tärkavat omaalgatust, vaid suurte organisatsioonide kindlapiiriliste üleannete täitmist. Ühendustelt eeldatakse konkurentsivõimet ja iseseisvust, mis lubab nendel võistelda avaliku võimu ja ärisektori institutsioonidega. See omakorda eeldab efektiivset bürokraatiat: juhtimiskultuuri, tööjaotuse ning asjaajamisoskuse olemasolu ühendustes. Nimelt nende puudumise üle kurdavad aga sageli ka enda professionaalsust juba tõestanud organisatsioonid. Samuti eeldavad Euroopa rahastamisprogrammid küll efektiivse kontorikultuuri olemasolu, kuid ei võimalda oma vahenditest seda üleval pidada ega arendada:

Rühmaintervjuu (Tartumaa): *See, et meil eelarve suhteliselt suur on, ei tähenda, et meil hästi läheks. Kõik see kogunebki pisikestest, üksikutest projektidest, kust tuleb teha mingit tegevust. Ainuke üldtoetus ongi praegu seesama (välismaise fondi) tegevustoetuse projekt. See on ainuke, mis lubab otse ja lahkelt maksta raamatupidamist ja juhtimiskulusid. Kõik muu tuleb kombinatoorika käigus nendest kümnetest projektidest kokku joonistada lihtsalt, mis teeb elu, totaalselt, õudselt raskeks. Et sa pead kogu aeg mingisuguse kombinatoorikaga tegelema...*

Euroopa programmide juures nähakse teisigi probleeme. Näiteks võib projekti koostamine jääda rahataotluseks vajalike koostööpartnerite ja kaasfinantseerimise leidmise taha. See ei sõltu alati koostöövalmiduse olemasolust, vaid näiteks ka rangetest piirangutest, mida Euroopa fondid oma toetustele on kehtestanud:

Rühmaintervjuu (Tartumaa): *Selle rahaküsimuse koha pealt üks negatiivne aspekt liitumisega on kindlasti see, et väga tihti Euroopa Liidu abi tohib kaasfinantseerida ainult Euroopa Liidu välise rahaga. Euroopa Liidu väline, ütleme Euroopa Liidu sisene raha on ka liikmesriigi valitsuse raha tihti. Mis tähendab, et meie jaoks, kui me enne saime kaasfinantseerimist näiteks Rootsi valitsuselt või minupärast Eesti valitsuselt, siis praegu see teine kord enam ei ole võimalik, mis teeb meie elu raskemaks kindlasti. Kahte euroraha kokku ei saa panna. Et siin on nagu ainuke pääserõngas Ameerika või mingid erafondid...*

Kasvavad projektitaotluste mahud ei lisa töökoormust mitte ainult mittetulundusühingutele, viimased peavad arvestama ka koostööpartnerite raamatupidamise ning asjaajamise eripäradega:

Rühmaintervjuu (Kuressaare): *Kui vallad toetavad, siis peavad nad oma eelarves selle ära nägema. Ja me peame nüüd oma projekte kõiki ette nägema, kas me saame raha, ja siis selleks vallalt küsima. Me ei tea isegi, kust raha võib saada, missugused fondid avanevad, kust on võimalik saada. Raske nagu ette planeerida ja siis ka vald ei suuda oma eelarvesse tagada...*

Uuringu andmed kinnitavad, et olemasolevad rahastamisskeemid soosivad pigem tugevaid ja elujõuliselt arenevaid organisatsioone. Nii toetused riigilt kui ettevõtlussektorilt on paremini kättesaadavad suurtele organisatsioonidele ning enam sihtasutustele kui mittetulundusühendustele. Lõhesid kolmanda sektori sees suurendavad veelgi Euroopa Liidu fondide toetused. Võrreldes seniste eurotoetustega on avanenud struktuurifondide taotlemine muutunud keerulisemaks ning just väikestele MTÜdele kättesaamatuks. Enamik ühendustest tajub hetkel toimuvaid muutusi kodanikualgatuse rahastamisvõimalustes pigem probleeme lisavatena kui neid kergendavatena. Kui siiani on rahastajate oluliseks mureks olnud kodanikualgatuse aktiveerimine ning kasvatamine “altpoolt”, siis uus rahastamisskeem soosib juba olemasolevaid või olemasolevate institutsioonide (riigivõimu ja äriettevõtete) käepikendustena tekkivaid suurühendusi. Nagu ka mittetulundusühendustega läbiviidud intervjuud kinnitasid, käivad struktuurifondide projektid väikestele organisatsioonidele mitmes mõttes üle jõu. Struktuurifondi toetussummade kõrge alampiir muudab omafinantseeringu leidmise väikestele ühendustele keeruliseks. Probleemaatiline on ka asjaolu, et kui varasemad fonditoetused kanti ühenduste pangaarvetele juba enne projekti alustamist, tuleb struktuurifondide puhul teha enne kulutus ja alles tagantjärele on võimalik taotleda selle tasumist. Viimast saab lubada endale vaid suurem, ressurssiderikas organisatsioon. Ühelt poolt on struktuurifondide taotluse koostamine iseenesest aega ja kompetentsust nõudev, teisalt puudub kindlus, et paigutatud aeg ja raha ennast ära tasuvad. Samuti eeldab rahade taotlemine struktuurifondidest head koostööd mittetulundusühenduste, kohalike omavalitsuste ja ettevõtlussektori vahel, sest eelistatakse suuremahulisi ja laia mõjuulatusega projekte. Kodanikualgatuse määratlemine valitsusvälise ja mittetulundusliku tegevusena näib muutuvat järjest vähem paikapidavaks. Eesti mittetulundusühenduste enamuse moodustavad täna ja ühiskonna väiksust arvestades ka edaspidigi väikeühendused, mille võimalused ning vajadused ei kattu Euroopa fondide pakutavaga. Samas võib oletada, et seoses struktuurifondide avanemisega taandub teiste rahastajate osakaal Eestis lähitulevikus veelgi, mis omakorda raskendab rohujuuretasandi ühenduste tegutsemisvõimalusi ja suurendab ebavõrdsust kolmandas sektoris. Seda aitaks leevendada riigipoolse rahastamispoliitika muutmine ning ulatusliku tegevustoetuste süsteemi väljaarendamine.

4.3 Maakondlik arenduskeskus kui mittetulundusühenduste tugistruktuur

4.3.1 MAKide nõustajate üldisloomustus

Uurimuses osalesid nõustajad maakonna arenduskeskustest. Uurimuse eesmärgiks oli võrrelda MTÜde nõustamist keskustes, kus sellega on tegeletud juba aastaid uute arenduskeskustega, mille tegutsemisiga on lühem kui kaks aastat.

Ideaaljuhul on arenduskeskuste MTÜdega tegelevad nõustajad väga olulised kolmanda sektori üldise arengu jaoks. Nende tegevus hõlmab nii uute MTÜde loomisele kaasa aitamist, kui ka vanade ümberstruktureerimist ning arendamist. Ühelt poolt on nõustajate funktsioon informatiivne, kuna neil on MTÜde jaoks olulised ja värsked teadmised nt uute rahastamisprogrammide kohta. Teiselt poolt võib nende funktsioon olla pigem mobiliseeriv ja koordineeriv, aidates oma piirkonna MTÜsid viia kokku koostööpartneritega nii kolmandast kui ka avalikust ja ärisektorist ning luues koostöövõrgustikke.

Intervjuueritud nõustajatel on praktikas kujunenud mõnevõrra erinevad rollid ja funktsioonid. Samuti erineb suuresti tänaste nõustajate varasem töökogemus ning arenduskeskusesse tööle sattumise viis. Varieeruvad ka nende varasemad kogemused ning kokkupuuted kodanikualgatusliku tegevusega. Nõustajad võib tausta alusel jagada kolme kategooriasse (vt tabel 4.13).

Tabel 4.13 Nõustajate taust

	Mittetulundusühendustega tegelenud pikemat aega	Mittetulundusühendustega tegelenud lühemat aega
MAKis töötanud pikemat aega	I	-
MAKis töötanud lühemat aega	II	III

I Esimesse kategooriasse kuuluvad nõustajad on töötanud mittetulundusühendustega kaua. Nad tunnevad hästi nii neid ühendusi, kes külastavad tänast arengukeskust, kui ka neid, kes tegutsevad väljaspool ja iseseisvalt. Need nõustajad näevad ja kommenteerivad üldjuhul ka oma piirkonna kolmanda sektori üldiseid protsesse ja ilminguid laiemalt. Nad on tihtipeale alustanud oma nõustamiskarjääri assistendina või äriettevõtete nõustamisega ja hiljem pidanud ümber spetsialiseeruma mittetulundusühendustele, hakates korraldama teabepäevi ja kursuseid ning saanud seetõttu nii pädevaks, et saavad hakkama ka individuaalnõustamisega.

Nõustaja Ia: *Üks kunagine tuttav töötas siin juhina ja nende raamatupidaja, ma tulin raamatupidajaks (kümme aastat tagasi) ja alustasin raamatupidajana, esimene aasta, ja teisel aastal juba tuli mul ettevõtte asutamised, kõiksugu asutamised ja nõustamised, seda tööd ma olen teinud nüüd siiaani. Põhiteenusena ongi, et mitte*

ainult MTÜde nõustamine, vaid on ka äriettevõtete asutamine, nõustamine, seminaride korraldamine, teabepäevade korraldamine, infopäevade korraldamine...

II Teises kategoorias leidub nõustajaid, kellel on isiklikud kogemused mittetulundusühenduse tegevusest, aga kes on nõustamiskeskuses töötanud lühemat aega. Nad on olnud või on siamaani mõne ühenduse eesotsas ja tunnevad hästi oma piirkonna teisi organisatsioone, omavalitsust ning kuuluvad erinevatesse formaalsetesse ja mitteformaalsetesse koostöövõrgustikesse. Need nõustajad on õppinud koostama projekte ja juhtima ühenduste igapäevaseid töid ise; nad teavad oma kogemuste põhjal, kuidas mittetulundusühendused toimivad ja millised on nende raskused. Samas võib juhtuda, et nõustaja vaatab kolmandat sektorit liialt isiklikest kogemustest lähtudes.

Nõustaja IIc: *Mina ise töötan siin alles aasta ja MTÜdega tegelen alles sellest aastast. Küsitleja: Mis ajast Te neid projekte juba kirjutate? Vastaja: Las ma mõtlen, me saime isegi 1997. aastal ühe auhinna. 1995. aastal me kindlasti juba kirjutasime, võib-olla ka varem, ma täpselt ei mäleta, aga jah, siis me saime (ministeeriumist)...*

Nõustaja IID: *Nagu ma ütlesin, et ei saa tõmmata kriipsu, et konsultandi amet lõppes ära, nüüd läksin kodukanti, kodukandi amet lõppes ära, nüüd olen küllavanem. See on niimoodi läbisegi...*

Nõustaja IID: *Võib-olla ma räägin isegi proportsionaalselt liiga palju nendest maaseltside ja külaseltside tegevustest. Tegelikult tegelevad linnas ju samamoodi MTÜd, kuid ma ei ole jõudnud nendega tutvuda. Ma ei tea nende tegemisi ja toimetusi nii hästi...*

III Kolmandasse kategooriasse kuuluvad nõustajad, kes on töötanud nii MAKis kui ka mittetulundusühendustega lühemat aega. Nemad tunnevad mittetulundusühendustest tavaliselt vaid neid, kes külastavad arenduskeskust. Neil ei ole isiklike kogemusi tööst kodanikeühendustes ja nad orienteeruvad teiste kategooriate nõustajatest halvemini oma piirkonna kolmanda sektori hetkeseisu küsimustes.

Nõustaja IIIf: *Olen töötanud siin poolteist aastat vist nüüd. Aga kolmanda sektori ühendustega hakkasime (MAKis) tegelema eelmise aasta algusest, siis hakkasin mina ka, et siis natuke üle aasta.(...) Ma tegin sellist infojuhi tööd või assisteerimise tööd. Siis oli vaja inimest MTÜde peale ja ma hakkasin seda tööd tegema...*

Võrreldes kolme kategooria nõustajaid selgub, et suurimad erinevused on seotud mitte MAKis töötamise, vaid mittetulundusühendustega tegelemise staažiga. Nimelt tunnevad pikema sellealase kogemusega nõustajad ühendusi ka seestpoolt ja teavad, millised protsessid toimuvad ja missugused võivad olla nende organisatsioonide arenguprobleemid. Teiseks on kogenud nõustajatel laiem ja mõnevõrra informaalsem sotsiaalne võrgustik kui uutel nõustajatel. Selle asemel et püüda mittetulundusühendusi mobiliseerida massimeedia ja ametliku reklaami abil, võivad nad kontakteeruda mittetulundusühendustega ka otse, kontaktisikute kaudu.

4.3.1.1 Oma piirkonna mittetulundusühenduste tundmine

Nõustajad, kes on töötanud mittetulundusühendustega kaua ja osalenud nende töös, kirjeldavad oma piirkonnas tegutsevaid organisatsioone küllaltki detailselt ja teavad ligilähedaselt nende arvu ja tegevusvaldkondi ning sedagi, millised tegevusvaldkonnad on veel katmata (nt kodutute loomade kaitse, looduskaitse). Uute tegevusvaldkondade tagasihoidlikku tekkimist seostatakse faktiga, et noored kolivad kodupiirkondadest Tallinnasse, kus palgad on kõrgemad. Samas tunnistatakse sedagi, et kõiki mittetulundusühendusi ei nähta MAKide potentsiaalsete klientidena. Nende hulgast jäetakse tihtipeale välja korteri- ja garaažiühendused ning spordiklubid. N-ö “tavaliste” ühenduste sekka kuuluvad seevastu need, mille tegevusvaldkonnaks on koolitus, noorsootöö, vaba aeg, kultuur, naabruskond, rahvuskultuurid ja sotsiaaltöö.

Nõustaja Ia: *Et kuidas eristada. Ega ei olegi. Ongi need, kes lihtsalt seisavad, osad on need, kes omaette nokitsevad, saavad hakkama, kes teevad, osad on need, kes juba teevad projekte, ja osad on need, kes teevad kõike...*

Rääkides keskmise ühenduse organisatoorse arengu tasemest ja suuruselt, saab aga mõiste “tavaline mittetulundusühendus” uusi ja vastuolulisi tähendusi. Tegelikult oma ürituste ja ettevõtmistega hakkama saav mittetulundusühendus ei pruugi sama hästi hakkama saama uute rahastamisskeemidega. See tähendab, et tavaline rahastatud saav ühendus on nõustajate silmis midagi muud, kui tavaline tegutsev ühendus.

Nõustaja IIIf: *Tegelikult sellistele lihtsatele MTÜdele, kes tahaks oma asja ajada, et neile seal taotlemise võimalusi nagu ei olegi...*

Nõustaja IId: *Muidugi on Eestimaal MTÜsid, kes opereerivad sadades tuhandetes kuni miljonini küündivates projektides, kes ehitavad hästi suuri ja võimsaid seltsimaju, aga nad ei ole siiski tavalised MTÜd. Neil on ikka tugevad ettevõtjad sees. See eeldab igasugu laenuvõtmist ja põhjalikku finantsmajandusega kursisolemist. Seal on väga suured riskid ja suur vastutus. (...) Tavalised külaseltsid (...) võtavad mingi väikse projekti ette, teevad selle ära ja võtavad uue asja ette. Pigem ikka renoveeritakse vanu hooneid järk-järgult.*

Selle vastuoluga on seotud ka enamik mittetulundusühenduste muresid, mida intervjueritud nõustajad omapoolselt välja tõid. Näiteks esitavad uued rahastamisvõimalused uusi nõudmisi. Esiteks on mittetulundusühendustel vaja projekti kaasata äriettevõtja või omavalitsus, teiseks peavad nendel olema oma ruumid, kolmandaks ei vasta tavaliselt MTÜde raamatupidamine struktuurifondide nõudele ja neljandaks ei ole mittetulundusühendustel tavaliselt oma inimest, kes tuleks toime projektitaotluse kirjutamisega inglise keeles.

Nõustaja Ib: *Põhiline MTÜde probleem on ikka tegevuse rahastamine, endiselt, neid rahastamiskohti on, aga tihti on seal mingisugune selline konksuke, mille taha neid enamusi ei haaku. Kas näiteks, kui rääkida Euroopa Liidu struktuurifondidest, siis MTÜ saab raha küsida küll, aga see miinimum, mida ta seal küsida saab, on 500 000, millest tal peab olema 20% omafinantseeringut ja mida tal kuskilt võtta pole...*

Põhimõtteliselt kattuvad mittetulundusühenduste ja kõikide kategooriate nõustajate arusaamad probleemidest seni, kuni juttu on projektitaotluste koostamisest ja MAKide muudest teenustest. Samaselt mittetulundusühenduste esindajatega ei räägi pikema mittetulundusühendustealase kogemusega nõustajad üksnes ühenduste asjaajamistest MAKides, vaid ka kolmanda sektori üldise tegevusaktiivsuse tõstmisest. Lühema kogemusega nõustajad kõnelevad aga eelkõige MAKi ja Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse tegemistest.

4.3.2 MAKide suhted mittetulundusühendustega

4.3.2.1 Kes käib MAKis?

Nõustajad rõhutavad enamasti, et arengukeskus ei ole peamiselt mittetulundusühenduste keskus, vaid eelkõige ikkagi ettevõtluse nõustamiskeskus, ja et mittetulundusühenduste osakaal teenindatavatest klientidest on paremal juhul umbes 30%. Üks nõustaja tõi välja järgmise üldistuse, et kui MTÜ kliendid on tavaliselt 50 – 60-aastased naised, siis ettevõtjast klient on tavaliselt mees ja kümme aastat noorem.

Küsimusele, millised ühendused MAKisid külastavad – kas aktiivsed ja toimekad või pigem vastupidi, vastavad nõustajad erinevalt. Lühikese MTÜ-kogemusega nõustajad kipuvad hindama ühenduste aktiivsust selle järgi, kas nad on aktiivsed MAKi külastajad või mitte.

Nõustaja IIIe: *on püsikontingent, need on aktiivsed, need käivad siin paar korda nädalas, korra nädalas, niimoodi pidevalt näed ühte ja sedasama seltskonda(...) need, kes on vähem aktiivsed, võivad nagu tagaplaanile jääda...*

Pikema mittetulundusühendustealase kogemusega nõustajad seevastu võrdlevad oma kliente piirkonna teiste ühendustega ja jõuavad vastupidisele järeldusele, nimelt et nende kliendid ei ole kõige aktiivsemad ja tugevamad oma piirkonnas.

Nõustaja IID: *Need, kes siin konsultatsioonidel käivad, ei ole kaugeltki mitte kõige aktiivsemad. Nagu ma ütlesin, need, kes tõsiselt aktiivsed on, neil on oma rada sees. Siin käivad rohkem sellised alustajad või pigem sellised, kellel muutub midagi organisatsioonis, nende tugevate ja kauem tegutsenud MTÜdega me otsime pigem koostöövorme...*

Siinkohal tuleb meele pidada, et peale MAKide on olemas teised olulised kodanikualgatuse tugistruktuurid (nt liikumine Kodukant, Virumaa Lootus, Peipsi Koostöökeskus), mille eesmärgid haakuvad kohati MAKide tegevusega, ent erinevad küsimustes, mis on seotud mittetulundusühenduste võrgustike loomisega. Paljudes piirkondades suhtlevad MAKid mittetulundusühendustega liikumise Kodukant vahendusel.

Vaadates nõustatavate ühenduste asukohti, leiavad mõned nõustajad, et neid on linnas ja maakonnas võrdselt. Samas nad lisavad, et kohati tundub, nagu vajaksid linna mittetulundusühendused abi eelkõige asutamise juures, maapiirkondade ühendused seevastu aga kalduvad tulema MAKidesse konkreetsete projektidega. Ühe võimaliku

seletusena tuuakse välja, et tõenäoliselt aitavad vallad oma piirkonna MTÜsid asutamise küsimustes ise. Samas võib mittetulemine olla tingitud ka infopuudusest.

Nõustaja IIIf: *Võib-olla paljud ei tule lihtsalt sellepärast, et neil puudub selline info ja teadlikkus. Võib-olla valdades ei ole ka väga palju seda infot levitatud, muidugi ma ei saa seda valdade süüks ka kirjutada, ise oleks ka natuke aktiivsem pidanud olema enese reklaamimises...*

4.3.2.2 Kontakt mittetulundusühendustega

Tänapäeval toimub MAKide informatsiooni levitamine eelkõige interneti kaudu. Uudised ja teated uutest avanevatest rahastamisprogrammidest riputatakse üles MAKide kodulehekülgedele. Teabepäevadel ja kursustel osalenud organisatsioonidelt küsitakse, kas nad tahavad liituda MAKi infolistiga. See asjaolu tähendab loomulikult, et maakondades tihti puuduv internetiühendus tekitab probleeme nii MAK-idele kui ka ühendustele. MAKid saavad selle pärast informatsiooni kohalikele omavalitsustele, lootes, et need omakorda annavad antud informatsiooni oma piirkonna organisatsioonidele edasi.

4.3.2.3 Milleks mittetulundusühendused vajavad MAKisid?

Uurimuses osalenud MAKide nõustajate sõnul vajavad nende poole pöörduvad ühendused tavaliselt abi järgnevates küsimustes:

- Asutamine
- Juhatuse koosseisu muudatus
- Põhikirja muudatus
- Informatsioon ELi struktuurifondide kohta
- Raamatupidamisteenused, aastaaruanded
- Arengukava
- Juriidilised probleemid
- Suhtlemine vallavanemaga
- Probleemid organisatsioonide sees

MAKid pakuvad tänapäeval tasuta või soodsa hinnaga raamatupidamiskursuseid, kuid mitte konkreetseid teenuseid raamatupidamises ega ka projektikirjutamisega seonduvas. MAKid pakuvad projektikirjutamise infopäevi ja kursusi, aga ei tegele ise konkreetsete projektide koostamisega.

Nõustajad on täheldanud, et MTÜde aktiivsus kursustel on madal, samas on ometi teada, et enamus MTÜsid vajab palju uusi teadmisi, et projektitaotlustega toime tulla. Samas on vaid vähesed nõustajad konsulteerinud otse MTÜdega küsimuses, milliseid koolitusi nad vajaksid.

Nõustaja IIIe: *Me oleme küsinud, mis koolitusi te soovite, ma võin ju siia igasuguseid asju tuua ja siis pärast istun üksinda, umbes et väga piinlik. Aktiivsus on madal. MTÜdele on selles suhtes raske, et kui nad ise ei ütle, siis ma ei tea, see nende tegevus on ka seinast seina, aga raamatupidamist on küsitud pidevalt...*

Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus määrab lõppude lõpuks nõustamise mahud n-ö ülevalt poolt ja kuigi räägitakse tagasisidest mittetulundusühendustega, on suhted siiski enamuses ühepoolsed.

4.3.3 Tulevikuvisionid

Rääkides tulevikust ja tulevikuvisionidest, käsitlevad pikema mittetulundusühendustealase kogemusega nõustajad ka kolmanda sektori arengut tervikuna.

Nõustaja Ia: *Tahame väga, et kohalikud omavalitsused suhtuksid MTÜdesse nii nagu ettevõtjasse, mitte lihtsalt et noh, nad on. Nad ei ole lihtsalt, nad ka tegutsevad, sellel tasandil käib koostöö...*

Need nõustajad ei kõnele niivõrd konkreetsetest koolitustest ja teenustest, vaid pigem suuremate võrgustike loomisest ja korteriühistute kaasamisest, mis nõuaks palju pingutusi ja täiendõpet ka MAKi ja nõustajate jaoks.

Lühema MTÜ kogemusega nõustajad toovad seevastu välja konkreetseid ideed MAKi pakutavate teenuste arendamise osas. Nõnda tahetakse pakkuda MTÜde tasuta raamatupidamisteenuseid (taotluse juures finantsaruanded, skeemid, prognoosid, aruandluse kokkupanek) ja nenditakse, et tulevikus peab küsima MTÜde enda arusaamu oma vajaduste kohta ja vastavalt nendele koolitusi läbi viima. Samas tuleb luua kontakte uute mittetulundusühendustega ja koondada teatud piirkonna ühendused valdkondade kaupa koostöö- ja informatsioonivõrgustikkudesse.

Nõustajad ja mittetulundusühenduste esindajad nõustuvad mõlemad enamasti sellega, et ühenduste raamatupidamis- ja projektikoostamisoskused vajavad täiendamist ja viimistlemist. Samas leiab osa, et neil oleks raamatupidamise ja projektikoostamisega parem pöörduda professionaali poole ning keskenduda ise konkreetsetele ettevõtmistele.

5. “Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis 2004–2005” uuringu peamised järeldused

Käesolevas aruandes kajastatud uurimus annab tervikliku pildi mittetulundus- ehk kolmanda sektori praegusest seisust Eestis. Saadud tulemused lubavad esitada uurimuspõhiseid hinnanguid tegelikult eksisteerivate ja tegutsevate mittetulundusühingute (MTÜ) ja sihtasutuste (SA) arvule, suurusele, tegevusvaldkondadele, geograafilisele jaotumusele, rahastamisallikatele, koostööpartneritele ning organisatsioonilisele võimekusele. Saame ka analüüsida ühenduste tegevuskeskkonda, sh koostööd Maakondlike arenduskeskuste (MAK), kohalike omavalitsuste ning mittetulundusühenduste katusorganisatsioonide ja võrgustikega. Kasutatud uurimismeetodid võimaldavad tulemusi võrrelda 1998. aastal sooritatud ankeetküsitluse tulemustega.

Uurimuse metodoloogiat sobib iseloomustama sotsioloogias vahel kasutatav termin triangulatsioon, mis viitab (analoogiana maamõõtmisel kasutatavale triangelmõõtmise meetodile) ühe meetodiga saadud tulemuste kontrollimist ja täpsustamist teise abil. Ankeetküsitluse alusel loodi mittetulundussektorist kvantitatiivne – arvudega väljendatav – pilt, aga sellele lisandub kvalitatiivne teave arvude taha peituvate praktiliste tingimuste, nende omavaheliste seoste ning tegutsejate eesmärkide kohta. Teiseks kasutatud uurimismaterjaliks olid avatud indivuaal- ja rühmaintervjuid (ehk -diskussioonid).

5.1 Mittetulundussektori struktuur ja ressursid

Esimene oluline uurimustulemus tekkis juba enne ankeetide väljasaatmist. Mittetulundusühenduste registris leiduvad andmed olemasolevate ühenduste ja nende kontaktaadresside ning telefonide kohta on väga suures osas vananenud. Kavandatud suuruses valimi koostamiseks tuli kontakti otsida rohkem kui kahekordse arvu ühendustega; st rohkem kui pooled registris leiduvast ühendustest olid kas oma tegevuse praktikas lõpetanud või ei olnud neid teistel põhjustel võimalik kätte saada registris, infotelefonis või internetis leiduvate kontaktandmete abil. Esiteks võib järeldada, et mittetulundussektorit mõjutavate tegevuste kavandamisel või sektori teaduslikul analüüsil ei ole enamasti võimalik tugineda ainult registris olevatele andmetele. Teiseks tuleb toonitada, et aeg-ajalt on vajalik registriandmeid üle kontrollida ja uuendada, kuigi tegemist on väga mahuka ülesandega. Riigil võiks olla otstarbekas ka pakkuda abi tegevuse lõpetanud ühenduste likvideerimisel.

Vaatamata sellele et tegelikult tegutsevate ühenduste arv on selgelt väiksem registreeritud ühenduste arvust, on neid mitu korda rohkem võrreldes 1998. aastaga. Samal ajal on ühenduste jaotumus erinevate maakondade vahel jäänud üsna samaks, samuti rahastamisallikate tähtsuse järjekord. Sport ja kehakultuur ning kultuur ja kunst on jäänud olulisimate tegevusvaldkondade hulka, usuühenduste ning huvikaitse organisatsioonide suhteline osa on mõnevõrra vähenenud. Tallinnas ja väikelinnades tegutsevate organisatsioonide osakaal on veidi kasvanud, samas kui maapiirkondades tegutsevate osakaal on langenud. Ühenduste koguarv on siiski ka maapiirkondades

tõusnud, aga veidi väiksema kiirusega. Pool kõigist sihtasutustest oli registreeritud Tallinnas, mittetulundusühingute jaotumine oli ühtlasem.

Samas on langenud mittetulundusühingute liikmeskonna keskmine suurus: ühinguid on Eestis rohkem, aga need on keskmiselt väiksemad kui varem. Poolte liikmeskond on kuni 31 liiget, aktiivsete liikmete arv on veelgi väiksem. Praegu tegutsevatest ühingutest oli kolmandik asutatud ajavahemikus 2000–2004 ja need olid keskmiselt teistest väiksemad. Paljud organisatsiooni tugevust osutavad näitajad olid sõltuvuses selle liikmete arvust. Eriti väikestel mittetulundusühingutel olid tihti kogemused “tõusudest ja mõõnadest”, mis langesid kokku ühingu juhatuste valimisperioodidega. Tegevuse aktiivsuses nähti aktiivsete ja isikuomaduste poolest sobivate juhtide teenet; juhi lahkumine, tema tööinnu raugemine või isikutevaheliste konfliktide tekkimine võisid mõneks ajaks halvata kogu ühingu tegevuse. Suure vastutuse ja töökoormuse langemist juhatuse või koguni üksiku juhi õlgadele peeti tavapäraseks ja isegi möödapääsmatuks. Samal ajal on kerge näha, et organisatsiooni liigne juhikesksus on probleemiks mitte ainult seismise demokraatia seisukohast, vaid võib koguni ähvardada terve organisatsiooni püsima jäämist.

Leidsime üsna suuri erinevusi erineva juriidilise vormiga ühenduste – sihtasutuste ja mittetulundusühingute vahel. Sihtasutused kasutasid rohkem palgalist tööjõudu, MTÜd kaasasid rohkem vabatahtlikke. Koostööpartneritena mainisid sihtasutused MTÜdest sagedamini riiki, meediat, ülikoole ja teisi avaliku ja ärisektori institutsioone, MTÜd aga olid rohkem arendanud koostööd mittetulundussektori sees. Erinevat juriidilist tüüpi organisatsioonid erinesid ka oma peamiste tegevusvaldkondade poolest. Ühiskonna areng, tervishoid ja sotsiaalteenused olid sihtasutuste olulisimad tegevusvaldkonnad, samas kui sport, kultuur ja sotsiaalsete rühmade esindamine (huvikaitse) olid tüüpilised eelkõige MTÜdele. Uuemate, ajavahemikus 2000–2004 oma tegevust alustanud sihtasutuste hulgas oli vähem riigi ning rohkem kohaliku omavalitsuse asutatud sihtasutusi kui nende hulgas, mis on loodud varem.

Rahastamisallikatest on kokkuvõttes jäänud olulisimaks liikme- ja sisseastumismaksud, teisel kohal on kohalikelt omavalitsustelt (KOV) saadav toetus. KOV oli oluline rahastaja eriti maapiirkondades ning traditsioonide säilitamise ja naabruskonna arendamisega tegelevate ühingute jaoks, Tallinnas oli selle tähtsus väiksem ja vastajad esitasid keskmisest halvema hinnangu oma ühenduse koostööle KOViga. Euroopa Liidust (EL) oli toetust saanud ainult 8% vastajatest; sihtasutuste hulgas oli ELi toetuse saajaid aga märgatavalt rohkem. Sihtasutuste jaoks liikme- ja sisseastumismaksud suurt tähtsust ei omanud; nendel oli rohkem erinevaid rahastamisallikaid kui MTÜdel. Nad oli samuti rohkem rahul oma praeguse rahastamisega.

Palgalisi töökohti olid loonud eelkõige sihtasutused ning suuremad MTÜd. Vastanud 606 ühendust olid loonud kokku 1116 töökohta, sh 430 täistööajaga kohta. Vastajad moodustasid 5,3% registreeritud mittetulundusühingute ja sihtasutuste koguarvust; kui oletada, et registreerunud ühendustest on tegelikult aktiivsed kuni pool, võiks nende loodud töökohtade koguarvu hinnata kümnele tuhandele, täistööajaga kohtadena rohkem kui seitsmele tuhandele. See on üsna lähedal 2001. aastal esitatud hinnangule (8000), mille aluseks oli sotsiaalmaksu laekumine (Siplane 2001). Vabatahtlikke kaasati 365 organisatsioonis, sealhulgas sageli 152 MTÜs ja sihtasutuses.

Vabatahtlikke kaasavad pigem aktiivsed organisatsioonid, kes kuuluvad katusorganisatsioonidesse, teevad koostööd teiste ühendustega, on teadlikud mittetulundussektori üldistest arengutest ja kuuluvad vabariigi valitsuse koostatud nimekirja nendest ühendustest, millele tehtud annetused on tulumaksuga maksustatavast tulust maha arvatavad. Vabatahtlikkus on uus nähtus, mis on mittetulundussektoris kiiresti arenenud.

5.2 Ühenduste tegevuskeskkond

Mittetulundussektori arengulootused on viimastel aastatel olnud tihedalt seotud Riigikogus 2002. aasta detsembris vastu võetud Eesti Kodanikuühiskonna Arengu Kontseptsiooniga (EKAK). Võib ka öelda, et tegemist on kõigi üksikute teemade hulgas sellega, mis on leidnud kõige aktiivsemat tutvustamist nii riigi, meedia kui ka mittetulundussektori katusorganisatsioonide poolt. Seda arvesse võttes on üllatav, et vastajatest olid dokumendi olemasolust teadlikud küll kaks kolmandikku, aga ise olid seda lugenud kõigest 16% vastajatest. Samas on EKAKi vastuvõtmise fakt iseenesest ühiskonna üldisemate arengusuundade näitajaks. See osutab mittetulundussektori teadlikkuse ja seesmise koostöö tugevnemisele ning avaliku sektori üha kasvavale valmisolekule aktsepteerida mittetulundusühendusi koostööpartneritena. See näitab kahe sektori vaheliste kokkupuudete lisandumist sellise määran, et on teadlikuks saadud vajadusest senisest selgemalt formuleerida need põhimõtted, mis on koostöö aluseks.

Vähemalt sama oluline on kolmanda sektori sisene koostöö. Sellest oleneb suurel määral, kas ja kuidas suudavad ühendused kasutusele võtta ressursse oma ühiste, nt seaduste, piirkonna ja tegevusvaldkonna arengu või rahastamisega seotud huvide kaitsmisel kiiresti muutuvates oludes. Koostöö alustamiseks ning arendamiseks vajavad ühendused tugistruktuure. Selles osas on oluline potentsiaal olemas maakondlikel arenduskeskustel, mis aga ei ole seda ülesannet täiel määral teadvustanud. Maakondlikud arenduskeskused nõustavad ühendusi nende asutamisega seonduvates küsimustes ning keeruliste rahastamisprogrammide nõuetes, ent kogu ühenduste vahepealne areng ning küpsemise aeg peab toimuma ilma toetuseta.

Mittetulundusühingutest kuulusid kaks kolmandikku mõne katusorganisatsiooni või koostöövõrgustiku koosseisu. Eriti tugevaid suhteid omasid teiste MTÜdega Tallinnas tegutsevad ning hariduse ja teaduse, tervishoiu, ühiskonna arengu, huvikaitse, religiooni, kutseküsimuste ning spordiga tegelevad organisatsioonid. Lisaks katusorganisatsioonidele ja võrgustikele oli üheks oluliseks kontaktide sõlmimise ja informatsiooni vahetamise viisiks osalemine Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlaua igaaastasel suurokogul. Kõik aktiivsed ühendused ei kasuta aga ühesuguseid koostöö vorme ega koonu ühe foorumi ümber. Suurokogul osalemine on olulisem ühelt poolt väikeste, kohaliku tasandi MTÜde ning teiselt poolt selliste suuremate organisatsioonide jaoks, kelle eesmärkide hulgas on nimelt kolmanda sektori arendamine tervikuna. EKAKi vastu tunnevad suuremat huvi professionaalsemad organisatsioonid, kes oma valdkonna ja tegevuse arendamisel otsivad koostööd avaliku võimuga.

Teistest koostööpartneritest olulisimad on kohalikud omavalitsused. Suurem osa nii MTÜdest kui sihtasutustest teeb nendega koostööd. Koolid ja massiteabevahendid olid koostööpartneritena järgmised; sihtasutused ja kõige suuremad, üle sajaliikmelised mittetulundusühingud olid tihti koostöös ka riigiasutuste ning äriettevõtetega. Kõige harvem tehti koostööd ametiühingute ja poliitiliste parteidega. Eriti väiksemate ühenduste koostöö äriettevõtetega ei ole arenenud väga hoogsalt. Seda oli küll teinud kolmandik kõigist ühendustest – maal neljandik, Tallinnas ligi pooled –, aga intervjuudes oli tunda isegi teatavat kartust liiga tiheda koostöö, nt ühiste projektide suhtes. Mittetulundusühendused tundsid end koostöö nõrgema poolena ja kartsid saada ära kasutatud ettevõttest partneri poolt.

“Koostöö” all mõistsid intervjuudes osalejad üpris erinevaid asju. Koostöö all mõeldi tihti rahalise või muu abi saamist, aga erinevalt mõne aasta tagusest olukorrast oli nüüd ka neid, kes ise olid tegelenud väiksemate organisatsioonide nõustamise ja toetamisega. Koostöö võis tähendada ka ühist tegevust, aga tihtipeale eelistati sellele pigem kõrvuti tegutsemist – tegevuste omavahelist jaotamist ja ajalist koordineerimist. Erinevalt sellest, mida näitasid 1998. aastal saadud tulemused, ei kurda ühenduste esindajad praegu omavalitsuste halva suhtumise üle; muutus selles osas on olnud kiire ja selgesti tuntav.

5.3 Areng, probleemid ja väljavaated

Vaadeldes mittetulundussektori arengut kõige üldisemal tasandil, on esimeseks tähelepanekuks, et nii avaliku võimu kui ka üldsuse suhtumine mittetulunduslikku tegevusse on mõne viimase aastaga väga põhjalikult muutunud. Sellesse ei suhtuta enam kui üksikute fanaatikute pärusmaasse, vaid on tekkinud üsna suur teadlikkus selle olemasolust ja suhteliselt positiivne suhtumine. Põhjusi võib näha mitmeid; nendest üks olulisim on EKAKi ettevalmistamine ja vastu võtmine Riigikogus. Siin tuleb toonitada eelkõige dokumendi ettevalmistamise protsessi, mille käigus mittetulundussektori areng tõsteti poliitilisse päevakorda. Oma osa on olnud ka Euroopa Liidul, mille paljud rahastamisvormid eeldavad mittetulundusühendusest partneri osavõttu rahastatavast projektist. Mittetulundussektori aktuaalsusest räägib isegi rohujuuretasandi ettevõtmiste imiteerimine nii äriettevõtete kui ka oma mõnele tegevusele MTÜ või SA vormi andvate avaliku võimu asutuste poolt. Omalaadseks näiteks sellest oli Hansapanga hiljutine nn. “rotikoerte” reklaamikampaania. On ka märke sellest, et kasumitaotluslik sektor on avastanud koostöövõimalused mittetulundusühingute poolt rahastamiseks esitatavates projektides osalemisel.

Euroopa Liidu mõju mittetulundussektori arengule on praktikas siiski mõneti vastuoluline. ELi struktuurifondide avanemine Eestile on kaasa toonud võimaluse mittetulundusühenduste osalemiseks projektides, mille rahalised mõõtmed on hoopis teises suurusjärgus, võrreldes sellega, millega on harjunud enamik ühendusi. Ühelt poolt võib öelda, et struktuurifondide raha hakkab asendama välisdoonorite tehtud annetusi, mille märgatav vähenemine on juba toimunud. Samas on struktuurifondide raha taotlemine keeruline protsess, mis seab omafinantseerimisele ja taotleja organisatsioonilisele suutlikkusele hoopis kõrgemaid nõudeid kui varasem välisrahastamine. Lisaks on ka teised mittetulundusühenduste rahastamise allikad

tõstnud nõudeid, mida nad asetavad taotlejate teatud laadi professionaalsusele. Kohalikud omavalitsused kalduvad seni tegevustoetustena antud summasid muutma projektitoetusteks.

Üha kasvava professionaliseerumise nõue on mõne ühenduse jaoks jõukohane, mõne jaoks aga mitte. Uurimuses tõusid esile selged erinevused mittetulundusühenduste ja sihtasutuste vahel, samuti väikeste ja suurte ühenduste vahel. Erinevalt mittetulundusühingutest on enamik sihtasutustest asutatud teiste juriidiliste isikute poolt; võib öelda, et tegemist on olnud pigem juriidilise vormi andmisega juba eksisteerivale tegevusele kui rohujuurtest kerkiva algatusega. Samas on mittetulundusühingute küpsemine ning professionaliseerumine väga pikaajaline protsess, mis toimub pigem kümne kui viie aasta jooksul. Just sellel ajal vajab organisatsioon väljastpoolt tulevat toetust kõige rohkem.

Märkisime väikeste organisatsioonide olulise probleemina juhikesksust, suutmatust tegevuse planeerimisel ja korraldamisel kasutada võimalikult paljude liikmete potentsiaali. Võib oletada, et probleemi juured on suurel määral kultuurilised; demokraatliku elukorralduse kogemus ei ole veel kõrvaldanud kõiki autoritaarset ühiskonnast pärit mõttemudeleid. Kahjuks aga on samasuunaline ka see mõju, mida avaldab ühenduste tegevusele eelpool mainitud, üha olulisemaks muutuv professionaliseerumise nõue. Mida keerulisemaks muutuvad organisatsioonide ülesanded, seda tõhusamalt toimib “oligarhia raudne seadus” (Michels 1915/1959: 377-392) ehk juhtide ja liikmeskonna üksteisest kaugenemise tendents, ja seda raskemaks osutub väikestele ühendustele asendada ülesannetega ülekoormatud ja nendest lõpuks loobuvaid juhte. Rahastamismehhanismide ja sektoritevaheliste koostöövormide areng, mis osale mittetulundusühendustest mõjub tugevdavalt, võib teistele anda surmahoobi.

1998. aastal tehtud küsitluse tulemuste tõlgendamisel oli üheks peamiseks küsimuseks see, kas mittetulundussektor on arenemas “olelemisest osalemiseni”, st kas sissepoole suunatud, pigem harrastustegevusele keskendunud ühendustele on lisandumas selliseid, mis suudavad Eesti ühiskonna arendamisel ka laiemalt kaasa lüüa. Eesmärgiks oli seega analüüsida, millised on ühenduste ressursid ja võime erinevate ühiskondlike rühmade huvisid edendada ja esindada. Huvi keskmes oli sektori valmisolek professionaalseks tegevuseks. Praegu võime toonasele küsimusele vastata, et Eestis on juba tekkinud suur hulk sihtasutusi ja mittetulundusühinguid, mis on võimelised taolisi ülesandeid enda kanda võtma. Praegu peame aga küsima, mis saab kodanikualgatuse sellest osast, mille eesmärgid on teistsugused ja millel pole otstarbekas oma ressursse kasutada tegevuse üha professionaalsemaks muutmiseks. Kui lähtuda nende ühenduste tegevuse eesmärkidest ja ülesannetest oma kogukonnas, on põhiküsimuseks, kuidas uusi liikmeid leida ja olemasolevaid aktiveerida. Laiema ühiskondliku kandepinna võitmine nõuab suuremat professionaalsust, aga see ei peagi olema kõigi ühenduste eesmärgiks. Mittetulundussektori edasise strateegia jaoks on oluline arvestada sektori tegeliku mitmekesisusega; tuleb kindlustada, et kodanikualgatusliku organisatsiooni jaoks on olemas rohkem kui üks arengutee.

6. Viidatud kirjandus

Aarelaid, Aili (1996) (toim.): *Kodanikualgatus ja seltsid Eesti muutuval kultuurimaastikul*. Tallinn: Jaan Tõnissoni Instituut

Lagerspetz, Mikko (2004): *Kodanikuühiskonna lühisõnastik*. Tallinn: Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlaud

Lagerspetz, Mikko; Erle Rikmann & Rein Ruutsoo (2002): "The Structure and Resources of NGOs in Estonia". *Voluntas*, 13, 1: 73-87

Lagerspetz, Mikko; Rein Ruutsoo & Erle Rikmann (2000): "Olelemisest osalemiseni? Eesti kodanikualgatuse hetkeseis ja arenguvõimalused", *Akadeemia*, 12, 2: 269-299

Lagerspetz, Mikko; Aire Trummal; Rein Ruutsoo; Erle Rikmann & Daimar Liiv (2003): *Tuntud ja tundmatu kodanikeühiskond*. Tallinn: Avatud Eesti Fond & Balti-Ameerika Partnerlusprogramm

Michels, Robert (1915/1959): *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York: Dover Publications

Rikmann, Erle (2003): "Avamisest mõistmiseni: kodanikeühiskonna olemus ja võimalused". Teoses Lagerspetz jt. (2003): 11-31

Ruutsoo, Rein; Erle Rikmann & Mikko Lagerspetz (2003): "Süvenev keskustelu: Eesti ühiskonna valmisolek kodanikualgatuse arendamiseks". Teoses Lagerspetz jt. (2003): 46-81

Siplane, Andres (2001): *Mittetulundussektori statistiline pilt*. Tallinn: MSI
http://www.riigikogu.ee/osakonnad/msi/tood/tell01_88.html

Trummal, Aire & Mikko Lagerspetz (2001): *The Profile of Estonian Civil Society. A Preliminary Report on the Civicus Index on Civil Society Project in Estonia*, Washington, DC: CIVICUS

Trummal, Aire & Mikko Lagerspetz (2003): "Eesti kodanikeühendused täna". Teoses Lagerspetz jt. (2003): 32-45